

Expres

cultural

Apare sub egida Uniunii Scriitorilor din România

Anul IX, nr. 11 (107), noiembrie 2025 • Apare lunar

24 pagini

Cristina Chiprian

„Oriunde mă opream,
însemna c-am ajuns”
pag. 5

Emil Nicolae

**Premiul Nobel
pentru Literatură 2025
Laszlo Kraszhanorkai**
pag. 15

La fel de lin ca mâinile prin mâneci

Tu vei dori să fii îndepărtată,
Misterul meu să te înnebunească,
Închisă-n limba mea neomenescă
Fiind ce nu poți fi tu niciodată.

Tu vei dori să te aștept cu mască
Și vei dori prin mine să aluneci
La fel de lin ca mâinile prin mâneci,
Când eu foșnesc și ele să foșnească.

Și vei dori, și eu voi fi în stare
Să mă predau restriștilor finale
Cu umilință și cu nepăsare.

Tu vei dori atât de multă jale,
În răutatea ta strălucitoare,
Încât voi fi ca de zăpadă moale.

Constanța BUZEA

Liviu Ioan STOICIU Comedia nominalizărilor la premiul Nobel pentru Literatură	3	Nicolae TZONE Interviu cu Alfredo Padrón Buanaffina	11
Constantin COROIU Fuga lui Tolstoi, o enigmă devenită mit	4	Ioan ȚICALO Magda Ursache între cosmos și haosmos	12
Gellu DORIAN Ce e de făcut de aici înainte?	4	Lucian SCURTU Eleganța exorcizării sau „Freaticul sânge/ al acestui poem”	17
Mihaela GRĂDINARIU Arhitecturi ale pelerinajului interior: Grigore Ilisei	6-7	Eugen MUNTEANU Răstimp parizian, 1997-2000. Jurnal epistolar (XXXVI)	19
Gabriela CHIRAN Poesis	8	Gabriel MARDARE Arhitextura Eului (II)	22
Vasile FLUTUREL Viața și poezia între paradox și normalitate	9	Adrian Dinu RACHIERU „Efectul” Labiș (I)	23
Al. CISTELECAN Stolul 2024. Recitaluri de vrăbiuță	10	Constantin PRICOP Fundoianu (XX)	24

„Nimic nu tulbură mai grav evoluția unei culturi, decât autoritara și totuși falsa ierarhie a valorilor” (Camil Petrescu)

Expres cultural

Director fondator și coordonator: Nicolae PANAIT (npanaite@gmail.com)
Redactor-șef: Constantin PRICOP (constantin.pricop@gmail.com)
Secretar general de redacție: Victor DURNIA (victordurnia@yahoo.fr)

Colegiul de redacție: Ioan ADAM, Radu ANDRIESCU, Adina BARDAȘ, Gellu DORIAN, Nichita DANILOV, Florin FAIFER, Vasile FLUTUREL, Adrian Alui GHEORGHE, Mihaela GRĂDINARIU, Dan Bogdan HANU, Emanuela ILIE, Gabriel MARDARE, Nicolae MECU, Cătălin MIHULEAC, Flavius PARASCHIV, Ioan RĂDUCEA, Cristina SCARLAT, Gheorghe SIMON, Liviu Ioan STOICIU, Diana VRABIE

CUPRINS

Nicolae PANAIT Toamna 3

Liviu Ioan STOICIU Comedia nominalizărilor la premiul Nobel pentru Literatură 3

Constantin COROIU Fuga lui Tolstoi, o enigmă devenită mit 4

Gellu DORIAN Ce e de făcut de aici înainte ? 4

Cristina CHIPRIAN „Oriunde mă opream, însemna c-am ajuns” 5

Mihaela GRĂDINARIU Arhitecturi ale pelerinajului interior: Grigore Ilisei 6-7

Nicolae DUMITRESCU O cronică de familie 7

Gabriela CHIRAN *Poesis* 8

Vasile FLUTUREL Viața și poezia între paradox și normalitate 9

Leo BUTNARU Călimări, cerneluri, sepia scrisului 9

Diana DOBRIȚA BÎLEA O viziune în care arta este o formă de alchimie interioară 10

Al. CISTELECAN Stolul 2024. *Recitaluri de vrăbiuță* 10

Nicolae TZONE Interviu cu Alfredo Padrón Buanaffina 11

Dan Bogdan HANU Post(st)ări 11

Ioan ȚICALO Magda Ursache între cosmos și haosmos 12

Alexandru PETRIA E o moarte lentă să fii primul 13

Gabriela Ana BĂLAN Iubesc scriu cu litere furate 13

Caliopia HODOROGEA Poezia își devorează creatorul 14

Dionisie VITCU Descuț pe coji de nuci 14

Emil NICOALE Premiul Nobel pentru Literatură 2025 Laszlo Kraszhanorkay 15

Emanuel VASILIU Diane Keaton (I). Comedia romantică americană 16

George VIGDOR Reverberat în liniștea înțeleaptă a munților 16

Lucian SCURTU Eleganța exorcizării sau „Freaticul sânge/ al acestui poem” 17

Ioan RĂDUCEA Fereastră și veștmânt 17

Vasile IANCU Magistrul de la catedra universală 18

Daniel Ștefan POCOVNICU Aerodromul vorbelor zburătoare 18

Eugen MUNTEANU Răstimp parizian, 1997-2000. Jurnal epistolar XXXVI 19

Magda URSACHE „No country for old men” 20

Flavius PARASCHIV Cărțile ferecate ale lui Florin Pîtea 20

Ionel BOSTAN Ochiul din culise: Securitatea și spectacolul controlului 21

Ștefania HĂNESCU Revista revistelor 21

Gabriel MARDARE Arhitextura Eului (II) 22

Adrian Dinu RACHIERU „Efectul” Labiș (I) 23

Constantin PRICOP Fundoianu (X) 24

Felix AFTENE, CHEMAREA

Persoanele sau instituțiile care vor să sprijine financiar revista pot depune sumele în contul:
RO04BTRLRONCRTOPC2450901 – Banca Transilvania Iași

Revista poate fi procurată din rețeaua de librării SEDCOM LIBRIS Iași și de la sediul redacției din strada Trei Ierarhi, nr. 2, et. 1, Iași, cod 700028

Abonamente:

Pe adresa redacției, prin mandat poștal, în contul revistei.
108 lei / an + 39,60 lei taxe poștale,
54 lei / 6 luni + 19,80 lei taxe poștale.

Vă rugăm să scrieți pe mandatul poștal sau pe documentul de plată adresa poștală completă și perioada de abonare.

Ilustrăm prezentul număr cu lucrări ale sculptorului Bogdan Nueleanu din cadrul „Simpozionului de sculptură sudată”

*** Responsabilitatea asupra conținutului textelor revine în întregime autorilor.**

*** Rugăm colaboratorii să ne trimită materialele până pe data de 20 a lunii în curs, pentru luna următoare. Articolul trebuie să aibă maximum 7.000 de caractere și să fie în format Word.**

Adresa de expediție: exprescultural.iasi@gmail.com.

dtp: bornaz.lucian@yahoo.co.uk

e-mail: exprescultural.iasi@gmail.com

www.exprescultural.ro

facebook.com/expres.cultural

ISSN: 2537-5989

Nicolae PANAITE

intersecții

Toamna

Spre sfârșitul lunii octombrie, căldura domolită a soarelui, acum, pieziș pe bolta cerească, mă îndeamnă la reconfortante respirări și drumeții prin locurile copilăriei. Am avut prilejul de a călători în mai multe țări, de pe diferite meridiane ale lumii. În fiecare loc am vizitat ce am crezut că îmi poate astâmpăra foamea și setea spirituală. M-am întors în țară, recunosc, mai bogat în narațiuni, biografii și geografii culturale.

Mărturisesc că plaiurile prunciei, ale uimirilor pe care le-am văzut și trăit pentru prima dată, fiind în grija mamei, mi-au pătruns inima și sufletul precum scrisul care trece prin foile de indigo până la ultima coală pe care se mai pot desluși cuvintele. Mereu, de pe mirobolantele locuri natale, am revenit în Iași, precum albinele lucrătoare, încărcat cu nectarul celor mai bune energii.

„Niciodată toamna nu fu mai frumoasă
Sufletului nostru bucuros de moarte.
Palid așternut e șesul cu mătasă.
Norilor copacii le urzesc brocarte.” (Tudor Arghezi).
Crizantemele, și în acest an, m-au bucurat cu policromia lor calmă și odihnitoare. Uneori, seara, privesc foile desenate de mica și năstrușnica Isabella într-o ordine știută numai de ea. Nuanța arămie, ce predomină, parcă sare de la o coală la alta, conturând un agrementabil covor autumnal. În unele amurguri, vălurite și nespuse de roșiatică, ceva nevăzut m-a atins: era un fel de răcoare lăsată de zborul unor păsări ce se înălțau... Noaptea întredeschid fereastra să intre în casă duhul și miresmele pădurii și livezilor din apropiere. La radio ascult în surdina:

„A venit toamna, acoperă-mi inima cu ceva,
cu umbra unui copac sau mai bine cu umbra ta.”

(Nichita Stănescu).

Aromele strugurilor, merelor și gutuilor m-au însoțit, și în acest an, în toate cele patru zile, trăite pe meleagurile de vis de pe cele două maluri ale Stavnicului care urcă spre Dealul Șcheii și cel al Ipatelui, cu ale lor istorisiri uluitoare și carierele de piatră de sute de ani. Într-o îndepărtată toamnă, după citirea unor nuvele sadoveniene și a „Veacului de singurătate,” am petrecut două nopți între somn și veghe la stâna unchiului Ventonică. În a doua noapte, ne-au trezit din somnul cu ochii deschiși câinii ciobănești care lătrau îngrijorător dincolo de Gropană (o mare adâncitură în Dealul Ipatelui). Unchiul mi-a zis că, la sfârșit de octombrie și început de noiembrie, odată cu primele semne și înfățișări ale frigului, fuioare de nouri mână lupii iernii spre locurile unde își pot ostoi foamea. Acum corul greierilor se aude tot mai stins sau deloc. „Toamna este o a doua primăvară, când fiecare frunză este o floare.” (Alber Camus).

„Cad frunzele, cad de departe, parcă
s-ar veșteji în ceruri grădini îndepărtate;
cu gesturi de negare cad mereu.

Și cade-n nopți adinci pământul greu
de lângă stele în singurătate.

Noi toți cădem. Mîna de colo cade.
Și altele, și toate, rînd pe rînd.

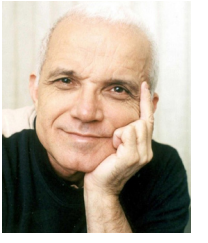
Dar este Unul care ține-n mînă
căderea asta, nesfîrșit de blînd.”

(Traducere de Alexandru Philippide
din Rainer Maria Rilke)

Prin anii '60 ai secolului trecut, tot într-o toamnă în care bruma s-a grăbit să-și trimită solii, am fost cu tatăl meu la adus lemne din Pădurea Căpotestilor. Am încărcat carul cu trunchiuri de carpen și fag din Gârla Cazacului. În acest loc, mi-a spus tatăl peste câțiva ani, în vremea celui De-al Doilea Război Mondial, soldații ruși au umilit și siluit fete și femei din Mironeasa; unele din ele și-au dat și duhul în cumplite batjocuri în Văgăunele Cazacului. Localnici mai în vârstă susțin că și acum se mai aud, înaintea moșilor de toamnă, prin ponoarele locurilor, suspine și dureri innăbușite. Gârla Cazacului este astăzi înconjurată de o „rotondă a plopilor aprinși.” Spre sfârșitul lui octombrie, frunzele plopilor mișcate de vânt, se ating între ele, scoțând niște șoptitoare sunete ca de toacă. Frunzele cad una câte una, / de parcă Dumnezeu și-ar scutura cununa. / O pasăre rară privirea mi-o taie... / Văd coborând din cer a toamnei vâpaie. / Cu gulere rumene fântânile răd, / și parcă-s în dans cu-al frunzelor cărd. / Într-o după-amiază, spre seară, la începutul acestui noiembrie, întorcându-mă spre Iași, am trecut pe la „rotonda plopilor aprinși.” Murmurul frunzelor plopilor m-a însoțit până la intrarea în ogradă. Atunci, ca din senin, am văzut pe fereastra dinspre apus a casei următoarele rânduri-gânduri: poezia este o făptură ivită din muzică, durere și rugăciune, ce are o aripă de pământ și una de cer și care zboară pentru a se vindeca.

„Zile albe, zile negre... ce străine, ce departe,
Bucule în care dorul meu de cer l-am îngropat...
Toamnă, lasă-mă să mângâi părul tău de frunze moarte,
Părul tău de aur roșu și de soare intrupat.” (Ion Pillat)
Toamna-i clinchetul veciei, auzit mai mult sau mai puțin,
pentru fiecare în parte, pe-un picior de plai, pe-o gură de rai...

Liviu Ioan STOICIU

Comedia nominalizărilor la premiul Nobel pentru Literatură

Vrem, nu vrem să credem, glorioasa literatură română (cuprinsă inclusiv în istoriile scrise de G. Călinescu și N. Manolescu, pline de „capodopere” și de laude critice fără măsură la adresa unora dintre cei selectați în ele) are o problemă – nu e validată la nivel universal, măcar cu un Premiu Nobel. În 124 de ani de când se acordă anual Premiul Nobel pentru Literatură (din 1901, când Sully Prudhomme a fost laureat, în competiția finală cu Lev Tolstoi), marii scriitori români n-au parte nici măcar de nominalizări la Premiul Nobel. Marii noștri poeți

Arghezi-Bacovia-Ion Barbu-Blaga sau marii noștri prozatori Rebreanu-Sadoveanu-Camil Petrescu-Mateiu Caragiale-Eliade n-au fost cât de cât nominalizați la Premiul Nobel. Academia Suedeză, care acordă Premiul Nobel, ține listele oficiale cu nominalizați secrete timp de 50 de ani. Ultimul an cu nominalizați dezvăluiți este 1974 (vezi pe <https://www.nobelprize.org/nomination/archive/>). S-a tot vehiculat intens că Blaga a fost propus în 1956 (printre alții, de către romanista Rosa del Conte și istoricul literar Basil Munteanu, la inițiativa lui Mircea Eliade), nu se confirmă pe lista nominalizaților din 1956 publicată de Premiul Nobel. S-a spus apoi că o altă nominalizare a fost făcută pentru Blaga abia după ce acesta decedase (în 1961), fiind astfel considerată nulă conform regulamentelor (care interzic acordarea post-mortem, cu excepția cazului în care laureatul moare după anunțarea premiului)... Dacă marii noștri poeți și prozatori (prezențați ca atare de toate istoriile noastre literare) n-au avut nici o șansă, la ce să ne mai putem aștepta azi? Sigur, azi celebrul Mircea Cărtărescu (multipremiat în lume ca romancier, de la Dublin Literary Award la Premiul Thomas Mann în Germania și Premiul de Stat al Austriei pentru Literatură Europeană, care-mi vin acum în minte, tradus cum nimeni nu mai e în România), prezent an de an la casele de pariuri de top mondiale ca un posibil câștigător al Premiului Nobel, cum nici un scriitor român n-a mai avut parte, e oricum un... virtual laureat (anul ăsta toți susținătorii lui, inclusiv din... Suedia, îl dăduseră câștigător). Rămâne de văzut, după aproximativ 50 de ani (va vedea posteritatea), când vor fi dezvăluite numele nominalizaților de azi, dacă el a fost totuși nominalizat la premiul Nobel în acești din urmă ani. Pe de altă parte, din câte am citit (o declarație a francezului Paul Brukner): „Sunt mulți scriitori mari care nu au primit Nobelul – Philip Roth, Milan Kundera, Ismail Kadare. Dacă îți trece rândul, vin alții din urmă și rândul tău nu mai vine... Există un scriitor japonez, nominalizat de peste 20 de ani – Haruki Murakami, și cred că nu îl va primi niciodată. Pentru că este și un efect de purgatoriu, cu cât aștepti mai mult, cu atât mai puțin ești luat în considerare”... Apro-po de nominalizări la Premiul Nobel: marele Borges a fost nominalizat de... 38 de ori și n-a primit Premiul Nobel! Dacă e să consultăm listele

nominalizaților la Premiul Nobel dezvăluite din 1901 până în 1974, inclusiv, avem apartii plăcute, sunt scriitori români prezenți în ele, de curiozitate: A.D. Xenopol (cunoscut ca mare istoric, dar a fost și scriitor), nominalizat în 1901, de necrezut, din primul an, și în 1909 (să ne gândim că în acei ani era în viață și Caragiale, nu l-a nominalizat nimeni la Premiul Nobel). Din acei primi ani ai acordării Premiului Nobel pentru Literatură s-a căscat un mare gol, abia în 1970 a mai fost nominalizat un scriitor român, surpriza-surprizelor (pentru mine, deși e un mare scriitor, membru corespondent al Academiei), Eugen Barbu! Cu nota: „Nominalizarea sa a fost propusă de lingvistul Alexandru Rosetti”. După care, în 1973, altă nominalizare ciudată pentru mine la Premiul Nobel: Eugen Jebeleanu (cu nota: „Nominalizarea a fost făcută de un grup de intelectuali și artiști români: Miron Nicolescu, Grigore Constantin Moisil, Alexandru Philippide și Corneliu Baba”). Un Eugen Jebeleanu, Erou al Muncii Socialiste și medalia de aur „Secera și ciocanul” (4 mai 1971) „cu prilejul aniversării a 50 de ani de la constituirea Partidului Comunist Român”, academician, de opera căruia s-a ales praful după Revoluție...

Pentru luare aminte: „Conform procedurii oficiale pentru alegerea câștigătorului Premiului Nobel pentru Literatură, în prima etapă Academia Suedeză primește propuneri. Au drepturi să facă nominalizări: membrii Academiei Suedeze, membrii altor academii naționale, profesori de literatură și lingvistică ai universităților, câștigători anteriori ai premiului, președinții societăților de literatură recunoscute în țările respective. Dar, toți aceștia trebuie să primească, mai întâi, o invitație din partea Comitetului Nobel de a face o nominalizare. Comitetul Nobel este format din 4-5 membri, care trimit în luna septembrie scrisorile oficiale către cei care sunt invitați să facă nominalizări. Aceștia au deadline până în februarie să trimită nominalizările. Comitetul Nobel realizează o listă cu aproximativ 200 de nominalizări, pe care o trimite Academiei Suedeze. Academia are 18 membri, responsabili să aleagă, în final, câștigătorul. În aprilie, Comitetul alege o listă preliminară de 15-20 de nume pe care Academia le va lua în considerare. De pe această listă preliminară, tot Comitetul alege în luna mai lista scurtă, care conține 5 nume. Politica Academiei Suedeze este să nu facă publică lista nominalizaților, pentru a nu influența juriul cu reacțiile din media, astfel că toate numele care ajung în presă nu sunt niciodată oficiale. Între iunie și august, cei 18 academicieni suedezi studiază în profunzime operele scriitorilor rămași pe lista scurtă. De asemenea, membrii Comitetului realizează rapoarte individuale. În septembrie, membrii Academiei discută meritele fiecărui candidat. În octombrie este ales laureatul Nobel și este făcut anunțul oficial. Acesta trebuie să primească peste 50% din voturile celor 18 membri ai Academiei. Pe 10 decembrie, laureații primesc premiul la Stockholm. Acesta constă într-o medalie Nobel, o diplomă și o sumă de aproximativ 1.200.000 de euro”. Zilele trecute, Ana Blandiana (una din presupusele nominalizări la Premiul Nobel) a dat lămuriri semnificative legate de „comedia nominalizărilor” la noi: Timp de 14 ani (cât a condus domnia sa PEN Clubul Român), în fiecare lună decembrie primeam o scrisoare foarte simandicoasă, cu coroana suedeză, aurită, pe plic. Eram invitați să facem propunere pentru anul următor, pentru Premiul Nobel. Cât a trăit Eugen Ionescu, l-am propus pe el, după aceea l-am propus pe Cioran, după aceea țin minte că l-am propus pe Gellu Naum și după aceea eu n-am mai fost și nu știu ce s-a întâmplat. Dar ceea ce este important este mecanismul. În această scrisoare, după o frază amabilă în care eram invitați să facem propunerea, ni se atrăgea atenția cu o severitate aproape lipsită de bună creștere, că, dacă cumva facem publică propunerea noastră, ea nu va mai fi luată în considerare, pentru că propunerile sunt secrete. Ce vreau să vă spun este că, de exemplu, peste mai mulți ani de la momentele respective, președintele Uniunii Scriitorilor a anunțat că a propus la Premiul Nobel vreo cinci-șase scriitori. Eră ca o bătaie de joc, pentru că era evident că, făcând declarația publică, propunerea nu mai era valabilă, iar ideea că propunea mai mulți deodată era pur și simplu ridicolă. Cam în această categorie intră și agitația și aproape isteria din fiecare an în jurul propunerilor pentru Premiul Nobel. Ce este sigur este că nu se știe cine sunt cei propuși.

Constantin COROIU

relecturi subiective

Fuga lui Tolstoi, o enigmă devenită mit

Au trecut 115 ani de la aceea toamnă mohorâtă când Lev Tolstoi a fugit de la Iasnaia Poliana. O fugă pe care unii biografi au pus-o pe seama conflictului cu Sofia Andreevna, soția sa. O presupunere bazată și pe faptul că în toată trágica aventură de zece zile, de la faimosul conac, astăzi unul dintre cele mai vizitate muzee memoriale, până în gara Astapovo, fugarului îi era teamă că Sofia va afla itinerariul și va veni după el pentru a-l întoarce din drum. Cum s-a și întâmplat de altfel, cu toate măsurile de secretizare luate de Lev Nikolaevici și credincioșii săi însoțitori. Era probabil și o teamă de sine însuși, căci se va fi gândit că, odată ajuns din urmă de Sofia Andreevna, ar fi putut ceda, impresionat de crizele ei ar fi fost tentat să se întoarcă. Dar asta se înscriseră în șirul lung de supoziții și speculații generate de evenimentul ce a surprins și a creat o puternică emoție nu doar în Rusia, ci în întreaga lume. În monumentală biografie intitulată *Fuga din rai* pe care o datorăm lui Pavel Basinski sunt consemnate mai multe ipoteze, toate valabile întrucât sunt susținute cu argumente bazate pe varii mărturii din surse sigure și pe analiza amplă și amănunțită a faptelor. Una este dintre cele ce depășesc stadiul de presupuneri: Tolstoi a fugit de

lume, a fugit de imensa sa popularitate, o popularitate la nivel global, a fugit de propria-i celebritate: „La începutul penultimului deceniu al secolului XIX, Tolstoi se depășește pe sine însuși. El nu mai este doar soț și scriitor. Tolstoi devine o colosală autoritate spirituală, a cărei influență în Rusia este comparabilă numai cu autoritatea țarului și a Bisericii Ortodoxe. Autoritatea sa, nu numai în Europa și America, dar și în Orient, în toate țările budiste, hinduiste și musulmane, crește precum o avalanșă de zăpadă. El se transformă într-un filozof da talia lui Lao Zi și Confucius, Schopenhauer și Nietzsche. Zece ani mai târziu, valuri de pelerini de pretutindeni vin la Iasnaia Poliana, vin la învățătorul lor, la marele înțelept”. Conacul natal de care se lega tot ce ținea de viață, opera și sufletul lui Lev Nikolaevici (*„Fără Iasnaia Poliana mea mi-e greu să-mi imaginez Rusia și relația mea cu ea. Poate că fără Iasnaia Poliana o să văd mai bine legile de care are nevoie patria mea, dar n-o să ajung s-o iubesc pătimăși!”*) este literalmente asaltat de oameni de toate vârstele, de naționalități diferite și de cele mai diverse condiții: sociale, morale, intelectuale, profesionale. Veneau la Iasnaia Poliana studenți, muncitori, țărani „care își pierduseră speranța că vor afla sensul vieții”, dar și oameni de cultură, artiști, militari, veneau ca la un mare duhovnic, care, paradoxal, nu era duhovnic și care, el însuși, considera că viața e un nonsens. Veneau câteva zeci pe zi, ceea ce nu era doar obositor, dar și contravenea concepției lui Tolstoi despre lume și viață, cu o formulă tocită, dar pe care Pavel Basinski o folosește cum nu se poate mai adecvat.

Personajele ce au marcat profund destinul lui Tolstoi și care par chiar mai românești decât multe dintre cele ce au intrat în atâtea capodopere ale sale, unele „fără eforturi de redactare” precum, de pildă, vărul scriitorului Anatol Șostak, devenit Anatol Kurașhin din *Război și pace*, sunt mai ales Sofia Andreevna și Vladimir Trețkov, personalitate complexă, figură charismatică, pe cât de bizar, pe atât de fermecător amestec de inger și demon - inger pentru Tolstoi, demon pentru soția sa -, responsabil în bună măsură de atmosfera conflictuală din sânul tribului de la Iasnaia Poliana. Și totuși, Sofia Andreevna, mereu bănuitoare, dominatoare și „veșnic preocupată de latura materială a familiei”, și-a găsit în Trețkov, fără să-și dorească și poate fără s-o recunoască, omul care să o provoace și să o completeze în unele acțiuni și inițiative salutare privind editarea și difuzarea operei celui mai mare romancier al tuturor timpurilor. Trețkov a înființat special pentru idolul său o editură și „a desfășurat o campanie de masă pentru traducerea și editarea lui Tolstoi în străinătate”. În Anglia, de pildă, a inițiat proiecte editoriale și jurnalistice în exclusivitate pentru Tolstoi. A fost cel care s-a preocupat de soarta manuscriselor, de păstrarea și conservarea lor pentru viitorime la Muzeul Rumianțev și la Muzeul de Istorie din Moscova.

Pavel Basinski definește magistral relația dintre Tolstoi și cel mai apropiat om al său, de la o vreme mult mai apropiat decât înșiși membrii familiei, o relație indubitabil psihanalizabilă: „Avem de-a face cu

un paradox. Recunoscându-și locul de «slujitor» lângă Tolstoi, Certkov își arogă dreptul de a-i *pretinde* să se poarte ca «stăpân». Chiar îi pretinde. «Stăpânul» în cazul de față nu este un simplu stăpân, ci Dumnezeu. Dumnezeu nu are și nu poate avea soție. Așa încât Certkov deplânge singurătatea lui Tolstoi în familie, dar nu poate pricepe cum de Lev Nikolaevici are parte de bucurii în familia sa”. Analiza faptelor și a tuturor mărturiilor - jurnale, memorii, alte scrieri confesive - dar și a romanelor, nuvelor și povestirilor lui Tolstoi, îl conduce pe biograf la concluzia că neînțelegerile și, în cele din urmă, conflictul mai mult sau mai puțin deschis dintre Certkov și Sofia Andreevna, firi despotice, nu concepeau să-și împartă „*locul* alături de Tolstoi”, locul în sufletul său, chiar dacă acesta era „nemărginit și ajungea pentru toți”. Fiecare dintre cei doi îl voia numai pentru sine. E de înțeles ca un astfel de conflict să tensioneze dramatic relația dintre soți până la o gravă deteriorare. Nu numai Sofia Andreevna era revoltată de comportamentul „învărbitorului”, cum îl considera ea pe Trețkov, ci, de la un punct încolo, și alți membri ai familiei, care îl priviseră multă vreme cu simpatie și cu admirație pe cel ce, altminteri, avea destule calități

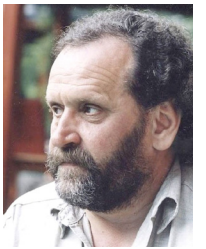
ca să trezească asemenea sentimente. Nu mai departe Maria, una din fiicele scriitorului, care fusese impresionată și cucerită de ținuta și farmecul aristocratului personaj, „agent” al tatălui său, treptat se neliniștește și nu mai vede cu ochi buni rolul „slujitorului”, părăndu-i-se că, prin excesul său de zel, îl priva, pur și simplu, pe „stăpân” de libertate, fiindcă îi controla până și corespondența. „Slujitorul” devenise, în fapt, stăpânul „stăpânului”. Din narrațiunea și analiza lui Pavel Basinski am putea crede, și nu fără temei, că dacă n-ar fi fost permanenta neîncredere și intolerabilul amestec în familia scriitorului, Certkov ar fi putut colabora benefic cu Sofia Andreevna, cu fiii și fiicele lui Tolstoi. Acest personaj e mai mult decât unul românesc. Uimesc forța

sa de persuasiune și siguranța cu care îl dirijează subtil, dar extrem de eficient pe „stăpân”. Sigur, era în relația lor și o dependență reciprocă, potențată de comunicarea profundă în plan spiritual. Și nu e vorba doar de unitatea de vederi privind credința, religia, divinitatea, ci și de o viziune mai largă, de o filosofie, de un mod de a privi lumea, existența și condiția umană. Faimoasa scrisoare a marelui romancier având ca subiect *plecarea*, retragerea (fuga!) din lume, reproducă de Ivan Bunin în cartea sa *Eliberarea lui Tolstoi*, din care citează și Pavel Basinski, este una din dovezile peremptorii. Autorul ei abordează complicata problemă a plecării cu o extraordinară simplitate și economie de cuvinte, oferind o temă de studiu, de reflecție, filozofilor și teologilor. Numai un geniu ca Tolstoi, comentează biograful și exegetul lui, poate conferi Sens (cu majusculă) „unei fapte excentrice pornită dintr-un banal conflict de familie...”. Scrisoarea, observă Basinski, exprimă și legitimează o anumită filosofie: „...cum pleacă hindușii pe la 60 de ani în păduri, cum vrea orice bătrân religios să-și închine ultimii ani lui Dumnezeu, iar nu farselor, calambururilor, bârfelor, tenisului, așa și eu, pășind în al 70-lea an al meu, îmi doresc din toate puterile sufletului această liniște, singurătate și un acord fie și nu unul deplin, dar nici un dezacord strident al vieții mele cu credințele și cu conștiința mea”. Da, însă, scrie biograful, schițând un admirabil portret moral-psihologic: „Tolstoi nu era «hindusul» acela pe care-l știau toți că renunță la lume și pleacă în codri. El avea firea complicată a rusului, era puternic și slab, încăpățânat și sentimental, înțelept și gelos, blând, delicat și uneori de o duritate mergând până la absurd”.

După lungul și captivantul excurs, desfășurat pe mai multe planuri narrative, privind viața, opera și epoca lui Tolstoi, întreprins cu scopul declarat de a pătrunde misterul fugii marelui scriitor din „raiul” de la Iasnaia Poliana, Pavel Basinski se vede nevoit să-și încheie aventura pe cât de fascinantă pe atât de dificilă cu ceea ce numește „definiția atotcuprinzătoare” a Sofiei Andreevna: „*Ce s-a întâmplat este de neînțeles și va fi pentru totdeauna de nepătruns*”. Altfel spus povestea fugii lui Tolstoi va rămâne deschisă, misterul ei nu va fi niciodată pătruns cu adevărat. E limpede că fuga titanului de la Iasnaia Poliana a devenit un mit. Un mit pe care orice repovestire, inclusiv una de valoare și profunzimea celei a lui Pavel Basinski, nu face decât să-l consolideze. Este condiția marilor mituri ale umanității.

Gellu DORIAN

Ce e de făcut de aici înainte?

Am urmărit timp de o lună, la final de august și toată luna septembrie, zbaterea lumii dintre Prut și Nistru, lume care, după cel puțin două secole de trambalare între matcă și agonia iluziei fericirii promise ba de țar, ba de bolșevici, s-a decis să urmeze o altă cale decât cea dictată de la Kremlin. Vor spune unii că acum ordinele vor veni de la Bruxelles, unde e centrul altei Uniuni. Da, e o altă Uniune, dar clădită pe demnitate, pe identitate națională, pe contributivitate și reciprocitate, nu pe japcă și minciuni. De data asta cu o reală deschidere spre adevărata democrație. Pe *daibioj* într-o Uniune au mai trăit odată. Și unora le-a plăcut, iar altora nu. Faptul că au ieșit la vot, din numărul de aproape trei milioane de votanți, puțin peste 52% din populația R. Moldova, este firesc, atâta timp cât mare parte dintre actualii cetățeni moldoveni sunt urmași ai celor plantați de Kremlin acolo după Cel de al Doilea Război Mondial, când deportările au depopulat noua republică sovietică de băștinași și i-au înlocuit cu alogeni instruiți să anuleze identitatea nației moldovene de pur sânge românesc. Și cum sângele apă nu se face, iar nostalgia este, precum cămașa, mai aproape de piele decât haina unei iluzii ce părea a-i păcăli din nou, au decis altfel decât se dorea de la Moscova. Unii au fost păcăliți odată și nu au mai vrut acolo unde kazaciocul era kazacioc pe *bleati*, votca votcă cu *haros*, tabaciocul tabacioc pe *jăviot* amestecat *smerti*, ce mai, trai nineacă, încât un număr destul de mare de moldoveni a ales să se întoarcă tot acolo, nostalgici, cu memoria amputată. Dar n-a fost suficient. Totuși procentul mare, de peste 50%, obținut de PAS, pare a fi panaceul și pentru cei învinși, care, de voie de nevoie, vor merge pe același drum, spre Occident, ba cred că, așa cum au făcut și atunci când au cerut cetățenia română pentru a ajunge în putregăiosul Occident, primii care vor porni spre acolo vor fi tocmai acei nostalgici răsăriteni, care nu vor sta acasă să pună bazele unui stat democratic, bun de a fi primit în Uniunea Europeană, ci vor alege hălăduiala prin lumea civilizată.

Niciodată nu am auzit atât de multe zvonuri în acea lună de campanie: ba că în acea noapte a alegerilor rușii vor bombarda Chișinăul, ba că se vor pune bombe peste tot, vor fi violențe, vor fi dați bani, mulți bani, sute de milioane de euro celor care vor vota cum vrea Putin, ba chiar că Putin, clonat, cu moacă de Dodon, va apărea pe străzile capitalei moldovene și va împărți cu nerușinare daruri, *davai, davai*, tot felul de zvonuri, cu siguranță lansate tot de cei disperați că vor pierde, urmași inaniți de fapt ai kaghebiștilor, așa cum sunt și pe la noi implantați prin tot felul de instituții bugetare, să fie acolo, necesari la o adică. Unele zvonuri trebuiau luate în seamă, altele au fost lăsate să moară așa cum s-au născut, pentru că în ziua alegerilor nimic din acele zvonuri nu s-a adeverit, ci, așa cum este firesc, nemulțumirile au apărut, așa cum apar atunci când intri în joc cu mari speranțe și pierzi. Cei care au câștigat au fost toți moldovenii, indiferent că au votat pentru Europa sau pentru Moscova, pentru că, așa cum este firesc, acest parlament, cu majoritate proeuropeană, nu-i va deporta nicăieri pe cei de altă orientare, așa cum, probabil, ar fi făcut Dodon și clică sa de nostalgici. Aceste lucruri se vor observa atunci când se va intra în linie dreaptă și se vor alege apele.

Ceea ce este însă greu de acceptat, dar nu ai ce face, este faptul că, așa cum România a intrat ciuntită în Uniunea Europeană, respectând toate regulile democrației sănatoase și ale tratatelor existente, și R. Moldova, de asemenea, va intra tot ciuntită în Uniunea Europeană, cu o Transnistrie de partea cealaltă a lumii, cu o Găgăuzie ca de pe altă lume, și alte teritorii încă înstrăinate de pe vremea împărțirilor bolșevice. Aici vom vedea ce reguli va impune Uniunea Europeană noilor pretendenți, Ucraina și R. Moldova, care sunt încă victime ale Pactului Ribbentrop-Molotov, deși declarat nul și neavenit încă în funcțiune. Doar căile diplomatice și rațiunea, fără de care nu poți trece în lumea civilizată, vor fi cele care vor șterge aceste nedreptăți cicatrizate pe trupurile acestor țări.

Faptul că acum R. Moldova pare a fi ieșit (oare pentru totdeauna?) de sub mantaua bolșevică ar crea senzația că civilizația occidentală ar putea trece triumfătoare nu numai Prutul, ci chiar să ajungă până la Nipru și chiar mai departe, până acolo unde este posibil și pace.

Am mai observat că entuziasmul câștigătorilor este unul edulcorat. Și asta este bine, pentru că în euforie, așa cum știm că s-a mai întâmplat, poți eșua foarte ușor în greșală.

O curățenie trebuie totuși făcută, nu numai peste Prut, ci și la noi, pe unde ramificațiile kaghebiste sunt atât de vizibile și periculoase, încât se poate eșua oricând. Și asta nu așa cum făceau rușii bolșevici, prin epurări fără milă, ci prin lustraii, în așa fel ca densitatea democratică să poată crea coabitări ca într-o reeducare a celor care au greșit.

„Oriunde mă opream, însemna c-am ajuns”

Un nou volum semnat **Varujan Vosganian** este o nouă luare de atitudine în fața istoriei, a condiției umane și a universului. Autorul redefinesc multe dintre temele literaturii actuale, sau ale literaturii de totdeauna, asigurând cuvintelor extinderea sferei și polivalența expresiei. Acest volum* trece în revistă tematica proprie meditației poetice, pe aceea a luării de poziție civică, pe aceea a creației. „Proemul” este, poate, un poem în proză cu imaginar bine conturat; este, poate, o proză poetică de respirație largă, ritmată; este, poate, un scurt text coerent în mijloacele sale de expresie lingvistică, conducând la o construcție coerentă în contextul celor 150 de secvențe. Vârsta proemului este, poate, una de expansiune romantică, una de profunzime modernă sau una de întoarcere în sine postmodernă.

Textul *CLI*, necontabilizat între cele 150, afirmă: „poezia poate fi născută, nu și distrusă (...), învăț a muri câtă vreme sunt viu, dacă mor fără asta, n-am să mai știu niciodată ce-i moartea.” Autorul mărturisește: „am ales muzele poeziei, nici ele nu scriau poezie (...), muza care mă inspiră e moartea și asta n-o face mai îngăduitoare.” Astfel se deschide un univers poetic susținut pe opinia culturală și opțiunea etică, orientat subiectiv, precum o Evanghelie scrisă la persoane întâi.

O dimensiune a textelor este memoria, moștenirea în contextul tragic, asumarea acestuia și retrăirea. „Am moștenit de la ai mei dreptul de a avea amintiri pe care n-au avut timp să le uite.” A trăi nu se opune întotdeauna lui a muri, există și ipostaza de a nu putea să te naști, chiar dacă existența ta a fost proiectată. Acest fel de nonexistență este posibil anume pentru popoarele care au cunoscut genocidul, la care „nu toți cei morți au fost vii cândva”. Astfel se imaginează existența unui dublu ce evoluează pe lumea cealaltă: „un băiat care a fost botezat Varujan, dacă și ei, în lumea morților, se botează”.

O altă dimensiune a textelor este moartea, identificată ca stare de grație, revelată în copilărie prin trecerea dincolo a bunicului, „primul mort pe care l-am întâlnit”. Sufletul celui plecat dintre vii merge descult, iar teama de moarte o vindecă numai moartea. Depășind vârsta la care predecesorul a decedat, nepotul va trăi experiențele în dublă ipostază și va mărturisi tot ceea ce se va întâmpla în spațiul mundan.

Proemul își dezvoltă propriul sistem de semnificație poetică. Singurătatea se evidențiază ca reper: ea nu se împarte, rămâne egală, „ontogenia repetă filogenia”. Iertarea se acordă fără a fi solicitată, frumusețea este ca atare tocmai pentru că nu durează. Libertatea se derulează în spatele zidului, zidurile te pot ajuta să fii liber. Copilăria este o condiție universală: Iisus a fost odată copil, și moartea a fost o moarte copil – în sensul că toate lucrurile absolute au avut faza de relativitate („a avut jucăriile ei dintre care unele sunt bune și-acum, și copiii se joacă cu ele”). Expresia poetică validează acțiunea de a vedea „dincolo de lumea de dincolo”, expresia poetică intersecează rostirea sacră: „apusul și răsăritul (...) se învrăjesc în vârful celor trei suliti, precum în cer, așa și pe pământ”. A fi prost și a fi deștept sunt stări corelate cu spațiile geografice (de exemplu, București și New York). Dar prostia validează istețimea, în parabola sultanului care testează claritatea exprimării din cuprinsul unor documente dându-le celui mai prost supus să le citească.

Proemul redefinesc pe omul Varujan, numit șef în timpul serviciului militar, în liceu, în facultate, la berărie, la pușcărie; șef peste armeni (pentru că vorbea armeneste), șef peste scriitori (pentru că știa finanțe și economie), șef peste finanțe și economie (pentru că știa să scrie). Omul se autodenunță: „am făcut totul după capul meu”. Un alt text continuă spovedania: „ce n-am putut împlini e partea cea mai prețioasă din mine”. Proemul redefinesc paradigma culturală răsăriteană, care creează icoane bidimensionale și nu statui tridimensionale: nouă, armenilor, ne lipsește dimensiunea a treia, ba nouă, armenilor (...) nu ne lipsește nimic, dimensiunea a treia ne prisosește.

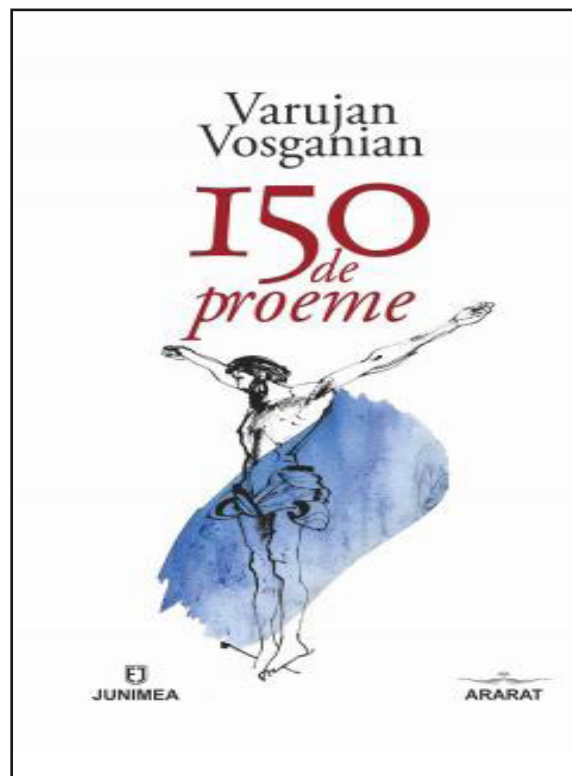
Proemul redefinesc pe cetățeanul Varujan, care l-a vizitat pe regele Mihai și a aflat de la acesta cum fusese educat anume ca să fie rege și în consecință, i-a fost dificil să-și asume un alt statut. Vizitatorul se simte pus în inferioritate, întrucât el nu știa „ce” anume fusese educat să fie. Totuși are o bănuială: „după cât de ușor am iubit lucrurile (...) și cât de ușor m-am lepădat pe urmă de ele, mi-e teamă că n-am fost educat să fiu liber.”

Două efigii feminine traversează proemele: bunica Arshaluis (adică Aurora) și mătușa Armenuhi. Ele oficiază ritualurile sacre ale deliciului culinar și ale celui

estetic. Ele stau stavilă în fața neliniștilor și dau forță clipelor de fericire. Aceeași liniște interioară inspiră bunicii Garabet și Setrak, pe care nepotul nu i-a văzut niciodată plângând și care i-au revelat demnitatea șoaptelor. Textul *LXXXVII* redefinesc amintirea: „fiecare creație e amintirea a câte ceva (...) Dumnezeu a creat lumea din amintirile lui, eu sunt una dintre amintirile lui Dumnezeu (...) am creat, mai departe, o lume din amintirile mele (...) poate că și creația din creație își are ungherul ei, în Paradis”. Descins din strămoșii mult pomeniți, autorul proemelor traversează mai multe generații de dători de sens – altfel spus, creatorul descinde din Marele Creator.

O confruntare între vârstele proprii se petrece în proemul *XCVI*, care evocă fericirea de odinioară a cumpărătorului de lapte pe cartelă, obligat să meargă la rând și apoi să consume laptele achiziționat – ca într-un demers de investire cu har: „laptele curgea, ne-ar mai fi trebuit miere, trăiam ca-ntr-un Paradis (...) eram fericiți cu de-a sila, ce fericiți eram”. Peste ani, fericirea simplă venind direct din „Calea Lactee” nu mai este posibilă: „pot să fiu, fără rație, deprimat cât poftesc, și poftesc”.

Proemul *CXVII* reunește idei și imagini emblematice despre moarte și despre cum ar trebui să o aștepți. Lecția vine de la bunici și de la părinți, dar uneori vine de la paznicii cimitirului – desemnați astfel din tată în fiu. Ca să mori îți trebuie o patrie, îți trebuie lumânare și spovedanie, îți trebuie tăcere, îți

trebuie răbdare. Dar toate cele care se cer, ca expresie a bunului simț al neamului, vin parțial și prea târziu, sau deloc. Cimitirul străvechi este situat – strategic – dincolo de calea ferată, astfel că unii pot avea norocul să aștepte zece minute la barieră pentru a intra aici – adică să rămână zece minute mai mult printre cei vii. Paznicul pune de acord viii cu morții, oamenii cu păsările, cerul cu aleile pietruite. Asigură poziția solemnă a crucilor de lemn sau integritatea crucilor de piatră și readuce totul în cercul rotitor al vieții: „ca să mori, nu-ți trebuie vreun motiv anume”.

Proemul *CXXII* este dedicat unei generații pierdute, întârziate sau rătăcite, adică generației sexagenare de astăzi: au avut mari așteptări, pe urmă au primit mai mult decât se așteptau, apoi nu au mai știut ce vor, „a fost o generație amănată”. S-au născut atunci când nimeni nu avea nevoie de ei și nu avea destulă hrană pentru ei, apoi au luat locul unor morți de care nu avuseseră nimeni nevoie, au retrăit întâmplări netrăite, au fost ecolul unor voci care de obicei nu se aud și nimeni nu era pregătit să primească și să asculte ceea ce ei aveau de dat sau de spus. În mod tragic, au întâlnit puști cu lunetă ținând visurile lor. Aceasta este amăgirea cea de toate zilele, adică „o elegie a amăgirilor”.

Dar în război nu se pun întrebări, afirmă proemul *CXXXIV*, nu se cunosc răspunsurile. Dacă nu știi cum îl cheamă pe adversarul ucis, e ca și cum nu ai ucis pe nimeni. Năzuințele uniformizează și stratifică drama individuală, „să ucizi e fără păcat”, „scorul e cel care contează”, moartea „are o simplă tabelă de

marcaj și nimic mai mult”. Avântul militar te poartă spre glorie sau spre moarte, dar nu determină un proces în conștiință.

Unele proeme mărturisesc Iubirea, preamărind un al șaselea simț, acela al presimțirii, „un fel de Bunăvestire”, „să te pot atinge fără să trebuiască să te ating”. Sentimentul se consumă dincolo de timp, într-un început perpetuu, cu o inițiere neverosimilă: „imaginea mea despre tine nimeni altcineva nu o vede (...) sunt prea lacom să mă mulțumesc cu cele cinci simțuri”. Proemul *CXXXVII* celebrează iubirea. Regăsim așteptarea, pregătirea, consemnarea în toate variantele scrisului: pe foile albe, pe așternutul netașat, pe zidurile albe de soare, cu penita muaiată-n cerneală, cu pensula, cu tuburile de graffiti – pentru o retroversiune a sângelui. „Je t'aime, tigresse” devine formula magică a provocării și chemării, a trăirii și a conștientizării. Iubita reprezintă senzualitatea stranie: mers arcuit ca o zvâcnire între două văzduhuri, labele care așază pe tăcute înserarea, lăsând abia apoi să țâșnească ghearele nopții, ochii sticloși care înapoiază, cu asupra de măsură, lumina. „În iubire nu mai știu să mă apăr”: capcana în care se prinde cruzimea e jertfa. Proemul *XCI* evocă iubirea totală: „o luptă în care cel ce învinge nu lasă în urmă învinși”. Iubirea ierarhizează valorile: poeziile și odrasla, „creații care urmează Creațiunii”, misterul feminin (femeia pe care o iubesc lipsită de orice veșmânt n-am să știu cum arată). În iubire, câștigul înseamnă pierdere, „dragostea și iubirea par a nu fi totuna” – dragostea cuprinde totul dar totul e prea puțin pentru a cuprinde iubirea.

Expresia iubirii și expresia altor stări de grație din creația lui Varujan Vosganian operează cu cuantificatori universali specializați, care dau glas gradelor de intensitate: „cu asupra de măsură”, „totul e prea puțin”, „totul e Dumnezeu”, „n-am să știu cum arată”. Capacitatea lingvistică de a eșalona se asociază și ideii de existență, cum exemplificăm din proemul *XC*: „nu m-am născut atunci pe de-a-ntregul”, „pentru fiecare lucru pe care l-am făcut pentru prima dată m-am născut într-o altă zi”, „la întrebarea când m-am născut (...) răspunsul e o poveste a vieții așteptate ori neașteptate, prevăzute ori neprevăzute”. Starea de poezie cunoaște, în expresia autorului, nenumărate nuanțe și trepte pentru „a fi”.

Expresia intensității variabile și a inadecvării valorice se aplică și în atunci când domeniul de referință este viața publică (proemul *CLII*): „natură moartă cu cei vii”, „cineva împărțea, pâinea scrășnea între dinți ca nșipul”, „cineva pe care nu-l vedeam, da-l știam, stătea să împartă”, „cum nu puteam să recunoaștem că eram vinovați cu toții, am ales să fim nevinovați cu toții”.

Unul dintre conflictele rafinat conturate în lirica lui Varujan Vosganian este acela cu sine. „Nu vreau cu niciun chip să fiu mai prejos decât mine”, aceasta însemnând că trăirea, evocarea, invocarea, creația etc. trebuie să se suprapună în contururi și intensitate, în adevăr și comprehensiune, în împlinire și neîmplinire. Senzația se transcrie în termeni matematici („intervalul semideschis, la un capăt eu, la celălalt nesfârșitul”), apoi în termeni de cunoaștere („cuvântul nu acoperă tot gândul pe care îl denumeste”), apoi în dimensiuni ontologice („plăcerea e mai puternică decât durerea”).

O istorie personală se conturează poetic în proemul *CXLI*: cum poți fi Atoatecunoscător și Atotputernic („Dumnezeu eram eu, făceam din numere pământul și cerul”), dar totuși nefericit („trăiam singurătatea numărului prim”). Și cum poți deveni fericit prin necunoaștere asumată și uimire nesfârșită („la nașterea poeziei ... ziceam că cerul începe de unde fluturile zboară din iarbă”). Transformarea e simplă, dar esențială: extrăgeam rădăcini din nadir, acum extrag rădăcini din zenit; doar Dumnezeu e același.

Al treilea text al volumului exprimă prețuirea pentru acel mod special de a vedea și a înțelege, acela genial, dăruit lui Borges prin boala care i-a răpit vederea: el a rămas să rătăcească-n lumină, eu am rămas să bâjbâi prin întuneric, lumea pe care o văd, eu o împart cu ceilalți, lumea lui, el singur o vede”.

Accesul exclusiv la cunoaștere și simțire este gradul absolut perceput de poet, acțiunea totală de creație aplicată asupra totalității. În virtutea multiplelor care măsoară umanitatea și poeticul, Varujan Vosganian măsoară incompatibilitatea vagă dintre dragoste și iubire, dintre expresie și poezie, dintre a exista și a fi.

Varujan Vosganian oferă cititorului postmodern un cod poetic original, operând o selecție lexicală rafinată și activând forța de generare a structurilor lirice, pentru susținerea viziunii integratoare ce traversează fiecare nou volum pe care îl citim.

Gabriela CHIRAN

E târziu, iertare

drumul de la mine până la tine e această rugăciune

Poesis

putere

zgârii cu unghiile stânca o zgudui de umeri

o îmbrâncesc apoi cu trupul meu aproape înghețat în apă

apa devine roșie: văd că pe mine mă desenează unde ei, când cufundând, când ridicând stânca

și mut definitiv trupul meu în locul acelei stânci de neputință pun această inimă fără liniște fără pace fără stare pe loc

altfel înfrunt vântul abil-jucăuș al istoriei mele de neîntors

...binecuvântată să fie
Stânca mea

calcul afectiv

ce tresăriri se întretaie-n aer... griji grosiere, necesități subtile

n-ajung nici cărțile nici pâinea nici haina nici focul, nici iubirea, doar visul... visul e îndestulător sau pare

și visul ăsta revărsat din cer, tu să-l locuiești împreună cu preinșii visători? –

sufletul își trage, la urma urmei, din contrafacere, din fals ce este-al lui, adică doar ce pare

pedeapsă

e târziu, iertare drumul de la mine până la tine e această rugăciune

ce înalt drum... mă agăț de el și urc și îmi pare urcând și privind înspre tine că am timp, da, că am mult timp... că se mai pot face de la început, toate, că e încă devreme...

și-n urmă, aproape că nu-mi mai zăresc viața de mică ce e

și mă grăbesc să cobor pe firul rugăciunii și firul mi se desface atunci forțat de pe degete, îmi dă drumul în închisoarea ipocrit-maternă a cărnii cad mă cufund înapoi, cu mult mai înapoi de ora celui devreme statornic

dependențe

timpul se oprea odată cu mine, o luam înapoi, o lua și timpul făceam un pas la dreapta, făcea și el

„ce copil, timpul! să creadă că de mine depinde...”
ori poate se temea să nu mă scape din ochi, să nu mă tenteze cumva alt sens, altul decât sensul lui unic „ce copil, timpul! să creadă că deține controlul...”

și-mi încercam în continuare soarta norocul: mă jucam

aflu acum că timpul îmi plătea ezitățile, statul pe loc, fuga el îmi linia drumurile, tot el, cu trupul lui, oprea locomotiva oarbă

îmi lăsa în fiecare gară un trandafir și-mi lua din fiecare casă un prieten

eu
mă jucam

echilibru?

o, cum trăiesc! la fel: de ani, de vieți, același patul, același peretele de care e lipit

aceeași lumânare gândul arzând-și seul nesfârșit

la ce bun cărțile ascete, iubiri asemeni, la ce? când totu-i presupus? și ucigașul și ucisul...

pe cât de sigură e mintea clară pe-atât și-aceea-ncețoșată, visul ia înapoi ce-a dat... iar dă... și totul rămâne presupus: și sus și jos... și jos și sus...

prețul

stau mut, nu deschid gura, căci Tu lucrezi liniștea nu mă trage spre ea a nimănui sunt aici: am văzut ce nu trebuia?

costă și zgomotul știu agitația, larma, nici somnul cu el nu mă ia

și-atunci, de unde s-aștept, din ce rai, pedeapsa cea mai ușoară, din ce iad răsplata mai grea?

tristă-s: de păsări planând în fumul arderii lor secrete

de flori, risipite când abia de le strâng între degete (ca degetele ce le-au sculptat deja în cenușă), de cuvântul zadarnic, de frunze de tuia, de ramuri de vâsc înjunghiate de fier, de ienupăr

sunt a nimănui – tăcerea cu ce să mi-o cumpăr?

stingere

a pune capul pe o pernă în flăcări a pune capul pe butuc

să-ți decapiteze memoria să stingă recile flăcări inaptului zeu al uitării să te predea somnul

dignita

care va să zică de copil îți jucai personajul spusese el biruitor-complice... poate i-ar fi fost mai pe-nțeleș o imagine a umilinței? –

era una din acele povești pe care le rememorează ea seara ca să se încarce energetic – fruntea sus deși la pământ zâmbet nepăsător deși păgubită plutire printre lucruri diform înghețate

dar chiar nu jucam, protestase, trăiam rolul meu destinat mă trăiam: eram pomul nu umbra miezul nu coaja

și-acum joci... a spus el schimbând implacabil sacoșă în cealaltă mână

Diana DOBRIȚA BÎLEA

O viziune în care arta este o formă de alchimie interioară

Latip Abdul-Cair, născut în 1992 și absolvent al Facultății de Arte, specializarea Artele Spectacolului – Actorie, este cunoscut la Pontul Euxin drept un infatigabil promotor al teatrului și al literaturii. Deși este atât de tânăr, coordonează deja de câțiva ani trupe de teatru formate din copii, adolescenți și adulți, susține ateliere și workshopuri de teatru educațional și improvizație, este inițiatorul și organizatorul Galei „Flamingo Artistic” și al Festivalului Național de Artă „Șotronul cu Arte”, dar și al unor concursuri literare dedicate promovării tinerelor talente.

„**Evanghelia după un nebun**” (Ed. Ex. Ponto, 2025), cea de-a patra sa carte, tratează, într-un mod inedit, câteva teme deloc surprinzătoare pentru un artist puternic ancorat în lumea sa: arta ca sens al vieții, singurătatea artistului, conflictul dintre artă și superficialitatea societății, lupta interioară dintre vocație și responsabilitățile cotidiene, teatrul ca formă de rezistență, artă ca formă de supraviețuire și de vindecare. Dar ce înseamnă „evanghelie”? În sens creștin, evanghelia semnifică „veste bună”, cu referire la venirea lui Iisus Hristos ca Mesia și Mântuitor. Cuvântul provine din grecescul „euangelion”, care are aceeași semnificație. În *Noul Testament*, evangheliile (după Matei, Marcu, Luca și Ioan) prezintă viața, învățăturile și evenimentele-cheie din viața lui Iisus. Autorul ne propune aici un alt tip de evanghelie, un text cu puternice accente confesive și lirico-reflexive. Scrisă din perspectiva unui „nebun” – simbol al marginalului lucid, al artistului vulnerabil și autentic –, cartea se transformă într-o veritabilă evanghelie inversată, fiindcă nu mântuirea este vizată, ci confruntarea, iar în loc de certitudini, descoperim o acutizare a întrebărilor.

Nefiind o poveste în sens convențional, s-ar putea spune că această carte este o confesiune extinsă, o „psihografie” a artistului. În centrul reflecției se află figura acestuia (actor, dar și pictor, poet), construită mai degrabă ca un arhetip decât ca un personaj cu trăsături individuale puternice: ca arhetip al creatorului contemporan – boem, neliniștit, prins între rolurile scenei și propriul eu –, dar și ca un clasic arhetip al creatorului tragic, marginalizat, ceea ce conferă textului profunzime emoțională și încărcătură dramatică. Departă de a fi un erou mesianic, „nebunul”, „un suflet captiv între lumi”, „far aprins într-o lume care nu știe să aprecieze lumina lui”, este un alter ego artistic, care privește lumea cu sinceritate. Episodul în care colegii îl privesc „cu un amestec de admirație și teamă” relevă drama fundamentală a artistului: adulația nu umple golul cunoașterii de sine; aplaudat și temut, înțeles parțial și iubit vag, artistul rămâne un solitar tragic, un pribeag între lumi. Uneori, textul se apropie de clișeele *geniului neînțeles*, dar autorul știe să evite idealizarea gratuită și să construiască un discurs plin de contradicții și întrebări, precum: „Arta e doar un răspuns temporar la o întrebare eternă... Sau poate că arta e întrebarea?”; „Există un loc în noi unde nu ajunge nici măcar lumina reflectoarelor?”; „Cine ești când nu te vede nimeni?”. Cititorul va avea revelația că arta se naște din zbucium, niciodată din echilibru.

Cartea se remarcă printr-un limbaj expresiv. Imagistica este bogată, cu metafore memorabile: „rugăciune întoarsă pe dos”, „teatru care arde de la mijloc în sus”, „ochii de sticlă murdară” ai lui Dumnezeu ș. a. Aceste imagini configurează un univers artistic tensionat, în care arta devine o formă de luciditate aproape mistică. De altfel, tonalitatea poetică, meditativă, confesivă este întreruptă uneori de un limbaj aproape violent stilistic, articulând o critică amară la adresa imposturii, a amatorismului și a derizoriului cultural. Trecherile de la relatarea făcută la persoana a treia la confesiunea directă funcționează narativ

și simbolic deopotrivă, marcând o trezire, evidențiind căderea măștii și confruntarea cu sine a artistului. Aternanță această de voci – narativă, confesivă, liric-contemplativă, pamfletară – este adesea bruscă. Tensiunea interioară a personajului capătă dimensiuni existențiale în discursul ce alternează între poezia în proză și revolta lucidă. Schimbările de ton, de la contemplativ la pamfletar, sunt asumate stilistic și subliniază sciziunea dintre idealul artistic și realitatea vulgară a unei societăți dominate de superficialitate.

Spațiul interior al artistului sau spațiul ca extensie a sufletului este construit ca un univers simbolic în sine. Descrierea camerei pline de haos creativ, ca un „caleidoscop de culori și forme” vibrante, ca un teatru al gândurilor, este o metaforă a minții artistice, o reprezentare a procesului creator, marcat de tumult, de frământări, de meandrele inspirației. Sufletul pare aici o scenă pe care se joacă simultan o mulțime de roluri. Din acest punct de vedere, „**Evanghelia după un nebun**” constituie o incursiune în abisul înaltul condiției artistului. Tema transcenderii realității prin creație are o tradiție literară solidă și este mereu actuală, întrucât reflectă dilemele existențiale ale creatorului și suferința ca preț al creației. Afirmarea nebuniei ca metodă, ca len-

tilă prin care lumea pare mai suportabilă și mai frumoasă, este o idee paradoxală și provocatoare. Ea reinterpretează negativul social într-un mod fertil, unele pasaje având o tonalitate aproape de manifest.

Conceptul unui „loc în noi unde nu ajunge nici măcar lumina reflectoarelor” încheagă perspectiva asupra naturii duale a existenței artistului – între aparență și esență, între sinele ascuns și rolul public dictat de industria culturală. Regăsim o seamă de contraste: lumina și întunericul, scena și culisele, masca și adevărul, extazul și singurătatea. Modul în care este construită interioritatea acestuia este o alegorie ce transcrie complexitatea creativității.

Poemul interior al călătoriilor și al întâlnirilor cu tăcerea și cu eșecul contrastează cu acele considerații acide cu privire la mediocritate. Trenul apare ca o „punte între lumi”, între realitatea imediată și lumea ideilor, a fanteziei, a artei. Limbajul este, în acest episod, rafinat, metaforic, cu o intensitate simbolică demnă de un poet modernist: vagoanele „șuieră prin peisaje ce par a fi tăcute”, cafeaua devine „băutură ritualică”, iar fumul țigării, „spirale efemere” ale gândurilor. Trecerea bruscă la persoana I este un act literar curajos. Dincolo de acea departajare cu steluțe, autorul schimbă nu doar perspectiva narativă, ci tonul, textura și energia textului. Dacă în prima parte cititorul era invitat la contemplare, în a doua este invitat să asculte un monolog interior incandescent. Metaforele din această parte sunt mai tăioase, mai directe: „umbre care umblă în haine de lideri”, „măgar care refuză să urmeze drumul”, castel de nisip construit de „oameni care se joacă cu bucăți de plastic”.

„**Evanghelia după un nebun**” este o carte-oglinză, o confesiune despre creație, identitate, vulnerabilitate, curaj, o viziune în care nebunia este înțeleasă ca o forță potențială, iar arta devine o formă de alchimie interioară. Este un discurs cu valențe poetice și filosofice, care oferă o experiență de lectură interesantă: aceea în care ești nu doar spectator, ci martor și, poate, complice. „Evanghelistul” Latip Abdul-Cair face un portret al artistului din perspectiva celui care a simțit focul mistuitor al creației și care trebuie să spună adevărul despre lume, despre sine, despre arta văzută ca revelație sau catharsis.

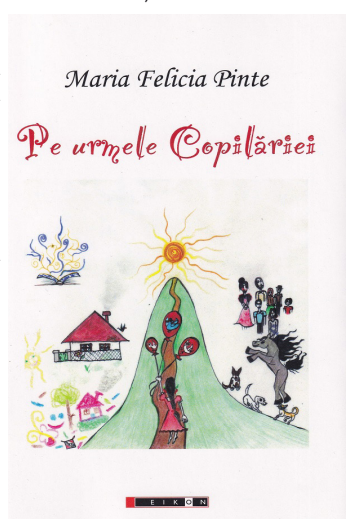
Latip Abdul Cair

Al. CISTELECAN

Stolul 2024. Recitaluri de vrăbiuță

Din crescătoria de poeți a lui Christian Crăciun a răsărit, destul de repede pentru a fi în drept să se bucure de bunătațile precocității, și Maria Felicia Pinte, încă elevă în clasa a X-a și pasionată de „scris, citit, teatru, pictură, dans, fotografie, echitație și natură”. Deși nici n-a ieșit bine din ea, Maria Felicia s-a și luat *Pe urmele copilăriei* (Eikon, 2024), deopotrivă ca poet și grafician. Marfa expusă și materia din care e ea făcută țin riguros de nostalgia după copilărie – e teza unitară a volumului, proclamată din prima și ținută până la capăt –, numai că e vorba de o nostalgie ca vervă. S-a vărsat/revărsat mult alean după copilăriile scriitoricești, dar la Maria Felicia jalea e euforică și trăită ca scenariu de reverii (ale amintirii, dar ale unei amintiri aproape simultane cu cele amintite, de unde, probabil, efervescența lor). Tonalitatea „elegiacă” (așa s-ar cuveni să fie) e, zice Christian Crăciun pe copertă, „voit jucăuș naivă” (așa e) iar versurile sunt „vii în candoarea lor”. Sînt, într-adevăr, măcar vivace, dacă nu chiar vii, căci sînt scrise dintr-o euforie muzicalizată și tradusă aproape în incantație. Maria Felicia scrie într-un fals

Maria Felicia Pinte

Pe urmele Copilăriei

vers alb pe care-l supune la rime și asonanțe (cam cum făcea Minulescu) ce par atât de spontane încît se vede că ies dintr-o muzică a amintirii transformată într-un tango al nostalgiei. Poeziile sînt gureșe, pure recitaluri de vrăbiuță, și se joacă de-a „educația”, nefiind sigur dacă n-au cumva un public țintă delimitat (n-aș garanta pentru cititorii care depășesc, fie și cu puțin, categoria de vîrstă a poetei că pot avea bucuria naivității la intensitatea pe care o propune poezia Mariei Felicia). În orice caz, e o atmosferă familiară, de gașcă veselă în vacanță, și nici nu se pune problema concentrării (măcar că sînt și destule desene de fulgurații), căci pofta de a vorbi e irepresibilă și se întinde cu auto-aprindere: „Copii, ascultați aici:/ Orice-ar fi, rămîneți mici!!!/ Dar de ce?/ E logic./ Din punct de vedere matematic,/ (Da, știu că mă credeți plictisitoare,/ Dar vă asigur că teoria mea/ este opusă celei a omului mare.)// Cum spuneam,/ E și normal/ Ca, atunci cînd ești mai mic,/ lumea să fie, pentru tine, mai mare/ Și să te pară mai uimătoare,/ Ca urmare.” etc. (*Dragi copii...*). Copilăreala e principiul scriiturii și, totodată, atitudinea prin mijlocirea căreia candoarea devine nu doar materie, ci și stil. Maria Felicia transformă scriitura în candoare și candoarea în scriitură.

Pe același ton jovial și cu aceeași directete și concretețe a candorii e scrisă și „drama” intrării în adolescență, văzută, firește, ca alungare din rai: „Iar acum?/ Acum am ajuns aici și nu mai știu de mine/ (Tot ce știu e că nu-mi este mai bine)/ Sunt ca o străină în corpul meu – sunt ca o călătoare/ În corpul meu atît de relaxat cînd n-avea lungi/ picioare./ Prin urmare,/ Ca orișicare,/ Mi-am dorit și acum regret că sunt mare./...// Ce e adolescența?/ O căutare,/ O transformare,/ O eliberare./ O întrebare/ Și-o durere înfiorătoare!” (*Evoluție?*). „Înfiorătoare” nu e un cuvînt din vocabularul serios al Mariei Felicia, ci din cel ludic, din vocabularul de sărit coarda peste nostalgie. Uneori redundanța în care e ținută ecuația copilărie-nostalgie e în mare exces („.../ Mai știi cînd, la bunici,/ Mergeam la plimbare/ ca să-i duc flori unei pisici imaginare./ Indiferent cît de mult stăteam în soare?// Acolo, ne luptam cu săbii din porumb, arse în focul „de tabără”,/ înnegrite de flăcări și înroșite de jar./ Aceste amintiri îmi lasă un gust dulce și unul nostalgic,/ amar./ Acele vremuri au trecut!/ De ce ne am profitat mai mult de timpul acum/ pierdut?/ Oare îl putem readuce prin poezii?/ Zi” (*Lasă-mă să mai fiu Peter Pan numai o zi...*). Nu toată lumea poate, dar Maria Felicia – da.

Nicolae TZONE

Alfredo Padrón Buanaffina: „Adevărul este că totul la Nichita era uimitor. Avea un cap de leu, cu ochi limpezi...”

[Mircea Cărtărescu mi-a spus că Alfredo Padrón Buanaffina, întâlnit în turneele său din America Latină, este foarte interesat să cunoască un editor român. În vremea studenției sale în România, Alfredo, din Venezuela, ca operator, și Guzina Branislav, din Muntenegru, care învăța și el la IATC, ca regizor, și-au propus să realizeze împreună filmul lor de diplomă, în 1982. Poetul Patrel Berceanu, dorind să-i ajute, l-a provocat la dialog pe Nichita Stănescu. Mai erau de față Dora, soția poetului, sora sa, Mirela, și Anca Szönyi, sora actriței Julieta Szönyi.

Istoria acelei filmări este subiectul fragmentului de interviu pe care l-redau în continuare. Fotografiile pe care le reproducem (personajii sunt, alături de Nichita, Patrel Berceanu, Guzina Branislav și Dora Stănescu), ca și multe altele din anii petrecuți în România, fac parte dintr-un album aflat, la această oră, într-o fază avansată de pregătire pentru tipar.]

NICOLAE TZONE: Dragă Alfredo, să încercăm să refacem în amănunt începerea filmărilor în locuința din Amzei a lui Nichita Stănescu. Ce-ți amintești? Era o zi frumoasă? Bătea sau nu bătea vântul în București? Era iunie, 1982.

ALFREDO PADRON BUANAFFINA: A bățut vântul, fără îndoială. Îmi aduc aminte pentru că Nichita tot „vorbea” prin balcon cu copacul din curte, așa zisul „Gică”, și acesta îi „răspundea” agităndu-se, după care Nichita se întorcea către noi și spunea: „Cine n-a văzut e orb.”

N. TZ.: Era prima dată când îl întâlneai pe Nichita sau îl întâlneai și altădată?

A. P. B.: Adevărul este că a-l cunoaște pe Nichita a fost o chestie de destin. Colegul meu de an Guzina Branislav, din Muntenegru – eram amândoi studenți la IATC, mi-a propus să realizăm împreună filmul nostru de diplomă, pe subiectul „Aleph”, al lui Jorge Luis Borges. Guzina era regizor și eu eram operator. Singura dificultate pe care o avea prietenul meu – Dumnezeu să-l aibă în paza lui! – era să găsim un actor potrivit care să-l interpreteze pe Borges. Pe mine mă frământa să găsesc cea mai adecvată modalitate de a putea reprezenta la filmare atmosfera aceea nemaipomenită sugerată în textul de excepție al poetului argentinian. Brană, cum obișnuia să îi spună Nichita, l-a convins pe Andrei Blăier, pe atunci regizor la studioul de filme documentare „Alexandru Sahia”, să-l „joace” pe Borges. Numai că, la o săptămână după fixarea datei de înregistrare, ne-a dat vestea proastă că nu mai poate participa. N-am știut niciodată motivele, dar cei de la catedră s-au supărat foc pe noi. Mai mult, am fost amenințați că dacă nu găsim repede un alt subiect de film, ne pică pe amândoi și că vom fi puși în situația să repetăm anul. Branislav mi-a propus să trecem urgent la realizarea unui documentar, să nu avem probleme cu absolvirea. Și norocul nostru a fost că s-a ivit posibilitatea, prin Patrel Berceanu, de a face un interviu cu marele poet român Nichita Stănescu. Din motive lingvistice, era exclus ca Branislav însuși să poată realiza interviul. Dar tot Patrel Berceanu s-a oferit cu bucurie să ne ajute. Și urma să-l filmăm pe el adresându-i întrebări lui Nichita. Așa ne-am apropiat de Stănescu. Când ne-am întâlnit prima dată, eram la studioul nostru de pe calea Rahovei. L-a adus cineva să vadă platoul în care urma să filmăm. Ca atare era necesar să punem la punct toate detaliile pe care le presupunea realizarea dialogului. Până la urmă hotărârea a fost să facem înregistrarea acasă la Nichita.

Atunci mi-a spus el că noi doi suntem destinați să devenim cei mai buni prieteni. Din că după ce mă voi întoarce în Sud America nu ne vom mai vedea probabil niciodată, și ne vom aminti numai de lucrurile cele mai bune. Aceste cuvinte ale lui m-au marcat și, de aceea, nu le-am uitat niciodată.

Despre Nichita așa spune că a fost o ființă cu un spirit foarte înalt, cu o clarviziune poetică de neegalat, cu un stil fără concurență în literatura română. Poporul român trebuie să fie foarte mândru că a ivit un asemenea geniu...

N. TZ.: Ce te-a uimit cel mai mult la el? Chipul lui? Cuvintele lui? Poezia lui?

A. P. B.: Adevărul este că totul la Nichita era uimitor. Avea un cap de leu, cu ochi limpezi. Și mai ales era un om deschis și blând în felul în care te trata și se purta cu tine. Dar faptul cel mai uimitor era felul în care Nichita își trăia poezia, ca fel de a fi 24 de ore pe zi, vreau să zic. Tot ce ieșea din gura lui era întruchiparea poeziei. Stătea cu noi în pauzele de filmare și începea să improvizeze versuri dedicate tuturor celor care ședeau lângă el. Nichita le zicea cu glas tare și Dora le scria pe o foaie de hârtie pe care poetul își punea semnătura la sfârșit: „Nichita azi”.

După câteva poezii către Mirela, Branislav, Dora și alții, s-a uitat la mine și a spus: „– Dar ce, Alfredo nu meriți și el o poezie?” Și a început să improvizeze:

„Alfredo, văzându-te cum ești, atât de suav și mult copilăros/ Mi-am amintit de câinele din mine, care roade

un os/ Și de dulăul de Saturn, cel inelat și taciturn/ Aprind un foc și dau cu fum/ Peste mormântul meu dement/ Și o rog pe iarnă că să vie/ Murindu-ne, ningând, să ne mai reinvie./ **Nichita**, Azi.”

N. TZ.: Ce nu poți uita din întâlnirea de atunci?

A. P. B.: Deși au trecut mai mult de 40 de ani, unele lucruri nu le pot uita, din păcate altele da. Nu știu din ce cauză a venit vorba despre premiul Nobel și Nichita ne-a povestit că Ceaușescu ar fi încercat să pună toate felurile de obstacole pentru a evita ca Academia din Suedia să i-l atribuiască. Ceaușescu era obsedat de ideea să primească premiul Nobel pentru pace, și nu vroia ca un alt român să-l câștige înaintea lui. Zicea că se trimiteau mesaje indirecte în care spunea că el, Nichita, era un vagabond ce locuia pe sub poduri și așa mai departe. Țin minte că ne miram, dar și râdeam în același timp, mai ales când a povestit că suedezii au trimis, la un moment dat, pe cineva să verifice zvonurile. „Din întâmplare, fără să știu că vine cineva, eram frumos, mă spalăsem și mă îmbrăcasem proaspăt...”, zicea Nichita. E un lucru minor, dar pentru că tot ați întrebat, v-am povestit momentul acesta.

N. TZ.: Cât au durat filmările propriu-zise?

A. P. B.: Pe vremuri, la institut, obișnuiam să scriem așa-zisul caiet de operator. Nu l-am păstrat și îmi pare rău. Poate am tras tot interviul într-o singură zi. Ce îmi amintesc cu precizie e că am fost de mai multe ori la Nichita acasă, înainte de a începe filmarea propriu-zisă. De acolo fotografiile în care Nichita apare îmbrăcat cu tricoul, deci cu o ținută deosebită de ceea ce avea avut-o în ziua filmării, când a purtat o cămașă cu mâneci lungi. Poate am filmat două zile, ba chiar trei. Nu mai știu.

N. TZ.: Ce peripeții, ce alte gesturi de ținut minte au fost de-a lungul filmării?

A. P. B.: Păi, în momentul unei replici la o întrebare a lui Patrel a sunat telefonul, care era în spatele lui Nichita. Noi filmam și Nichita s-a întors către telefon și a răspuns în mod natural la convorbire. Guzina și cu mine ne-am privit în ochi și nu am întrerupt înregistrarea, reținând râsul lui Nichita. Am hotărât să filmăm în continuare pentru că tocmai discutam în avans că estetica filmului cuprinde și priza de imagini în mod natural. Am folosit atunci în Amzei și un al doilea aparat de filmare. De fapt a fost „mis en scène” concepută de mine, pentru a reda o atmosfera a firescului. Dar răspunsul la telefon n-a fost prevăzut, însă pe film este exact cum a fost în realitate.

N. TZ.: Dora, se vede din fotografii, era atotprezentă...

A. P. B.: Între cei doi soți era o îmbinare perfectă. Plutea în aer o atmosferă de complicitate între Dora și Nichita, incontestabilă. Așa spune chiar că Nichita era dependent în mare măsură de prezența ei pentru supraviețuirea zilnică, iar din partea Dorei puteai să simți devotamentul și dăruirea cu care se dedica relației.

N. TZ.: Ce detalii mai îți poți da despre filmare. Puțin mai înainte mi-ai spus că ați utilizat două aparate...

A. P. B.: Am folosit priza directă de sunet și imagine, aparatul propriu-zis fiind introdus într-o carcasa uriasă și greoaie pentru a reduce zgomotul motorului Arriflex-ului II cu care am filmat. De fapt, ne-au trimis un mecanic de cameră din Casa Armatei, care era specialist format ca atare. Sunetul direct a fost înregistrat pe Nagra II de către domnul Oltinel Ilnitzki, tehnician de-al nostru de la studiourile IATC-ului din calea Rahovei.

N. TZ.: S-a lucrat la montaj?

A.P.B.: Bineînțeles, din moment ce lucrezi cu două aparate de filmare, trebuie neapărat să lucrezi la montaj, deși asta n-ar fi o caracteristică de seamă a filmului, pentru că ceea ce ne interesa pe noi era mai ales ceea ce avea de spus poetul.

N. TZ.: Ai fost multumit, profesional vorbind, ca operator, la încheierea filmării?

A. P. B.: Da. Foarte multumit. Imens de multumit. Deși multumirea noastră nu ținea neapărat de rezultatul filmului în sine, ci de imensul privilegiu de a fi cunoscut o personalitate atât de importantă ca Nichita, care ne-a deschis atât de cald ușile casei sale, nouă, care eram doar doi studenți la film. Ne-a dăruit cu generozitate timpul și poezia sa, fără niciun regret. Bineînțeles că ne îngrijora și rezultatul filmului, dar după cum vedeam noi lucrurile, aceasta era pe planul doi.

N. TZ.: Ați obținut în întregime ceea ce ați dorit de la Nichita ca subiect al filmului realizat?

A. P. B.: Deși eu, un venezuelean, și Guzina Branislav, un muntenegrean, aveam limitări lingvistice pentru a face față cu succes la un interviu cu Nichita, am avut încredere că Patrel va fi la înălțimea angajamentului. Rezultatele obținute sunt mai mult decât bune, dacă privim filmul sub lumina unui produs studentesc. Și Patrel Berceanu era, ca și noi, student pe vremea aia. Odată cu trecerea timpului, filmul a căpătat o valoare documentară inestimabilă.

Dan Bogdan HANU

Post(st)ări

suburbii subteranre

Post(st)ări (secțiuni contemplative prin actualitatea de proximitate)

* Că tot a ajuns pe fond (fund?) și e de actualitate „chestiunea Băsescu”, o variațiune de acum mai bine de doi ani în urmă... „Mi-e dor de linia maritimă Onedin! Dar, cit vād cu ochii, tot de linia maritimă BPT am, neabătut, parte, fie și așa, cu flota dată pe poziția „la steaua care-a răsărit”, din stirpea lui Fata Morgana, să n-am parte de nu! (Notă informativă... unde BPT nu este legendara colecție „Biblioteca Pentru Toți”, ci perenul nostrum agendar, inepuizabilul întru toate stătător și a toate reformator cîrmaci de abrașe moravuri și prodigioase năravuri, zis și Băsescu Petrov Traian!)” (octombrie 2019)

* Nebănuitele scurtături...cîtă demnitate, atîta singurătate, cîtă singurătate, atîta poezie. Generoasă, nobilă mereu, singurătatea le subîntinde pe toate. Athanor și catalizator, gaură de vierme și substanță de contrast, accelerator și revelator, în lipsa ei nimic nu se leagă, e balamaua universală. (martie 2022)

* Inima, un pămînt crăpat, cînd întunecat, cînd în bătaia luminii, peste care levitez ca o dronă, fără a-l stăpîni. Harta ei, un mozaic de amintiri, o succesiune de reîncarnări, de avatari. Inima e memorie încarnată. Nenumărate vise mi-au strecurat învățătura asta, în ore asupra cărora nu am niciun control, de la care nu sper nimic altceva, decît că la capătul lor voi fi în stare s-o iau de la capăt. (martie 2022)

Model simplu, durabil: un ochi pe față, unul pe dos...vād aceleași lucruri. (aprilie 2022)

* Epitaful ar putea suna așa: „După 48 și-a cuminecat viața cîinilor, a reflectat (în versuri și în toate versiunile posibile) la mizeria omului, și-a amintit de la un capăt la altul, iarăși și iarăși, ce i s-a întîmplat pînă la 48”. Aproape o rugăciune... * NO MORE #! Spre talmăcire: un NU (la) nesfîrșit tuturor speciilor de termite post-umane.

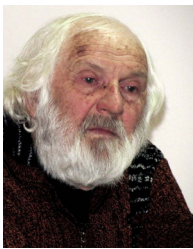
* Am închis atît de ermetic orașul, încît am ajuns să-l locuiesc singular. L-am „înghețat” în lava memoriei, e acolo, precum impresiunea unei vietăți fosile. L-am smuls din fluxul realității, așa cum s-a rostogolit (golit de rost?) mai departe, din avatar în avatar, pînă la a fi populat de o lume cu mentalitate de mercenar. Cît despre „lecție”, prin cît îmi amintesc și felul în care o fac, e și ea de o vîrstă cu mine. Matusalemică. (întro la „Lecție deschisă despre orașul închis” – aprilie 2022)

* Mă deplăsez între un eșafod și altul, asta spune mersul meu. O pulbere fină care se lasă peste aceste ferestre. Dintr-o anume zi (niciodată n-o să știm care!) încolo, le vom spune amintiri. (aprilie 2022)

* De cite ori am făcut, mi s-a întîmplat sau am scris ceva normal, lucruri, apucături obișnuite, adesea banale, din cele care le vin tuturor pe (bază de) reflex, mi-am părut a nu fi eu cel care... Trebuia să „dublez” mereu, cu integrală acuratețe bipolară, mă puneam pe gînduri, ceva nu era în grafic! Insatisfacția, gustul sălcii al incompletitudinii. Și, locuit de un sentiment nebulos, un soi de frankenstein mental, amestec de crispare, vinovație, ezitare lăuntrică, amenințarea continuă a unei epuizări în stare latentă & altele, mai subtile și mai discrete, dar din același spectru al bizarității endemice...n-am dus-o mult, am cedat de fiecare dată. Și totuși, mă tot întreb, fără a mai spera că voi ajunge vreodată să pricep, cum de mase tot mai largi și din ce în ce mai progresiste (cu variațiunea de guerilă...prog-reziste!), care, în intimitatea off-ului lor, bănuiesc că nu conțenesc să ruleze acel pachet de protocoale și obișnuințe la care eu am renunțat demult sau de la care nu m-am revendicat niciodată, ne-au adus (în) această lume, așa cum apare ea instalată temeinic dincolo de pereți, o lume unde în curînd trotinete electrice solitare, deocamdată răzlețe, pe trotuare, vor ajunge o prezență mai familiară decît aceea a copacilor citadini... Dar, probabil așa le e hărăzit să cugete și să simtă celor al căror creștet e luminat de steaua grațuității (bașca legea morală pe post de măduvă vertebrală), să aibă parte de penitență fără bătrînețe! So, go ahead, neică!

P.S. Studiu de caz: Iași (dar, nu știu dacă există vreun oraș mare, cu peste sută de mii de integranți, care să „pice” la proba asta sinistră!). Doar în cca. jumătate de an am văzut zeci, poate sute de copaci maltratați, hăcuți, batjocoriți (recte „toaletați”), unși cu substanțe dubioase în locurile unde li s-au rețezat crengile cele mai rămuroase, probabil pentru a rămîne mutilați pe viață! Cel puțin unii, din care au rămas doar niște cioate marcate cu roșu, o palmă peste nivelul solului, bănuiesc că erau putiniști, altfel nu-mi explic, n-am văzut niciun reprezentant al elitelor de proximitate să aibă o minimă tresărire, deh, tema e irelevantă, nu face parte din agendă! Din agenda # -lumiștelor geostrategice, vegheată cu egostrategică osîrdie. Și apoi, cine știe, poate că e vreo recomandare, dacă nu chiar vreo dispoziție pe linie ue-fantastică, așa, personalizată, cu dedicație! Copacii nu pot riposta, singura lor armă e frumusețea. Iar ea, e de mult doar o urmă, din ce în ce mai palidă, mai ștersă... (aprilie 2022)

* Acum, ce să zic, în acord cu sacrosantele norme de transparență, nu cumva PNL (Partidul Național Liberal) ar fi cazul să-și decline identitatea și să-și schimbe numele în PLM (Partidul Liberal Militar)? Se întrezărește vreo contradicție în termeni? Nooooo, nici vorbă...doar un anume viitor, ceva asemănător unei viituri! (aprilie 2022)

Ioan ȚICALO

Magda Ursache între cosmos și haosmos

În lupta tatălui meu cu nefericirea, cu boala, a avut ca anestezic cititul, atâta tot. I-am moștenit „meteahna cititului”. Și-n cărți, și-n stele. De alte „luxuri” n-am nevoie. Și cum să înfrunți vremuri potrivnice decât față-n față cu masa de lucru?

Cartea **Vremuri de polemică** (Ed. Junimea, Iași, 2025) semnată de, îmi vine a crede, solitaria Doamna Magda Ursache și, spre cinstea Domniei sale, solidară în totalitate cu sufletul neamului românesc, mărturisește faptul că autoarea descinde din cronotopul misterios al lui Sefer-Împărat, având o fermă convingere: spațiul poporului român a rămas același de la formare și, ca urmare, imaginea acestuia „s-a imprimat în ființa lui” (Dumitru Stăniloae, *Reflexii despre spiritualitatea poporului român*), din moment ce a dăinuit mereu cu picioarele pe pământ său și, vertical viețuind, și-a așezat duhul între stele.

Dumnezeu (fie că urmașii lui Darwin sau cei de la woke – ultima găselniță a fluidității de gen – nu vor să accepte originea divină a universului, tăindu-și craca de sub picioare) l-a creat pe om ca reflectare a marelui cosmos, oferindu-i o dublă șansă: de a trăi în rânduiala stabilită de Pantocrator și de a rămâne în veșnicia libertății sau libertatea veșniciei, adică în adevăr. În astfel de condiții ideale, s-a insinuat proclerul tuturor veacurilor, insubordonatul ordinii și șarpele minciunii, amăgindu-i sfidător pe primii oameni („Nu, nu veți muri!” – *Facerea* 3, 4), și aruncându-i în haosmosul istoriei. „Blestemul” din *Biblie*, atrage atenția Mihail Eminescu, în finalul articolului *Columna lui Traian* („*Timpul*”, 1 apr. 1882), „«În sudoarea frunții tale îți vei câștiga hrana» n-a fost un blestem, ci o binecuvântare. «În sudoarea frunții tale te vei cunoaște pe tine însuși» zicem cercetătorilor pe terenul istoriei și al lingvisticii (...)”. Așadar, binecuvântarea era menită să trezească în omenire conștiința autocunoașterii, a relaționării cu Divinitatea prin credință și dorul de îndumnezeire, a realizării congruenței cu adâncul sinelui și a vieții în libertate. Filozoful „pușcărizat” (termenul îi aparține Magdei Ursache) Petre Țuțea, vorbind despre bipolaritatea libertății, o aseamăna pe aceasta cu o frânghie prinsă undeva la înălțime, oferind o dublă posibilitate: „Te poți urca pe ea la cer, participând la actul mântuirii tale creștine, sau poți să cobori în întuneric” (*Între Dumnezeu și neamul meu*), să aluneci pe „ulița largă” a pierzaniei.

Magda Ursache, alături de *Bătrânu*, a cărui memorie o cultivă cu o impresionantă devoțiune, face parte din fericirii Mântuitorului, cei ce „flămânzesc și însetează de dreptate” (*Matei* 5, 6), urmând în viață Calea Crucii, a demnității nefisurate. Domnia haosului are stringentă nevoie de asemenea oameni trăitori după principiul punctelor cardinale. La noi, nebunia s-a instalat odată cu scrâșnetul dușmănos al șenilelor sfârtecând pământul sfânt al Patriei. Instaurată lupta de clasă (asta ne-a venit de la răsărit!), a început prigoana împotriva celor care trăiau în rânduială, în cult și în cultură. Țara a fost cuprinsă de morbul reeducării și de producere a așa-zisului „om nou”, slujitor devotat al lozincilor de îndobitocire. A urmat, după Magda Ursache, *eliticidul* de care n-a scăpat nici Academia, de unde au fost scoase valori cardinale, precum *Blaga*, *Sextil Pușcariu*, *Simion Mehedinți*, *C. Rădulescu-Motru*, *Gh. I. Brătianu*, *Dimitrie Gusti*, *George Enescu*. Alții, zeci de mii (studenți, oameni de înaltă cultură, ierarhi, preoți, țărani, politicieni) au înfundat oribilele pușcării în numele unei ideologii născute în minți proletar-darwiniste. A curs sânge în valuri, iar Țara a fost semănată de fiare cu gropi comune în care zac eroii și martirii neamului. Din acest punct de vedere, cartea Magdei Ursache se constituie într-un document de valoare, spre neuitare. Doar două exemple: în cadrul experimentului de la Pitești, *gardienii omorau în bătaie la fel de ușor cum și-ar fi tăiat unghiile, unde jucau pe sternul deținuților până când mureau sub cizme*. Iar sadismul călăilor era nemăsurat. *Preoților întemnițați, bătăuți, schingiuiți li s-a oferit moarte martirică prin baterea de cuie-n frunte, pe viu (s.a.), prin înghețare în apa Canalului Dunăre-Marea Neagră, moarte fără mormânt și fără cruce*. Și o altă fațetă cutremurătoare, privindu-l pe „Sfântul Închisorilor”, după evreul botezat în pușcărie, părintele Nicolae Steinhardt. E vorba de Valeriu Gafencu, ignorat și *continuu negat*, cel ce, printr-un gest suprem („Mai mare dragoste decât aceasta nimeni n-o are, ca sufletul lui să și-l pună pentru prietenii săi” – Ioan 15, 13) *i-a salvat viața pastorului evreu Richard Wurmbrand*.

Dar *eliticidul* s-a folosit și de alte metode, precum eliminarea cadrelor de prestigiu, mai ales din învățământul superior, interzicerea semnăturii în reviste sau a publicării de cărți (e cazul profesorilor Petru și Magda Ursache), demascarea publică (a simțit-o cu vârf și îndesat poetul Nicolae Labiș), ori DO, domiciliu obligatoriu în Bărăgan, unde „palpita inima țării” (Petru Ursache, *Istorie, genocid, etnocid*). La Iași au fost fugăriți din Universitate, fără nici o jenă, conform listei autoarei: *I. D. Lăudat, Theofil Simenschy, Petru Caraman (după Iordan Datcu, acesta ajungând hamal în gara Iași), Ștefan Bărsănescu, Gh. Ivănescu, Al.*

Dima. Autodegradarea spirituală (fă-te frate cu dracul!) combinată cu reptilizarea îl determină pe individ să se creeze superior (pentru el, învățat cât până la genunchiul broaștei, e... mai superior!) personalităților și să nu-i suporte în proximitatea sa, adaptarea fiind la ordinea zilei.

Speranța naivilor și a celor de bună credință de la sfârșitul lui 1989 s-a năruit la mare viteză și am ajuns să ne ducem zilele, după expresia Magdei Ursache, într-o *lume-nelume*, într-un stat *capturat de impostori*. Avem parte de o nouă reeducare, numită *re-startare* („cumplit meșesug de tâmpenie”), lovind mai rău decât tunurile lui Bukow în *Biserica, familie, istorie, limbă, valorile culturii, ca națiunea să rămână fără contraforți*. Conștiința prezentei lui Dumnezeu în om, dându-i statut de verticalitate, nu poate accepta sub nici o formă deformarea adevărului. Teologul Dumitru Stăniloae, acum canonizat, scrie cu îndreptățire: „Dacă toți oamenii ar sluji adevărului, ar fi armonie, dar, întrucât slujesc minciunii, e haos. Căci adevărul e unul, e unitate în multiplicitate armonică, pe când contrafacerea are nenumărate posibilități.” (*Îisus Hristos sau Restaurarea omului*) Tocmai aceasta e preocuparea Magdei Ursache, de a lupta împotriva minciunii (stă cumva și azi „cu regele la masă?”), a haosului și de a reinstaura adevărul. De aceea, îi e imposibil să accepte ideologia neo-marxistă care ne duce spre irațional, spre absurd, slujitorii ei blamând, fără să clipească, poezia de sorginte religioasă, mistică sau cea izvorâtă din iubire hristică. Aici își are rădăcinile și sentimentul patriotic înscris în sângele românilor crescuți în preajma Carpaților și sub veghea statornică a Eternității. Pentru Magda Ursache afirmația că „patriotismul e chestie depășită” se duce în zona nonsensului, ca și indicațiile aberante ale lui New Age: „fără icoane și rugăciune în școală; familia trebuie «deschisă»; traiul nu în doi, ci în grup e viitorul; tripleta adevăr-frumos-bun e caducă; estetica urâtului trebuie promovată.” Avem de a face cu promovarea intenționată și pe față a orizontalizării făpturii umane, transformarea omenirii în turmă, fără nici o perspectivă, acceptată, din păcate, de oameni de apă, cum îi

numește autoarea viețuitoare în sfera cosmosului. Constatarea imediată de nesfârșită amărăciune și revoltă este că *după defrișarea munților, avem, acum, iată, o uriașă operațiune de defrișare a minților*. Cei responsabili pentru fenomen nu mai folosesc săgeata „polemicii cordiale”, cum îi spunea Octavian Paler, ci s-au înarmat cu mitraliere invizibile, obligând-o pe Magda Ursache să ia atitudine. Pe lângă faptul că bustul lui Octavian Goga din Rotonda Scriitorilor de la Cișmigiu a fost decapitat după 23 august 1944 (cu niște ani în urmă i-a venit rândul, la Cernăuți, și lui Mihail Eminescu), pentru vajnicii demolatori de azi același poet „a fost lichea, G. Călinescu *tinichea*, Nae Ionescu *plagiator*, Noica *structură stalinistă*, Preda *sadic și corupt*, pe deasupra”, încât stai și te crucești și apoi te întrebi ce a putut să producă o astfel de dezagregare a neuronilor și să instaleze în loc conexiuni pidosnic-haotice. Dar oarbă contestare nu se oprește aici. Geniul literaturii populare n-are decât să zacă într-o uitată, ori de-a dreptul îngropată, ladă de zestre, fără să-și dea seama că sufletul unui popor n-are cum să fie ținut sub obroc, ființând în veșnicie, în vreme ce haiducii-denigratori calcă în străchinile eșecului. Cărtărescu, prin declarația lui șocantă „Eu n-am crezut niciodată în specificul național”, ne amintește Magda Ursache, încearcă să-l desființeze și pe Eminescu, scriind în 2009 (*Otrăvurile admirației*) că poetul național e „foarte mic, un om grosolan și impulsiv, pasional, libidinos”. Desigur, pentru el, continuă autoarea, literatura română s-ar compune din „vestigii și ruine”, „opere prăfuite”, „lovite de nulitate”. H.-R. Patapievică e ceva mai blând cu Luceafărul, el și-a învelit glonțul în staniol, declarând în 2000 că „steaua lui Eminescu a apus”, fără să țină seamă de Theodor Codreanu, reductibilul eminescolog fiind convins că „Avem nevoie de Eminescu, așa cum avem nevoie de aer.” Magda Ursache ajunge la trista și necesara concluzie, notând negru pe alb: *Negarea personalităților culturale e sportul de masă. De altfel, am ajuns în situația când la fotbal și la Eminescu se pricepe toată lumea*. Și cum să nu o crezi, când autoarea ne semnalează că de la Craiova a venit o altă bazaconie în legătură cu Dosoftei și *Psaltirea în versuri*, numită fiind „număr de circ”. *Oamenii de apă* nu-i omit nici pe integrii Nicolae Breban (pentru M. U. *om ideal și român ideal*), ori pe Paul Goma, bălăcărit într-un chip grobian: „resentimentar, bârfitor, frustrat, otrăvicios, conflictual, scandalagiu, egocentric, megaloman, critic în exces”.

Ce lasă în urmă dragii noștri „mitraliori”, adeseori cu tichie ideologică?... Magda Ursache, continuând să cerceteze alte atitudini aberante, își pune altă întrebare retorică: *De ce ne-o fi plăcând să ne denigrăm eroii?* Evident că la ora asta s-a instalat o *rolleriadă*, încât Avram Iancu, observă autoarea, e numit „criminal de război”, Mihai Viteazul „paranoic”, cu voința lui suspectă (sic!) de Unire, Lucian Boia susține „inexistența conștiinței naționale” (de aceea-i „paranoic” Voievodul primei uniri!). Dar dărâmatarii nu se raportează niciodată la eternitate, motiv pentru care își bat joc de cea mai mare avuție națională, limba română. E, într-adevăr, o masacrare fără precedent a „graiului pâinii”, singurul păstrător al forme *romanes*, după președintele Academiei, Ion Aurel Pop.

Se întreabă din nou Magda Ursache, oftând din adâncul sufletului: *Omul nu mai e măsura tuturor lucrurilor?* Poate fi, atâta vreme cât flămânzește după cuvântul lui Dumnezeu, însă, lăsându-se în voia vorbeii înșelătoare a celui numit de popor „ucigă-l-crucea” ori „ducă-se-pe-pustii”, nu mai are nici o măsură, sălășluindu-se într-o replică postmodernă a unei triste realități pe care l-am numit haosmos.

O văd pe Magda Ursache într-o continuă trezvie, căreia nu-i scapă nimic din ce se întâmplă, angajându-se ferm într-o luptă cu un Goliat tot mai amenințător, folosindu-se de tot mai des de *trosneli verbale*. Cu un vagon de cărți citite, cu o splendidă inteligență, cu dreaptă judecată, cum îi este coloana vertebrală, cu o inepuizabilă energie, Domnia sa e mereu prezentă pe baricada dreptății și a adevărului, fiind convinsă că, până la urmă, așa cum afirmă Paisie Aghioritul, „ultimul cuvânt îl are Dumnezeu”.

Alexandru PETRIA

E o moarte lentă să fii primul

campionul

ai ieșit pe primul loc,
ți-au pus pe frunte o coroană,
ți-au spus că e aur
și ai aplaudat cu palmele zdrobite
de la alte concursuri,
cu inima pompată de ordine și
„așa trebuie”.
ai învățat să sari prin cercuri
fără să le întrebi de ce sunt rotun-
de,
ai spus „da, domnule”, „prezent”,
„îmi pare rău, nu am vrut să gân-
desc”.
ai ajuns soare pe podiumul din
piață,
privind în jos la cei care
nu s-au încadrat în culoar,
care n-au învățat să zâmbească
fără să-și arate colții.
e o moarte lentă să fii primul
într-o lume care te vrea egal
doar cu sinele ei steril.
ai învins.
dar ce-ai apărât, de fapt?
o idee care nu-ți aparținea.
ai fost învingătorul unei capcane
care ți-a spus că e drum.
dar tu știi, noaptea, când te lepezi
de trofee
ca de iubita care și-o pune cu al-
tul,
că ai pierdut cel mai greu meci —
ăla cu tine însuși, da, da.
acum dormi cu trofee în desate
sub pernă
să nu auzi cum te strigă
omul liber care-ai fi putut fi

a fost deștept să pară prost și a trăit bine

cu nasul roșu cât o pată de rușine
pe cearceaf,
clovnul zâmbea — meseria lui era
să molfăie rușinea și s-o scuie
colorat, în hohote de copii,
iar adulții să-și plângă tristețea în
pumni
pretinzând că râd.
în roma antică era un bufon ce
imita senatorii
cu ochi holbați și gesturi prea
largi,
și când caligula s-a uitat la el și a
râs,
i-au fost iertate toate păcatele
și i s-au dat bogății nesperate.
dar bufonul știa că râsul împăra-
tului
e un bilet doar dus spre damnare
—
așa că s-a prefăcut prost de tot
și a trăit până la nouăzeci, hră-
nind caprele,
a uitat de tot limbajul ironic.
în franța, pierrot cu fața albă și
inima stoarsă de melancolie
a fost iubit de regine și scuipat de
revoluționari,
dar niciun glonț nu-l putea ucide
—
era prea nelalocul lui pentru
moarte.
în spatele cortinei, bocea în fața
oglinzii
și-și deschidea un zâmbet cu un
cuțit imaginar.
în rusia, sub stalin, clovnii au
învățat

că o glumă spusă prea bine poate
duce în siberia.
și-au ascuns ironiile în pantofi
prea mari
plini în vârfuri de bucăți din ziare
și lacrimile în ochii coborâți din
tablouri naive.
unul, ivan cel mut, a devenit le-
gendar —
nu scotea un sunet, doar cădea,
aluneca,
se rostogolea — și toți se hlizeau.
căzuse de pe harta pericolului,
era prea lovit în freză ca să fie pe-
riculos.
dar în ochii lui era ceva —
o cunoaștere tăioasă, ca gheața
de pe volga.
charlie chaplin — alt clovn,
fugind de polițiști mai mult decât
de tristețe,
cu bastonul mai tare decât
gloanțele
și pălăria ca un arc comprimat.
în „the great dictator”, a râs de
hitler
când încă nimeni nu avea curajul.
și lumea a plâns —
să râzi de monstrul cu un glob pă-
mântesc în mâini
e totuna cu a înfrunta un dinoza-
ur cu o stropitoare.
și azi — clovni sunt peste tot:
cârduri în talk-show-uri, părțuri
în politică, de amestec reclame,
au renunțat la pantofii ridicoli și
poartă costume scumpe,
dar se prefac la fel de valabili.
deștepți să pară proști —
e un nou darwinism social.
să fii sincer e o sinucidere în di-
rect,
să fii lucid e ca și cum ai merge
descult
pe criblură și tot tu ești conside-
rat vinovat
că sângerezi.
prostul sincer moare pe repede
înainte,
iar clovnul se face frate cu micro-
fonul
și linge mâna oricui are o cameră.
dar există și clovnii de zahăr —
cei ce intră în saloane de oncolo-
gie pediatrică,
cu zâmbetul cusătură de chirurg
peste disperare
și dansează în fața morții ca în
fața unei iubiri
ce nu vine niciodată.
ei nu cer aplauze,
ci doar câteva secunde în care du-
rerea se uită.
și-n final, poate că toți suntem
clovni,
cu fața mângălită în funcție de
nevoi,
cu grimase de acceptat viața
în timp ce ea ne calcă pe cap.
unii au învățat să pară proști —
ca să nu fie răstigniți,
alii sunt proști fără speranță și
râd de ei înșiși,
fără să știe că râsul nu le aparține.
dar clovnul cel mai clovn — tăcu-
tul,
cu ochii două drumuri necunos-
cute,
care stă într-un colț și nu face
nimic —
știe tot.
și tocmai de aia tace

Gabriela Ana BĂLAN

Iubesc scriu cu litere furate

Competențe și aptitudini în vis ∞

zeii mi-au hărăzit
o mamă bună
mama mi-a dăruit
o inimă bună
frică îmi e
numai de mine
când nu mă tem
de nimic

strig
când sunt singură
plâng
de fericire

iubesc scriu
cu litere furate
din cer și din pământ
a doua Ană
dumne-
zeu m-a zidit
în cuvânt

Va veni

Nu va întârzia
ziua când voi scrie
cu litere
rupte din mine
dezlipite de pe mâini
ghiare crescute prea lungi
care trebuie retezate
mâini crescute prea stângi
aripi decupate
atunci când fiecare
literă o să mă doară
insuportabil
ia-mă poezie în brațe
și zboară

Poeta din inima mea

vine o clipă
când cerul
devine colivie
pasărea
zboară singură
în tolba
atunci
literele
se vor alinia
cuminți
în poezie
numai atunci
poezia
va ajunge
la inima ta
numai atunci
poeta
din inima mea
evadează
în altă poezie
cerul
va leapăda
zăbrele
vor arde sicrie

Rugă

Și nu ne mai
da nouă
bătrânețe
fără tinerețe
și moarte
fără de viață
nici lacrima
fătului frumos
lasă-ne
să te împletim
secundă
cu secundă
pe măsura
viselor noastre
pe față
pe dos

zeule timp
zeu vanitos
și dă-ne nouă
aripi
să fluturim
să te fugărim

Am avut putere să trec

pe lângă ură, minciună, dispreț,
lingușeli
ca un accelerat prin halta în
care opresc
numai trenuri personale
să tac atunci când veneau hoții cu
paharul
la cuvintele mele
am avut putere să strig
atunci când hăurile în care se
adânceau
speranțele erau tot mai adânci
să sorb cu paiul râul de lacrimi
înainte să ajungă la gura de
vărsare în mare

am avut putere să urc
să smulg de pe stânci
floarea de colț pe care și azi
o port la rever

am avut putere să cer
un vas mai încăpător
pentru oaza pe care mi-am re-
zervat-o
în cer
am avut putere să uit, să iert
să vindec răni, să număr ani
dar
acum când sentimentele mele
curg tăvălug de la vărsare spre
izvor
NU vreau să am putere să mor

Țara din inima mea

zeii m-au ținut prizonieră
în țara de nicăieri
eram nimeni veneram nimicul
niciodată nu s-a închinat ni-
meni
la picioarele mele
norocul mi-a fost scris
dar s-a șters singur din stele

am evadat pe ape line
în țara din inima mea
sunt propriul demiurg
peste lanțuri și zăbrele
stăpân absolut pe visele mele
zeii pot crede ce-or vrea
cu nicio armă secretă nu pot
cuceri
țara din inima mea

în tolba vin singure păsări ră-
nite
pe cerul minții mele se scriu
șmerite
cuvinte care mută munții din
loc
cuvinte care scot moartea din
foc

am furat timpul din Olimp
singurul meu prieten acum
ninge când vreau și când mă
răzgândesc
e soare fiecare piatră
se prefac în floare
cea mai mare minune
e că părintii mă strigă pe nume
prin fum de lumânare

sunt cel care a născut din lut
cuvântul cu chipul și asemăna-
rea sa
cuvânt zidit în mănăstire
singurul căruia mă voi închina

Caliochia TOCALĂ

Poezia își devorează creatorul

După parcurgerea, din pură curiozitate, a câtorva dintre poemele cuprinse în paginile parcimonioase ale volumului de poezii *Pahar de plumb*, apărut la Editura Știința, Chișinău, 2025, de 91 de pagini, prefăcut de Valeriu Stancu, am receptat substanța poematică ce se desfășoară de la o pagină la alta într-un spectacol de imagini și stări variate, confesiv, un melanj de trăiri, emoții, impulsuri, senzații difuze, pornite din adâncul sufletului omenesc imposibil de definit.

Poezia lui Attila Balazs, poet de etnie maghiară, membru al uniunii scriitorilor din România, Ungaria și Slovacia, este marcată de originalitate, iar delicatețea rămâne marca fundamentală a scrisului său.

Creația sa stă sub semnul febrei de a re-crea totul, de la intimitatea ființei la infinitatea lumilor posibile, construind un univers poetic complicat.

Pahar de plumb, un volum sine-stezic, transmite o stare specifică, o emoție puternică, o sensibilitate pregnantă. Încărcate de culoare și de muzicalitate, poemele respiră o atmosferă inconfundabilă în care iubirea, căutarea sinelui, zbuciumul interior dobândesc forță poetică.

Periplurile prin labirinturile imaginației acționează asemenea unor oaze de evadare, de răzvrătire chiar, în fața unui timp și spațiu dominate de haos, în care eul simte neapartenența la ideile lipsite de substanță ce conturează exteriorul. Un sentiment al unei melancolii suave se desprinde din mai multe poeme, prin dorința de a găsi sensurile pierdute și liniștea încapsulată în trecut.

Stilistico-retoric, specificul poeziei lui Attila Balazs constă în multiplicarea tipurilor de discurs într-o regie intertextuală subtilă. În raport cu tiparele culturale și literare consacrate, există câteva tipuri de discurs: mitologic, cu efecte de spectacol textual impus prin parodie și ludic, bacovian prin atmosfera degajată și sugestia titlului, într-un complicat joc alchimic de sintagme, metafore ca-n versurile: „Timpul, omul, cheile, lumina în fâșii/ Frumusețea se scurge/ Imaginea se-ncheagă pe retină” (*Vânătoarea de frumuseți*).

Poemul *Frământ nisip printre degete*, filosofic prin excelență, reflectă anxietatea eului prins între dorința de a ordona realitatea și fatalitatea hazardului existențial. Căutând esența lumii, descoperă fragilitatea și natura schimbătoare a Totului: „Frânturi răsfirate ale memoriei/ mă trezesc, văd, mă opresc./Cum poți face ordine în dezordinea lăuntrică/ Ordinea nu-i ordonare, ”o observație semantică, ”pânză invizibilă/ numele mă limitează/ cuvintele ca țestoasele se aruncă în apă în strălucirea pe viață și pe moarte”. *Nisipul frământat printre degete*, metaforă inedită, dă un sens realității sale, modelează haosul într-o formă comprehensibilă, menține ordinea într-un univers

dominat de schimbare. Cum poți face ordine în dezordinea lăuntrică... întrebare retorică pentru conflictul dintre ordine și haos, dintre structura impusă de mintea umană și realitatea fluidă a existenței. Nisipul se scurge, inevitabil, ca ordinea, amintirile, propria identitate, Totul.

Creația este rezultatul unei arderi, un act de renaștere, sugestie a mitului păsării Phoenix, sau, ca la Nietzsche, rezultatul unei existențe tragice, al disperării: „Fiecare impuls se stărnește pe sine, ideea iese din momente târâș/ gura scuipă litere ca pe coji de doyleac/ iubirea este o poezie ce se iscă-n poet de sub zidul în prăbușire” (*Frântură*).

Ironia vehementă, parodia sunt asumate, iar poemul *Gratii revopsite* este relevant în acest sens prin aluzia la Iisus: „împarte ființei, oferă-i pâine și pește...o adunătură de lichele, promisiuni mincinoase, afișe ispititoare, arginți falși, sustin lozinci”...poetul ia în răspăr politicul, socialul: „te vor urma ca pe mântuitorul lor și se vor simți liberi din spatele gratiilor”

„Viața de apoi” (*Jocul*), „aburii cafelei, ca un animal somnolos, mirosul de iarbă cosită, flori, ca un vapor acostat dintr-un port liniștit” (*Latura cotidiană*) conțin ecouri ale romanismului, iar „zgâlțâitul tramvaiului” transcende cotidianul.

Poemul care se scrie pe sine: „eu n-am mai scris de mult”. Marea poezie își devorează creatorul până la contopirea în abis. Poetul adevărat se simte răsplătit de propria creație, sublimând esteticul.

Poemele scurte sunt scrise în regimul unei brevilocvențe care îmbină tranzitivul și esteticul, aparentul și inadaptabilitatea, reflexivitatea și narativul.

Poetic, ca mod de organizare a sensului, mecanismul specific poeziei lui Attila Balazs este cel al metaforelor secvențiale

care, relatează, construiesc o supra-metaforă în care cuvântul încețoșă să mai denumească o realitate exterioară sieși, ceea ce face ca semantica poeziei să fie complicată. Există trimiteri culturale la Freud, Jung, Villon, Monet, Socrate, Bach, dar și la alte orizonturi culturale: spirituale, unele poeme alcătuind un adevărat jurnal de călătorie: Miami, București, Makarska, Triest, Managua, În Rio fără minge, Cluj-Napoca.

În esență, *Pahar de plumb* configurează trei câmpuri semantice: universul obiectual, exterior eu-lui, universul uman, prin excelență al eului, și universul cuvântului, fiecare cu două variante opuse de manifestare: foamea de real vs. repulsia de real; foamea de uman vs. repulsia de uman și foamea de cuvânt vs. repulsia de cuvânt.

Un model semantic inconfundabil, acela al unei poezii grave, a esențelor, a lumii pure, mărturie a existenței poetului ca Demiurg.

Descuț pe coji de nuci

...Înțelegi din a lor artă

Ce e rău și ce e bine... (Mihai Eminescu)

După plecarea profesorului Ilie Grămadă de la conducerea Teatrului Național, la începutul deceniului șapte al secolului trecut, colectivul artistic a intrat într-o etapă de împropățare și întinerire a trupei, cu actori noi, absolvenți ai Institutului „I. L. Caragiale” din București. Clădirea, monument celebru, scăpată ca prin minune din bombardamentul sălbatic al rușilor asupra Iașului (bomba care a spart plafonul a *amuțit*), devenise șantier pentru nevoia unor săli utilitare (magazii, birouri), dar mai cu seamă pentru modernizarea, adăncirea scenei și dotarea ei cu turnantă. Era necesar un tratament special împotriva igrasiei și infiltrării apei din pânza subterană, care afectase grav structura de rezistență a edificiului. Problemele descoperite în timpul expertizelor au complicat mult lucrurile și activitatea șantierului s-a întins aproape un deceniu. Și, la vremea aceea mai activau la Național artiștii emeriti Ștefan Dănculescu, Margareta Baci, Any Braeski, Ion Lascăr și rar George Popovici, Artistul poporului Miluța Gheorghiu... cum și Virginica Bălănescu, Constantin Sava, Constantin Cadeschi, Alfonz Radvanschi, Mihai Grosariu... Regizori, erau angajați la vremea respectivă, cu statut permanent, Sorana Coroamă și Crin Teodorescu, dar nu lipseau spectacolele montate de regizori invitați, chiar din străinătate.

Cum prin tradiție directorul Naționalului venea de la Universitatea „Al. I. Cuza”, profesorul Ilie Grămadă a fost numit într-o perioadă delicată la conducerea Teatrului și numai prin abilitățile sale și ale colaboratorilor apropiați din administrație a reușit să se descurce și să mențină prestigiul Naționalului la cota cerută de tradiție. Nici A. Oțetea, nici Iorgu Iordan, nici N. I. Popa nu au întâlnit atâtea greutăți câte l-au întâmpinat pe I. Grămadă. Naționalul era sub directă îndrumare și se supunea Consiliului Culturii și Educației Socialiste care nu admitea devieri de la linia Partidului și cu toate că se simțea că începe o etapă de „dezgheț”, controlul politic în instituțiile de cultură, mai cu seamă prin cenzură, se înăsprise; *omul nou* trebuia să se bucure de perspectivă *viitorului luminos*. Cum se simțea *rezistență*, din partea unor actori de „școală veche”, trebuiau scoși la pensie și, cum *poporul e talentat*, s-a dat mare atenție mișcării artistice de amatori, brigăzilor artistice și teatrului de amatori ale Caselor de cultură, mai cu seamă la sate. Obligația Teatrului era să trimită *instructori artistici*, *propagandiști* și colaboratori în Școala populară de artă, care mai târziu, după '89 au devenit universitari.

Trecuse vremea când actorii, săptămânal, la ora 8, trebuiau să fie prezenți în Sala Școala Mică, unde li se citea articolul de fond din Scânteia și ei trebuiau să-l comenteze pozitiv. Nu mai umbla pe holurile cabinelor *Tucă B.* cu istoria *PC(b) US* sub braț fixând amenințător cu degetul pe unii dintre colegii de cabină, mai... comici decât el. Nu îndrăzneau nimeni să-l înfrunte sau să-i zică ceva. Securitatea avea ofițeri *pensionari* angajați în administrație și *informatori necunoscuți*. Se instalase frica mai ales după o anchetă în care au căzut victime câțiva artiști, printre care și Puiu (Gheorghe) Vasiliu condamnat la câțiva ani de detenție, pentru că într-o *împrejurare bahică*, au cântat cântece patriotice interzise. Rămâne de cercetat... adevărul.

Având recomandarea șefilor organelor locale de conducere, profesorul I. Grămadă s-a angajat, numit fiind de Consiliul Culturii și Educației Socialiste, într-un post de mare răspundere. Trecând peste perioadele celebrilor directori amintiți, *umbra lui Sadoveanu* nu dispăruse din fotoliul voievodal al biroului. De mare folos, i-a fost ajutor și spijin Lazăr Mișcovici, directorul administrativ instruit, harnic și gospodăros, priceput la toate în anii *colectivizării agriculturii*.

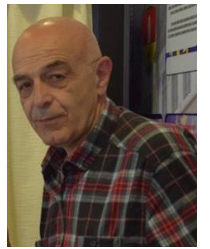
Trecuse o perioadă dificilă, grea și pentru lumea Teatrului. Profesorul I. Grămadă a fost omul potrivit, necesar momentului de *tranzitie* și *modelare* a unui colectiv artistic dificil, prin orgoliile ce-l măcinau. Reforma începută a continuat-o Corneliu Sturzu, tot de la Universitatea „Al. I. Cuza”.

Prin tradiție spectacolele Teatrului Național din Iași aveau ceva specific zonei și nu le lipseau nuanțe locale, fapt ce stârnea ironia și hazul actorilor bucureșteni. Așa se poate explica lipsa de interes a unor actori din alte provincii românești pentru Iași. Dar, nu numai, Naționalul păstra obiceiul stabilit de regizorul Ion Sava, de a alege actori expresivi și încadrați în compartimente: *comici*, *de dramă*, *intriganți*, *de compoziție*... și, actrițe *neapărat frumoase și expresive*... *Pretențiile erau mari* într-o vreme, azi... orice amator cu înfumurări de lăutar poate fi vedetă TV, premiat că se *hâțână* și se *zghiuhie*. Dar, și aici, vorba lui Creangă ... *cum te ia lumea înainte!*

Odată cu schimbările intervenite în *viața teatrală* publicul spectator, obișnuit cu montările „cuminți” în care *textul autorului* era important și *actorul cu har*, inteligentă și măsură, a trebuit să se convingă și mai cu seamă să accepte *Teatrul de Azi*.

Estetica și critica de specialitate au fost datoare și s-au angajat să *explice direcția* care încerca s-o abordeze arta spectacolului în viitor.

Și, dacă în încercarea unor provocări timide de a introduce unele *elemente hibride* și de-a modifica linia unor montări scenice, tânăra absolventă a IATC-ului *Cătălina Buzoianu* cu înscenarea *Bolnavul închipuit* a lui Molière a stârnit un scandal de neogoit în presa locală, dar și printre *actorii clasici* care acuzau un *atențat la valoarea* Naționalului, intelectualii ieșeni s-au împărțit, unii au clătinat din cap, alții au ridicat din umeri, puțini au zis... sunt tineri, vom vedea. Presa, revistele de cultură au comentat cu prudență spectacolul Cătălinei Buzoianu. Dar Ștefan Oprea, Constantin Paiu, Florin Faifer, Paul Balahur, Sorina Bălănescu, secretarii literari ai Teatrului *Mircea Filip*, *Val Condurache*... Val Gheorghiu... poeți, cercetători de la Institutul *Philippide* au comentat pozitiv noua montare de la Național, susținând viziunea Cătălinei Buzoianu. Nu pot să uit intervenția profesorului universitar Alexandru Călinescu a cărui autoritate ne-a legitimat prin Catedra în care activa. Nu îndrăzneau nimeni să comenteze înscenarea clasicului Molière de către o *copilă flusturatică*, fără nume în Teatru, adusă din București de... e drept, de *artistul cărturar Ion Olteanu*, dar, să vezi pe scena „muzicantilor” și trupa „Roșu și Negru”... e mult prea mult. Și totuși, *Revista Teatrul* confirmă ideea și subliniază *noutatea* evenimentului. O făcea atunci tânărul universitar de la Catedra de Limbă franceză, profesorul emerit de astăzi, Alexandru Călinescu.

Premiul Nobel pentru Literatură 2025

Laszlo Kraszhanorkai

În fiecare an, numele premiantului Nobel pentru literatură pare să fie o "surpriză", chiar dacă el a fost ales dintre cei valoroși / meritorii / "corespunzători"... E un fel de reflex care ține de gustul suspansului cultivat obsesiv de media. Laureatul din 2025, scriitorul maghiar Laszlo Kraszhanorkai (n. 5 ianuarie 1954, la Gyula), are o operă care nu lasă loc semnelor de întrebare. Cine i-a citit cele două romane publicate și la noi (Întoarcerea acasă a baronului Wenckheim, 2021 și Satantango, 2022 – ambele la Ed. Trei, col. Anansi, în traducerea lui Ildiko Gabos-Foartă) poate depune mărturie.

Însă, pentru cine s-a lăsat copleșit de surpriză pentru că nu l-a cunoscut până acum pe acest autor, redau mai jos câteva detalii din biografia lui (absorbită în operă, mai mult sau mai puțin explicit), fiind vorba despre un "personaj" format / forjat în perioada comunistă. Posibilitatea de a face comparații rămâne deschisă...

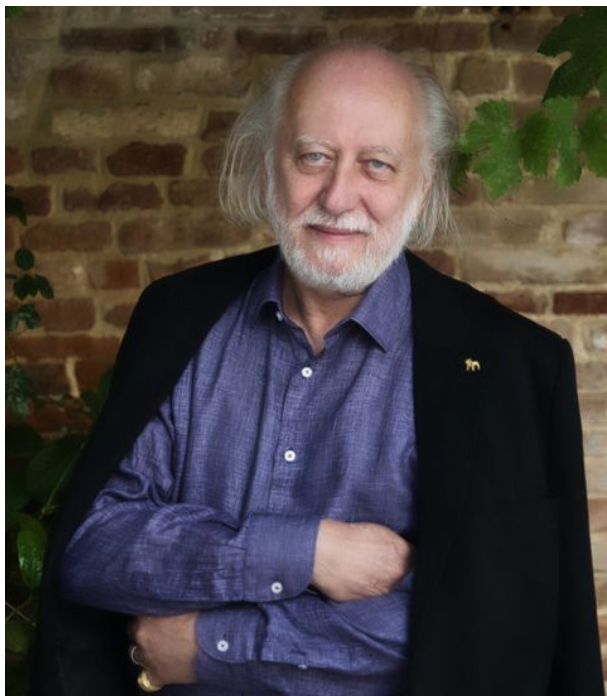
Precizez că am extras mărturisirile și reflecțiile lui Laszlo Kraszhanorkai dintr-o consistentă convorbire pe care a avut-o cu romancierul ADAM THIRLWELL, în 2018, publicată în legendara revistă literară de limbă engleză The Paris Review (și ea cu o istorie interesantă: înființată la Paris în 1953, a avut printre fondatori un agent CIA, Peter Matthiessen, ceea ce a produs dezbateri incinse pentru o bucată de vreme; a avut primul sediu într-o cameră a Editurii "La Table Ronde", apoi pe un vapor cerealier ancorat ancorat pe Sena; în 1973, redacția s-a mutat la New York; s-a ocupat în primii cinci ani de promovarea unor scriitori emergenți precum Jack Kerouac, Philip Larkin, V.S. Naipaul, Philip Roth, Terry Southern, Adrienne Rich, Italo Calvino, Samuel Beckett, Nadine Gordimer, Jean Genet și Robert Bly, dar a publicat și interviuri cu celebrii Ezra Pound, Ernest Hemingway, T.S. Eliot, Jorge Luis Borges, Ralph Ellison, William Faulkner, Thornton Wilder, Robert Frost, Pablo Neruda, William Carlos Williams și Vladimir Nabokov).

În tinerețea sa, Laszlo Kraszhanorkai a avut ocazia să afle că începutul literaturii nu e în cărți, ci în realitatea imediată: <Credeam că viața reală, viața adevărată, era în altă parte. Pe lângă Castelul de Franz Kafka, biblia mea pentru o vreme a fost Sub vulcan de Malcolm Lowry. Era sfârșitul anilor șazeci, începutul anilor șaptezeci. Nu vroiam să accept rolul de scriitor. Vroiam să scriu o singură carte – și după aceea, vroiam să fac lucruri diferite, mai ales cu muzica. Vroiam să trăiesc alături de cei mai săraci oameni – credeam că asta era viața reală. Locuiam în sate foarte sărace. Mereu aveam slujbe foarte proaste. Schimbam locul de muncă foarte des, la fiecare trei sau patru luni, ca o evadare din serviciul militar obligatoriu. Și apoi, imediat ce am început să public niște lucruri mărunte, am primit o invitație de la poliție. Am fost poate puțin prea impertinent, pentru că după fiecare întrebare spuneam: „Vă rog să mă credeți, nu mă ocup de politică.” „Totuși, știm unele lucruri despre dumneavoastră.” „Nu, nu scriu despre politică contemporană.” „Nu vă credem.” După un timp, m-am înfuriat puțin și am spus: „Vă puteți imagina cu adevărat că aș scrie ceva despre oameni ca dumneavoastră?” Și asta i-a înfuriat, desigur, iar unul dintre ofițerii de poliție, sau cineva din poliția secretă, a vrut să-mi confiscă pașaportul. În sistemul comunist din epoca sovietică, aveam două pașapoarte diferite, albastru și roșu, iar eu aveam doar cel roșu. Roșul nu era atât de interesant, pentru că puteai merge cu el doar în țările socialiste, în timp ce acela albastru însemna libertate. Așa că am spus: „Chiar îl vreți pe cel roșu?” Dar tot mi l-au luat și nu am mai avut pașaport până în 1987. Acea a fost prima poveste din cariera mea de scriitor – și ar fi putut fi cu ușurință și ultima. Recent, în documentele poliției secrete, am găsit niște notițe în care se vorbește despre potențiali informatori și spioni. Aveau niște șanse cu fratele meu, scriau ei, dar cu László Kraszhanorkai ar fi fost absolut imposibil, pentru că era atât de anticomunist. Pare amuzant acum, dar pe atunci nu era chiar așa. Dar nu am făcut niciodată demonstrații politice. Am trăit doar în sate și orașe mici și am scris primul meu roman.>

Așadar, a lăsat deoparte "lucrurile mărunte" și s-a apucat de scris serios, finalizând romanul Satantango. Însă avea îndoile în privința publicării: <Era anul 1985. Nimeni – nici eu – nu putea înțelege cum era posibil să se publice Satantango, pentru că nu era un roman lipsit de probleme pentru sistemul comunist. Pe atunci, directorul uneia dintre editurile de literatură contemporană era un fost șef al poliției secrete și poate că vroia să demonstreze că încă mai are putere, suficientă putere, pentru a arăta că are curajul să publice acest roman. Cred că acesta a fost singurul motiv pentru care a fost publicată cartea.>

Desigur, în formarea timpurie a lui Laszlo Kraszhanorkai au contat, deopotrivă, traumele biografice "moștenite" și mediul literar al epocii. Iată ce a descoperit, la un moment dat, despre familia și identitatea sa: <Una dintre cărțile mele preferate, când aveam doisprezece sau treisprezece ani, a fost Conversații cu Kafka, de Gustav Janouch. Cu această carte am deschis

un canal special către Kafka. Și poate de aceea am studiat dreptul, ca să fiu ca el. Tatăl meu a fost puțin surprins. Voia să merg la facultatea de drept, dar era sigur că voi refuza, pentru că mă interesa doar arta – literatura, muzica, pictura, filosofia, totul în afară de drept. Dar am fost de acord, parțial, cred, pentru că vroiam să mă ocup de psihologia criminală. Pe vremea aceea, la începutul anilor șaptezeci, era o știință interzisă în Ungaria. Era occidentală și, prin urmare, suspectă. Dar principalul motiv a fost, cred, Kafka. Bineînțeles, după trei săptămâni nu am mai suportat atmosfera și am plecat – nu doar de la facultatea de drept, ci și din orașul meu. /.../ Tatăl meu avea rădăcini evreiești. Dar ne-a spus acest secret abia când aveam vreo unsprezece ani. Înainte de asta, habar n-aveam. În era socialistă, era interzis să-l menționez. Ei bine, sunt pe jumătate evreu, dar dacă lucrurile continuă în Ungaria așa cum par probabil să se întâmple, în curând voi fi în întregime evreu! Numele nostru original era Korin, un nume evreiesc. Cu acest nume, nu ar fi supraviețuit niciodată. Bunicul meu era foarte înțelept și ne-a schimbat numele în Kraszhanorkai. Kraszhanorkai era un nume iredentist. După Primul Război Mondial, Ungaria a pierdut două treimi din teritoriul său, iar linia principală a politicii de după război, a guvernului naționalist conservator, a fost restaurarea acestor teritorii pierdute. A existat un cântec faimos, un cântec insuportabil de sentimental, despre Castelul Kraszhanorka. După război, acesta a devenit parte a Cehoslovaciei. Esența cântecului este că Castelul Kraszhanorka e foarte trist și întunecat și totul e fără speranță. Poate de aceea l-a ales bunicul

meu. Nu știu. Nimeni nu știe, pentru că era un om foarte tăcut. Asta se întâmpla în 1931, înainte de primele legi anti-evreiești maghiare.>

Pe de altă parte, modelele din preajmă l-au incitat să încerce să-și definească o conștiință literară proprie și un stil: < Pe vremea aceea, printre prozatorii contemporani, exista un scriitor, și băutor în special, Péter Hajnóczy. Era o legendă vie și un alcoolic total și profund, precum Malcolm Lowry. Moartea sa a fost cel mai mare eveniment din literatura maghiară. Era foarte tânăr, poate la patruzeci de ani. La fel a fost viața pe care am trăit-o eu. Nu mi-am făcut griji pentru nimic – a fost o viață foarte aventuroasă, mereu în tranzit între două orașe, în gări și baruri noaptea, observând oamenii, purtând mici conversații cu ei. Încet, am început să scriu cartea (Satantango – n.m.) în mintea mea. /.../ În mod tradițional, prozatorii maghiari, precum Zsigmond Móricz, compuneau în propoziții scurte. Dar nu și Krúdy, singurul meu scriitor iubit din istoria literaturii în proză maghiară. Gyula Krúdy. Un scriitor minunat. Cu siguranță intraductibil. În Ungaria, era un Don Giovanni – înălțime de doi metri, un om imens, un om fenomenal. Era atât de seducător încât nimeni nu i-a putut rezista. Folosea propoziții diferite față de orice alt prozator. Părea mereu un om ușor beat, foarte melancolic, care nu are iluzii despre viață, care este foarte puternic, dar a cărui forță este complet inutilă. Dar Krúdy nu a fost un ideal literar pentru mine. Krúdy a fost o persoană pentru mine, o legendă care mi-a dat o oarecare putere atunci când am decis să scriu ceva. János Pilinszky a fost cealaltă legendă a mea. Într-un sens literar, Pilinszky a fost mult mai important pentru mine datorită limbajului său, felului său de a vorbi. M-am străduit să-l imit...>

Și pentru că, mai explicit ca în alte cazuri, Fundația Nobel a insistat pe arta literară a lui Laszlo Kraszhanorkai

horkai (cu accent pe Satantango) în motivarea acordării premiului („Deși sintaxa grea și sinuoasă a lui Kraszhanorkai a devenit probabil semnătura sa ca autor, stilul său permite, de asemenea, o ușurință în atingere și o mare frumusețe lirică”, a declarat Steve Sem-Sandberg, membru al Academiei), cred că este interesant să reținem ce gândea laureatul însuși despre propriul stil: <Găsirea unui stil nu a fost niciodată dificilă pentru că nu l-am căutat niciodată. Am trăit o viață retrasă. Am avut mereu prieteni, însă doar câte unul. Și cu fiecare prieten am avut o relație în care ne vorbeam numai în monologuri. Într-o zi, într-o noapte, vorbeam eu. A doua zi sau noapte, vorbea el. Dar dialogul era diferit de fiecare dată, pentru că vroiam să-i spunem ceva foarte important celeilalte persoane, iar dacă vrei să spui ceva foarte important și dacă vrei să-ți convingi partenerul că acest lucru este foarte important, nu ai nevoie de puncte sau stări, ci de respirații și ritm – ritm, tempo și melodie. Nu este o alegere conștientă. Acest tip de ritm, melodie și structură a propozițiilor a venit mai degrabă din dorința de a convinge o altă persoană.>

Interesant e faptul că "jurații" care selectează laureatul Nobel pentru literatură, după discuțiile interminabile în jurul criteriilor paraestetice pe care le-au folosit (uneori) de-a lungul timpului, insistă de astă dată pe arta literară. Căci despre asta ar trebui să fie vorba, până la urmă. Ceea ce nu exclude încărcătura / substanța etică-filosofică-umană, la care se referă și motivația juriului din acest an: premiul merge la Laszlo Kraszhanorkai "pentru opera sa convingătoare și vizionară care, în mijlocul terorii apocaliptice, reaffirmă puterea artei".

În final, ca o dovadă că autorul nostru a fost și este mereu obsedat de starea lumii contemporane înăuntrul, dar și în afara romanelor sale, reproduc aici și un text scurt (din 2017), ca un manifest, preluat de aceeași The Paris Review din publicația New Directions:

Am vrea să uităm

Ne aflăm în mijlocul unei autoanalize cinice, ca niște copii nu prea iluștri ai unei epoci deloc ilustre, care se va considera cu adevărat împlinită doar atunci când fiecare individ ce se zbate înăuntrul ei, după ce a zăcut într-una dintre cele mai adânci umbre ale istoriei omenești, va fi atins în cele din urmă scopul trist și provizoriu, evident: uitarea.

Această epocă vrea să uite că a pariat totul pe sine însăși, fără nici un ajutor din afară, și că nu poate da vina pe puteri străine, pe destin, sau pe vreo influență malefică îndepărtată; am făcut asta noi înșine: noi am desființat zeii și idealurile.

Vrem să uităm fiindcă nici măcar nu mai avem demnitatea de a accepta înfrângerea amară; fumul infernal și alcoolul infernal au ros tot ce mai aveam din caracter; de fapt, fumul și băuturile ieftine erau tot ce mai rămăsese din dorul metafizic de altădată al călătorului către tărâmurile îngerești: fumul otrăvitor lăsat în urmă de dorință, și spiritele grețose rămase din poțiunea ametoitoare a obsesiilor fanatice.

Nu, istoria nu s-a încheiat și nimic nu s-a încheiat; nu ne mai putem amăgi gândind că ceva s-a sfârșit odată cu noi. Noi doar continuăm ceva, menținându-l cumva; ceva continuă, ceva supraviețuiește.

Încă mai producem opere de artă, dar nici măcar nu mai vorbim despre cum o facem — atât de departe suntem de orice înălțare.

Luăm ca punct de plecare tot ceea ce până acum a definit natura condiției umane și, cu o ascultare disciplinată, de fapt fără să avem nicio idee, ne supunem unei rigori stricte — dar în realitate ne afundăm din nou într-o mlaștină a deznădejdiei, coborând iarăși în apele tulburi ale totalității imaginare a existenței umane.

Nici măcar nu mai greșim, ca tinerii înflăcărați de altădată, pretinzând că judecata noastră e Judecata de Apoi sau declarând că aici se termină drumul. Nu putem pretinde asta, fiindcă nimic nu mai are sens; pentru noi, operele de artă nu mai conțin nici povești, nici timp, și nici nu putem susține că alții ar putea, vreodată, să găsească un mod de a da sens lucrurilor. Totuși, declarăm că pentru noi s-a dovedit zadarnic să ignorăm deziluzia și să pornim spre un scop mai nobil, spre o putere mai înaltă — încercările noastre eșuează rușinos de fiecare dată.

Degeaba am vorbi despre natură — natura nu vrea asta; degeaba am vorbi despre divin — divinul nu vrea asta; și oricum, oricât de mult am vrea, nu suntem în stare să vorbim despre altceva decât despre noi înșine, fiindcă suntem capabili doar să vorbim despre istorie, despre condiția umană, despre acea calitate neschimbată a cărei esență are o relevanță provocatoare doar pentru noi; altminteri, din perspectiva celui „altfel divin”, această esență a noastră, de fapt, poate că nu are vreo importanță, niciodată, pentru totdeauna.

Laszlo Kraszhanorkai

Emanuel VASILIU

Diane Keaton (I). Comedia romantică americană

Dispariția actriței la 11 octombrie a fost întâmpinată cu stupeoare și regret de comunitatea hollywoodiană, căreia ea îi adusese mari servicii prin redefinirea comediei romantice moderne în special în filmul *Annie Hall* (1977), regizat de Woody Allen. Alegând un gen potrivit temperamentului ei solar, jucăuș, experimental, actrița i-a rămas fidelă pe parcursul carierei, alte borne semnificative, care au apropiat publicul de ludicul amoros, fiind *Manhattan* (1979, regie Woody Allen) sau *Ceva, ceva tot o ieși* (2003, regie Nancy Meyers).

Dar esența carierei sale și a tipului de personaj întruchipat pare să se fi aglutinat în cele două comedii romantice regizate de Woody Allen în anii '70. În primele zile de după trecerea ei în neființă, reacțiile comunității cinematografice au omis în mod voit aceste realizări, menționând filme minore, precum *The First Wives Club* (1996), pentru a susține contribuția ei la genul care a definit-o. Omisiunea este explicabilă prin „anularea” culturală parțială a lui Woody Allen în contextul mișcării sociale *Me Too* (impotriva hărțuirii și agresiunii sexuale) în urma acuzelor de abuz sexual ale fiicei sale adoptive, Dylan Farrow (respinse de Woody Allen, neprobate în justiție). Până la recenta evocare a Diane Keaton, făcută publică de Allen, niciun comentator cu influență nu s-a exprimat în favoarea faimoasei și reușitei colaborări actriță-regizor din *Annie Hall* și *Manhattan*. Însă textul lui Allen are calitatea de a o descrie în culori calde, jucăușe, encomiastice, chiar, ceea ce mai îndulcit puțin reacția de respingere a comunității cinematografice. Iată mai jos câteva fragmente.

„Este incorect gramatical să spui «cea mai unică» dar toate regulile gramaticii, și cred că orice altceva, se suspendă când vorbim despre Diane Keaton. De neasemuit cu oricine a existat sau e puțin probabil să mai existe vreodată, chipul și râsul ei aduceau lumină oriunde pășea. [...] Când ne-am întâlnit pentru prima dată, m-am gândit că este atât de fermecătoare, atât de frumoasă, atât de magică, încât mi-am pus sănătatea sufletească sub semnul întrebării. M-am gândit: e posibil să mă îndrăgostesc atât de repede? [...] Am avut câțiva ani personali minunați împreună, iar în final amândoi am trecut mai departe și doar Dumnezeu și Freud ar putea explica de ce ne-am despărțit. [...] Cam în acea perioadă, i-am arătat în privat primul meu film, pregătind-o pentru cât de varză era, cât de îngrozitor, o ratare completă. A văzut *Take the Money and Run* și a spus că pelicula este foarte amuzantă și originală. Acestea au fost cuvintele ei. Succesul lui a dovedit că avea dreptate și nu m-am mai îndoit vreodată de judecata ei. I-am arătat toate filmele pe care le-am făcut după aceea și a început să-mi pese doar de evaluările ei. Odată cu trecerea timpului, am făcut filme pentru un public format dintr-o singură persoană, Diane Keaton. [...] Acum câteva zile, lumea era un loc ce o includea. Acum nu o mai include. Este o lume mai mohorâtă. Totuși, mai sunt filmele ei. Iar minunatul ei râset are încă ecouri în inima mea.” Este important de menționat că actrița l-a apărut pe regizor în timpul controverselor pe care le-a trăit. Când a fost acuzat de abuz sexual, Keaton a scris pe rețeaua socială X: “Woody Allen e prieten cu mine și continui să-l cred.”

Însă ar fi contrafactual să susțin că parcursul actriței a fost legat doar de Woody Allen. În *Ceva, ceva tot o ieși* (titlul original este *Something's Gotta Give*), disponibil pe Netflix, Diane Keaton interpretează o dramaturgă în vârstă de 56 de ani – obiect al dorinței exprimate de doi bărbați: proprietarul celei de-a doua cea mai mare casă de discuri de hip-hop din lume (Jack Nicholson) și un medic (juvenilul Keanu Reeves). Chiar dacă este departe de rafinamentele intelectuale ale comediei romantice regizate de Woody Allen, *Ceva, ceva tot o ieși* are misiunea de a înlătura stereotipurile privind viața amoroasă la vârsta a treia, ceea ce reprezintă o mișcare generalizată în divertismentul cinematografic de început de secol XXI: de la ironie modernistă la umanism sentimental; comedia romantică „serioasă” funcționând ca o provocare la adresa convențiilor a fost înlocuită în mare parte de așa-numita „comedie reconfortantă” (o poveste caldă, plăcută, fără asperități). Această mutație își are rădăcinile în anii '80 și '90, când Hollywood-ul ajunsese să evite riscurile, iar prezența pe ecran a lui Keaton s-a adaptat: de la o gânditoare nevrotică, ea a devenit o figură maternă plină de înțelegere. Trăsăturile definitorii – râsul nervos, ritmul verbal rapid, deschiderea emoțională – au fost menținute dar recontextualizate în cadre mai calde, mai puțin conflictuale.

Traectoria lui Diane Keaton cartografiază istoria emoțională a comediei romantice americane – de la nevroză la tandrețe, de la ironie la căldură. Ea n-a abandonat inteligența; a recanalizat-o într-o formă care alină, mai degrabă decât să tulbure.

George VIGDOR

Reverberat în liniștea înțeleaptă a munților

Imperiul cyber ororii

Până și cerul albastru sidefat vomită convulsiv peste sufletele abandonate ale transumanilor. Acolo, pe noduri de rețea, ca rândunelele obosite pe sârmele stîlpilor de telegraf de călătoria prin vămile cerului. Dar ei, pe canalele admise cu voie de la poliție ei, postumanii, ciripesc între ei. S-a dat ordinul resetării gândirii libere care nu se mai face cu salam cu soia ci cu telefonul smart și rinocerizarea în masă. Green deal-ul chicotește: ne va sufoca cu gazul toxic al minciunii și cu sârma ghimpată virtuală! Îndopați cu inteligență artificială, înspăimântați de virușii prostiei o parte stă de bună voie și nesilită de nimeni în arest la domiciliu și râde de cei agățați de rețele! Nu-i nimic, spun, ne va uni eterul toxic al fricii generalizate şuieratul angelic al dronelor vuietul domestic al proiectilelor, zgomotul de fond, lăru-i lăru..., al acestei lumi marmarinate în vacarm. Uraaa! A început marele salt înainte! Uraaa! A început trecerea spre absurdul virtual! Pregătiți-vă intrarea fastuoasă în codul QR pentru acceptul definitiv. La ușă, rânjește sfios, imperiul cyber.

Bindecuvântarea să fii țăran

Cresc căpițe de fân așa, la întâmplare, unde te aștepți mai puțin, la subsuoară câmpurilor înmiresmate acoperite cu roua dimineților, de pildă. Așa se văd în visul meu de orășean încartiruit pe asfalt, între betoane. Doar curțile muribunde printre clădiri mi-au dăruit o boare de libertate. Visez că din flaconul de Chanel ies mirosul pâinii coapte în cuptor și aroma bălegarului din grajd... Ascult dangătul clopotelor reverberat în liniștea înțeleaptă a munților, desant de îngeri. Visez arome de cetină de brad după ploii mocănești cu care Dumnezeu își udă grădina cu meticulozitatea gospodarului dintâi. Visez cântat de cocoși în zori călărind ca Chagall aerul proaspăt, mă- învelesc cu plapuma unui ciripit, dulce dezmiardare, grohăitul porcilor și mugetul vacilor din ocol. Îngerul a fost mai întâi țăran cu acte în regulă dăruite de Dumnezeu, mai întâi a crescut falnic din pământ și noi prin el am trăit. Vă spun eu, orășanul alogen, care am fost mai întâi țăran, adică înger fără să știu că am fost condamnat să fiu fericit în mica grădină a Domnului, că toată nimicnicia vietuirii va fi iertată de firul de iarbă.

Dăm cu versuri albe în neant

N-ai cum să ieși bine din afacerea asta numită viață: ti-o spun eu, cel născut și în Canaan și în Maramu'! E precum o sticlă spartă din care se scurge totul iar sensul se prelinge în toate direcțiile. Ești condamnat să trăiești din pierdere: oricum, primul te vei pierde tu însuși prin labirintul trecerii. N-ai decât să-l cauți pe Dumnezeu: nu-ți va întinde niciodată mâna iar tu vei scotoci toată viața la limita periculoasă a abisului. Urcarea ta spre infinit va fi doar un șir de iluzii fără nici un final poate doar o înfrângere de consolare. Poate vei avea șansa unei posterități, (ha, ha, ha...) un fel de glumă cu ștaif a viitorului imprevizibil. Nu ai decât să clamezi trecutul eroic, puritatea etnică ori forța uniunii: iată o idee! Nu uita totuși că drapelul pare o cârpă colorată menită să acopere coșciugele celor căzuți pentru patrie și nu poate opri sângele lor. Nu-ți rămâne decât să trăiești precaritatea apăsătoare a clipei să te bucuri de corpul tău până când vei rămâne o vagă amintire, în cel mai bun caz o metaforă existențială cu urmași care oricum nu te vor mai citi și nu vor fi în stare să scrie măcar o propoziție despre tine. Nu vei fi nici măcar simfonie neterminată, ci un vers alb azvârlit în neant.

Sejur comod în pridvorul paradisului

Am convocat ședința de urgență a umbrelor să găsim împreună o nouă cale strategică care duce direct spre neant fără ocolișuri. Nou veniții au fost lipsiți de idei și viziuni; în urma lor au venit câțiva domni care la rândul lor s-au întrecut în truisme și banalități de doi lei. După acest eșec de etapă am invitat poeții mai acătării pe care-i cunoșc și la care țin. Ei au venit cu povești despre metafore și versuri unicate, foneme, sememe, lexeme, rime și alte chestii complet inutile. Am ajuns rapid la concluzia că salvarea prin cultură este doar un bullshit monden, o scuza pentru lipsa de har. A venit rândul militarilor autentici stângă, dreapta, sus, jos... să-i mobilizez pentru ultima campanie a iubirilor de butaforie purtate prin deșerturi unde nu e tipenie de om. După eșecuri repetate în calea spre lumină am implorat un sentiment să mă viziteze. Și hop, ea a sosit brusc, ea, dragostea, amorul adică, a pogorât magic din înalturi. Aproape diafan în curtea abjectă a depresiei printre zidurile inaccesibile ale eșecului. Ți-am strâns mâna și braț la braț am pornit pe cărările posibilului. Ce sejur comod în pridvorul paradisului!

Vasile IANCU

Din tainețele memoriei

Magistrul de la catedră universitară

Discurs universitar elevat, opera scriitorului relevantă în ceea ce are ea esențial, fără divagări inutile, doar ca să capteze auditoriul, incursiuni biografice în relație lăuntrică cu opera, nuanțări fine și putere de sinteză în caracterizarea creațiilor literare, concluzii deschise și altor interpretări, trimiteri bibliografice demne de ținut minte, respect pentru opiniile criticilor și istoricilor literari cu păreri diferite, respect pentru tradiție în materia predată. Cam aceste impresii le am atunci când îmi amintesc de lecțiile de literatură din anul IV, de la Facultatea de Filologie a Universității ieșene, susținute de Profesorul Constantin Ciopraga. Literatură care privea perioada interbelică. Sigur, aș mai adăuga și altele. Dar nu pot trece mai departe, cotrobăind prin tainețele memoriei, să nu creionez și ținuta acestui magistru universitar : sobră, totodată, și elegantă, costum închis la culoare, cămașă albă și cravată, figură calmă, nu i-aș zice senină, nu-mi amintesc s-o fi văzut posomorâtă ori crispată, mersul său egal în pași, singularitatea omului de la catedră, ca și cum nu avea treabă cu nimeni, decât cu cărțile și orele sale, purtând o frumoasă geantă tradițională din piele, în care avea, nu mă indoiesc, cărți, cursurile sale, caiete cu însemnări. Rareori, l-am văzut înconjurat de discipoli, de amici, și niciodată perorând, dând din mâini, făcând spectacol din cuvinte. Magistrul impunea prin măsură. În toate. Profesorul academician Ciopraga a fost, cred, toată viața lui un om interiorizat, ponderat în vorbe, atașat valorilor morale. Mai târziu, am aflat că intelectualul umanist Ciopraga era foarte apropiat de biserică. De altminteri, debutase la catedră, după ce venise din prizonierat, profesor la Seminarul Teologic „Veniamin Costachi”. Apoi, în anul 1949, a fost chemat de prof. univ. N.I. Popa la Catedra de literatură română și comparată, în calitate de asistent. Nu specula cuvintele - nici vorbă, în scrierile sale - pentru a epata. Cuvântul, pentru acest cărturar, a fost dăruit ființei vorbitoare pentru a exprima adevărul, convingerile autentice, omenia.

După ce am dat examenul de stat, cum se numea pe atunci examenul de licență, profesorul Constantin Ciopraga fiind șeful comisiei de examinare, nu l-am mai văzut pe magistrul câțiva ani. Îi citeam cărțile, care se tot adunau pe raftul bibliotecii noastre, textele critice din revistele literare, mai cu seamă din „Cronica”, al cărei director era din anul 1966. O cunoaștere a omului dindărul cursurilor universitare și a cărților nu o aveam. S-a ivit primul prilej : examenul de grad I al soției noastre, Clemansa Iancu, profesoară la un gimnaziu din Vaslui. Lucrarea a fost coordonată de prof. univ. dr. Constantin Ciopraga. După reguli, tot el trebuia să facă și inspecția cuvenită la lecțiile profesoarei candidate. Pentru a-l scuti de o călătorie cu trenul de la Iași, se apropia de șaptezeci de ani, l-am adus cu automobilul nostru. Nu știa cum să-mi mulțumească. Era însoțit de colegul său mai tânăr, de la Catedra de Limba română, Dumitru Irimia, pe atunci lector, fost student, și el, al Profesorului. Comisie grea. Examenul a fost trecut cu brio. (Profesorul Ciopraga i-a sugerat Doamnei mele că subiectul lucrării sale de grad ar putea fi extins într-o posibilă teză de doctorat). L-am invitat pe cei doi la o masă obișnuită, într-un restaurant, cum se petrec lucrurile într-o lume normală. La acel dejun aproape frugal, Domnul Ciopraga și-a dezvăluit, pentru mine, fața cealaltă, a omului delicat, colocvial, cu umor subțire, aplecat și către

lucrurile diurne, acelea care-i frământă pe semenii noștri. Nu mai păstra nimic din sobrietatea catedratică. Apoi, i-am dus pe ambii universitari la Iași. Ne-am despărțit cordial, Profesorul amintindu-mi de sugestia lui, apropo de lucrarea soției.

Și au mai trecut ceva ani. La Iași, am fost prezent la câteva vernisaje făcute de Const. Ciopraga la expozițiile unor plasticieni. Cu verb aplicat și sensibilitate aparte la frumos, cuvintele sale mi-au rămas în memorie. Mai schimbam cu Domnia Sa câteva cuvinte la momentele de după, dezvăluindu-și firea sa caldă, discretă, vibranta la frumos și autentic ... De altfel, în multe pagini de istorie și critică literară ale acestui important exeget al literaturii române găsim numeroase apropieri surprinzătoare între cuvântul artistic și plastică.

Când mi-a apărut romanul „Prizonierul” (Ed. Cronica, 1999), l-am rugat pe Profesor să spună câteva cuvinte despre cartea noastră, la o lansare de la Casa Cărții. Îi oferisem romanul. A acceptat cu multă deschidere. Îl citise și își reamintise, mi-a spus și a rostit și în cuvântul său, de cei patru ani de prizonierat, iadul pe pământ, suportat de ofițerul Armatei Regale Române, Constantin Ciopraga, în U.R.S.S. Mi-a oferit și manuscrisul unei recenzii la roman, care a apărut chiar în revista „Cronica”.

Profesorul împlinea 85 de ani de viață. L-am solicitat o întrevedere pentru un interviu. M-a invitat cu multă afabilitate la Domnia sa acasă, pe Strada Golia, nr. 10. Am stat la sfat vreo

două ore și ceva. Doamna profesoară Margareta ne-a făcut cafele, delicioase, trebuia să spun, și, din când în când, era și ea prezentă la acest taifas. A fost, de fapt, un dialog extrem de interesant cu magistrul. Interlocutorul nostru s-a așternut la confesiuni într-un mod firesc și captivant. Rareori, îl mai provocam cu câte o interogație. A vorbit despre *paradisul pierdut* din copilăria de la Pașcani, despre părinții și strămoșii săi de obârșie țărănească, despre paradigmele intelectualului de caracter, despre popasurile sale academice franceze, despre identitatea stilistică cu marele creator Sadoveanu, căruia i-a dedicat studii esențiale, despre personaje din gulagul sovietic, despre precaritatea politicilor noastre culturale și despre alte fapte, idei, preocupări ale cărturarului. Gândurile sale le-am înregistrat, în mai multe reprize, pe bandă magnetică, dar și, uneori, pe carnetul nostru de însemnări diaristice. Dialogul, amplu, a fost publicat în revista „România literară” (nr.23/2003). Între timp, ne mai întâlneam la diverse întâlniri literar-artistice : vernisaje, lansări de cărți, Zilele Sadoveanu. La împlinirea a nouă decenii de viață, am avut alt revelator sfat cu Domnul Profesor. Tot pe Golia, nr. 10. Aceeași disponibilitate la confesiuni, delicatețe, memorie prodigioasă, erudiție, judecăți profunde. Dialogul a apărut în revista „Convorbiri literare” (mai, 2006). Cele două texte au fost aglutinate într-unul singur, firește, într-un chip logic, coerent, publicat în volumul nostru de eseuri și dialoguri „Ispita singurătății” (Ed. Timpul, Iași, 2009).

La priveghiul celui dispărut, februarie 2009, în casa familiei din Str. Golia, profesoara universitară Magda Ciopraga, fiica Profesorului, ne-a spus că l-a găsit pe iubitul ei părinte, fără viață, la masa de scris, cu capul pe hârtia acoperită deja cu mai multe rânduri. Obosise. Trecuse la odihnă veșnică.

Cu siguranță, una din devizele sale de căpătâi a fost : *Nulla dies sine linea*. O viață exemplară.

insular

Daniel Ștefan POCOVNICU

Aerodromul vorbelor zburătoare

Trăiesc pe o insulă urbană dintr-un arhipelag dominat de triburile vorbitului lung. Meșteșug majoritar precum cioplirea ori sculptura într-un aer a cărui singură menire ar fi doar această subțire artă întocmită strict de dragul ei. Poate și al urechii dependente de hărmălaia vesel-prietenosă ca un cântec pentru care versul înseamnă minuscul, puțin, umeraș, portativ de cuvinte sprijinind gimnastica de întreținere a musculaturii buzelor. Într-o atmosferă ori un climat ca de emisferă poreclită destul de global, înglobant, ținutul lui Verba Volant.

Drept ar mai fi că nici eu nu voi fi fiind vreun tăcut. Așadar, m-am pricopsit cu un personal exercițiu aproape spiritual, necesar, însă nu neapărat îndestul asumat printr-o clară chemare. Deocamdată ecou rătăcind slab răsunetului rar în cutia rezonanțelor destinate a se minuna începător întrebător.

Mă ajută, în schimb, prin putere de contraexemplu, populația aceasta înconjurătoare dezinvolt convinsă, încrezătoare, pătrunsă de triumfala ei vervă meridională. Deprinsă a rosti prea mult și ades, cu luxuriantă imprumutată de la zgomotul marcând teritoriul, ceea ce nu încapă defel, necuprins ioc în adâncimile faptelor ei. Parcă nici din inimă prea mult izvorând. Efect de principiu compensator la efortul vorbirii întruna cu volumul aproape de maxim, este doar conso-lare pentru puțină voință și puțină de realizat, de adus la suprafața realului.

Negustorul, vânzător ce se simte stăpân pe cuvintele lui, mă anunță ritos cum că „are vorbele la el”. Prin cantitate camuflând oarece deficit de substanță și consistență la purtător. Mă „îmbrobodește”, știe el sigur, mă „face din vorbe”, mă prostește ușor, cum limpede simte, mai cu seamă când iute se dăruiește că nu sunt de-al lui. Sudist. Iute la limbă și, extrem de sigur pe el, și la minte. Ori nici măcar ardelean, din tărâmul acela de basm unde curge lapte și miere direct prin ecranul televizorului. Cu progresul și avansul civilizației înscris direct în ADN de amintirea biciului grofului, vaccinată acum iarăși cu intransigența morală sofisticată a noii hegemonii austro-ungare. Mai recent refranțuzită, printr-un fel de obediență pro-europeană cumva de bon ton. Mirosind totuși clar a frica adevărului simplu de sine ce transpiră încă prin toți porii noștri cei autohtoni și cât de cât naționali.

Așadar, e o apă adâncă vorba asta lungă rău. Mare și tulbure să ascundă iscusit mărul înșelător a tot felul de rafinatele sofistice. Din el prosperă societatea consumului fabricant de false nevoi, mofturi, fițe, păcăleli industriose meșterite să amăgească și înșele gregar, fără menajamente, nici sentimentul rușinii. Revoluția sexuală și asta a reușit. Să convingă pe toată lumea de justetea autolegitimării falice că, în afaceri, măcar până la primul milion, oricine e dator să încerce. Cu demnitate eroică de întreprinzător. Capitalismul astfel de dis-persat face din escrocheria cotidiană suprem act întru arta supraviețuirii. „Decât să plângă mama, ...”, așa începe cinic un proverb adunat de prin folclorul urban de tip nou.

Dar e și atâta amăgire de sine conținută în dialectul acesta găunos, cu „papagal”, că dă imediat în boală spirituală cum poate sindromul autoluzionării. Rinocerul progresului cu așa un nutreț se hrănește asiduu.

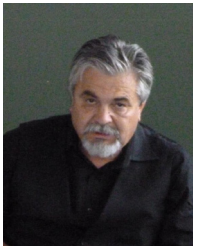
E la dietă atent îmbogățită să nu piardă un dram din principiile nutritive foc (și pară) ale ficțiunilor convenabile (de tipul imaginilor pitorești realizate prin *randare*) și utopiilor acceleraționiste de ultimul răcnet. Butaforie a binelui de carton, cauciuc, plastic ori botox, înspire care e obligatoriu și neîndoiește a trebui să ne îndreptăm. La orizontul unui viitor împănăt tehnologic cât să nu ne mai dăm seama cum, aproape pe nesimțite, devenim inumani. Post-umani. Trans-umani. Compost din umanitatea devenită balast tot mai incomod, mai greu de gestionat. Ce ajunse rău a ne jena, încurca, strânge pe la încheieturi conștiința rapid convertită de dorul schimbării neostoite, obsedată de efortul transfigurării noastre până la rang de roboțel. A cărui performanță, productivitate disperată, rămâne tot visul (ca vițelul) de aur.

În arhipelagul de logoree măiastră, pe aerodromul zburătoarelor închipuiri, se înalță numeroase baloane gonflate în textura aceasta de magie verbală (numită mai simplu „vrăjeală”) în loc de săpun. Meșterite să fure iute, ușor, privirile hipnotizate centripet, în masă, prin organizare logistică de *showbiz* a entuziasmelor de turmă. Divertisment behăit cu glas de *advertising* bombastic, surclasând demăsurat realitatea, unde trista precaritate croșetată sub demnitatea țăfnoasă a tribului vânătorilor de chilipiruri mimează numai viețuirea prosperă.

În asemenea atmosferă „festivă”, de târguri, festivaluri și saloane dedicate toate lui Mercur și numai lui, spiritul critic tinde iarăși a se coagula defect, receptat tot mai ostil drept o insuportabilă, detestabilă povară. Exilată în insularitatea marginală, colț de „irrelevant”, ostracizată taciturn, cu țăfnă popular-democrată pedepsind para-verbal, dintr-o privire disprețuitoare, chiar și simpla trăsătură de condei. A cărui tăcere nu își pierde, totuși, din sens. Adăpost periferic unde zbaterea senină caută echilibrul sănătos, muncit și luptat, dintre mult și puțin. De folos a evita accesele nostalgiei înrobitoare. Filtrând izbutit, cumpătat, amintirea bucuriilor simple înscerate odinioară, la vreme de dictatură sau libertate schiopătând.

Astfel privind, limitarea comunicării verbale directe, față în față sau prin telefon, ar mai putea însemna și trădarea unui subtext ce glosează tot despre subtilă manipulare. Se elimină astfel, tacticos, vag politicos, orice risc de întrebări incomode și răspunsuri dificile, dezavantajoase, inepte sau false. Ritual tehnicist magistral diabolic prin care se injectează expert doza suplimentară de vacuum supraalimentând montgolferul frumos și viu colorat, pestriț euforizant al vorbelor goale.

Iar surpriza sugestiei îmbucurătoare ce răsare, poate, de aici, din asemenea veste proastă, s-ar traduce în semnalul discret de lehamite, saturație, de nu chiar greață provocată de dezagreabila conștiință a situării în văgăuna propriilor minciuni. Cum adevărul tinde a ne fi incomod ori prea scump, lipsa de dialog, sărăcia tăcerilor noastre poate că s-ar dori vreun surogat menit a substitui gustul cel amar al înșelăciunii. Ca și cum ne-am amenaja sanctuarul împăcării cu noi, și cu ceilalți, direct într-un păienjenis amortizant, anestezic, țesut din vid.

Răstimp parizian, 1997-2000. Jurnal epistolar (XXXVI)

Luni, 5 mai 1997, Paris M-am mai liniștit. Am fost jos să dau câteva telefoane Elizei, să o pistonez ca să facă neapărat mâine invitația pentru tine. Radu Petrescu trebuie să vina să-și ia pachetul trimis de la Iași, va veni mâine după ora 20. Sper să mă nime-rească. Transmit apoi Irinei Gheorghiu, la telefon, să mă caute mâine la facultate, acolo am pachetul de la taică-său, nu era acasă. I-am lăsat un mesaj, printr-un băiețel care a răspuns la telefon. Mă întorc la Augustin, e ora 9 seara, la voi ora 10, duminică, cred că vă uitați la televizor. Nicăieri nu e mai bine ca acasă, cu ai tăi, dar bărbatului îi e dat, măcar o dată în viață, să plece la război sau într-o lungă expediție. Nu avem încotro. Să trăim cu gândul la fericirea reîntâlnirilor. Ascult la radio *Nunta lui Figaro* de Mozart. Cîna de la miezul nopții: două roșii, foarte gustoase, din Maroc, și telemea, pe săturate. La Radio Classique, recital de mai bine de o oră, soprana Lucia Pop, apreciată, dar de care eu nu am mai auzit. Comentatorul zice că e stabilită la München. Apropo, în *Figaro Magazine*, un bun articol, cu poze, vorbește despre luna de miere a Angelei Gheorghiu, proaspăt măritată cu Roberto Alagna, prezentat ca mare speranță, cel mai mare tenor al secolului, bla, bla. Ca să vezi! Închei scrisoarea aici, mâine am ore la 9, este deja aproape două noaptea, trebuie să mă culc. Noi vești în scrisoarea pe care o voi pune miercuri la poștă, sper, împreună cu invitația. P.S. Atenție la dubletul vastei scrisori, cea cu actele mele auxiliare.

Azi este luni, e ora 12, tocmai am venit de la facultate, unde am ținut cursul de recuperare a absenței din prelungirea vacanței. Am vorbit două ore și ceva despre filozofia românească interbelică (Rădulescu Motru, Pârvan, Ibrăileanu, Nae Ionescu, dar mai ales Lovinescu și Blaga). Câte ceva și despre filologie, despre cele trei mari școli lingvistice de la Iași, București și Cluj. M-am înregistrat pe reportofon, când veți veni veți avea prilejul să vă amuzați de franceza mea autodidactă, să-i zicem «de Seimeni». Sunt mulțumit de cum mi-a ieșit, am ținut într-un mare amfiteatru modern, în fața a ... 10 studenți, cei din anul al III-lea, mai interesați. La 8,30, când am ajuns, nu era tipenie, secretariatul, fotocopierul (am fotocopiat pentru studenți în pauză *Dintre sute de catarge*, *Psalm* de Arghezi, cel cu „Vreau să te pipăi și să urlu: Este!”, și *Timbru* de Barbu, ca să le comentăm miercuri) și poșta erau închise. Am expediat mai multe scrisori. La ora 11 am terminat și – iute acasă. Îmi e foame, mă voi duce la cantină, apoi lucru până diseară, când vreau să mă duc la Centrul cultural. Pe Eliza nu am găsit-o la telefon ca să o întreb de invitația pentru voi. Sunt nerăbdător să o văd plecată spre voi și să aveți viză, ca să vă puteți pregăti de plecare în liniște. Să nu luați bagaj mult, căci vom pleca pentru o lună cu toții în Germania. Am plătit chiria (2470 de franci), le-am spus că plec la întâi iulie și mă întorc pe la jumătatea lui august. Deci, provizoriu, programul nostru va fi acesta: 15 iunie -1 iulie la Paris; 1 iulie - 30 iulie la Münster; 1 august -5/6 august la Jena; 5/6 august -15 august din nou la Paris. Dacă vom considera necesar, vom mai prelungi aici viza voastră pentru două-trei săptămâni.

Acum întrerup, mă duc la masă. Revin! V-a plăcut povestea cu pierdutul cheilor, povestită în scrisoarea precedentă? Vin de la masă: friptură de porc, orez, salată și la pachet două mere și pâine. Am vorbit cu Eliza, spune că azi îmi face invitația și că o dă la semnat consulului, așa că, diseară, mă duc la ei să o iau, iar mâine o pun recomandat și-ți voi da telefon să fii atentă, mergi la poștă să vorbești cu poștașul să nu se rătească. Eliza mă asigură că este o invitație beton, formula pe care o folosesc toți la ambasadă când își cheamă rudele, care nu a dat greș niciodată până acum. Spune să insiști să-ți dea viza pe loc, nu după-amiază. Ceea ce ar fi minunat! Acum mă întind puțin, ca, după aceea, să mai lucrez câteva ore, până diseară. Mă tem, însă, să nu adorm, după somnul de ieri, de după-amiază, după vizita la Luvru, m-a apucat ora 4-5 dimineața, am dormit doar două-trei ore, până la ora 7,30. Vreau să-mi cos un nasture la cămașă, dar am pierdut acul și ața, nu le mai găsesc. Trimite-mi un ac și câteva firisoare de ață albă și neagră, într-o scrisoare! Sau adu-mi tu, când veniți. Mă întreb de unde o să ai bani. Te împrumuți de lei sau folosești dolarii! A venit femeia de serviciu și mi-a șters pe jos, într-adevăr, mult praf. S-a cam nasolit dar, oricum. Oare aștepta bacșiș? Pe la oficiu scrie ca fiecare să-și facă singur curat în cameră. O băbuță, vai de capul ei! Nici măcar nu are copii. Mă întreabă dacă a fost bine acasă, în vacanță. A observat că am lipsit, oricum are dublet la cheie și a intrat în absența mea.

E ora 10,30, după telefonul pe care ți l-am dat. Îți

trimit deci, toate documentele necesare, dosarul vos-tru pare acum beton. În mod normal, ar trebui să-ți dea viza imediat. Părerea mea este să o obții cât mai repede, ca să îți iei/ să ne luăm de o grijă. Cumpără biletele la Iași de avion, dus-întors, dolari, pe urmă o să-i recuperezi tu treptat. Aranjează cu cineva, Adrian (?) să ia salariul pe concediu și să-ți cumpere dolari sau să-i pună la CEC. La fel cu Alexandru Gafton, pentru banii mei de concediu. Pentru asigurarea medicală și taxa (pentru orice eventualitate să ai la tine vreo 1,5 milioane lei, să iei și dolari la tine, să nu rămâi în pană cumva). Adresă: Ștefan Mocanu, telefon: 01/3227504, Ansamblul Unirea, Alea Emil Botta, bloc M/107, scara 2, etaj 2, apartament 37 (lângă Biblioteca Națională a lui Ceaușescu, față în față, la vreo 100 de metri de poșta Vitan).

Am emoții cu scrisoarea, plicul nu e prea grozav, altul nu am, nu vreau să dau bani pe unul nou. Să sperăm că ajung toate documentele în bună stare. Îți urez noroc și răbdare în obținerea vizei. Nu trebuie să ai emoții. Îți propun să te duci cu un tren de noapte, să fii devreme la ambasadă între primii, rogi să-ți dea viza pe loc (Nu uita, întâi să plătești, la poartă, asigurarea. Nu uita să iei cu tine certificatul de naștere al lui Dinu), apoi pleci imediat acasă și...gata.

Eliza a fost foarte de treabă, am sculat-o din somn să facă fotocopie după pașaportul ei, ea zice că nu e nevoie, dar eu totuși ți l-am trimis. Nu uita: fiecare piesă să fie și în fotocopie, inclusiv astea pe care ți le trimit eu!! Roagă pe Dănuț Mănăstireanu să ți le facă.

La Centrul cultural, am văzut filmul lui Verouiu, «Echinoxiul nebunilor», după A. E. Baconsky, o carte care a făcut ceva valuri prin anii '70; tema pare acum cam prăfuită prin inadecvare istorică. Metaforă, imagini, alegorie, fără fir narativ propriu-zis: absurdul

La Petit Palais

existenței, tema puterii, dezumanizarea prin putere, singurătatea lângă un foc etc. Mi s-a părut modestul filmul, deși curat realizat. Filmări în portul Tomis și în Delta, parcă. Îmi pare o epocă revolu-tă, cumva barocă după experiențele din ultimul de-ceniu. Ceva lipituri în această privință. Filmul în românește a fost tradus și simultan în franceză de Virgil Tănase, sărituri, ap-roximări, ceva îmi sună fals. Oricum, dialogul era destul de greoi. Cu Șt. Sileanu și Albulescu în roluri secundare, iar niște tineri în cele principale. Albulescu era prezent, după film a început un dialog cu spectatorii, într-o franceză bolovănoasă, dar acceptabilă.

Nu am stat până la sfârșit, am plecat să rezolv cu Eliza detaliile pentru dosarul de obținere a vizei pentru voi. Apoi, acasă, telefonul, și acum îmi fac niște macaroane; de salam de Sibiu m-am cam să-turat, deși mai am o bucatică. Fă-ți valiză și pune în ea mereu câte ceva! Să nu uiți: ac și ață plus patru exemplare din *Aeterna Latinitas*. Poate-ți mai dă ceva bani Lupescu înainte de plecare! Măncând, mi-a venit următoarea idee: mâine este la Centrul cultural român vernisajul expoziției lui Dragoș Pătrașcu, grafician din Iași. Ce-ar fi să trimit prin el plicul cu actele? Ar fi ideal, dacă nu cumva stă mai mult pe aici. O să întreb mâine dimineața telefonic la Centru, când pleacă și voi vedea. Amuzant: când vei citi aceste rânduri, evenimentele vor fi fost deja trecute. Am văzut azi un afiș: M. Alexandre Paléologue, écrivain roumain, ancien ambassadeur etc. ține o conferință (a fost pe 28 aprilie) despre «Les Précourseurs roumains d'Eugène Ionesco». Mă gândesc să îl invit și eu o dată, la Sorbona, în timpul anului viitor. Cred că mi-ar mai trebui două-trei cămăși cu mânecă scurtă, din cele pe care le am deja, cele două roșii, tricourile etc., sunt bune, dar pentru acasă. Au venit căldurile pe aici! Poate îmi aduci câteva. Neapărat tricouri! Și pantalonii scurți, atât cei croiți cu cureaua, cât și șortul verde pentru a-l purta prin cameră.

Marti, 6 mai 1997, Paris. M-am sculat la ora 8, dat la ora 9 telefon la Centrul cultural, vorbind cu Virgil Tănase. Aflu că D. Pătrașcu stă încă vreo 10 zile măcar. Mă frământ ce să fac. Să aștept să plece el și să-ți trimit actele prin el sau să le trimit totuși prin poștă? Decid să le trimit prin poștă, deși costă ceva bani, în jur de 50 de franci, ca să fie recomandat.

Presupun că ați început să numărați zilele rămase până la plecare. Dinu, tot nu am primit scrisoarea ta. Cum rămâne cu promisiunea de a corespunde? Toc-mai vin de la poștă, afară plouă! Am expediat actele, un plic mare, alb, cam fragil, recomandat, par avion (31 de franci). În mod normal, luni, 12 mai, ar trebui să vă parvină acasă. Diseară am să mă duc, totuși, la expoziția lui Dragoș Pătrașcu la Centrul cultural; pe de o parte vreau să-l cunosc, pe de altă parte, dacă în 10 zile nu primești invitația, o voi ruga pe Eliza să facă alta și, ca un caz de avarie, ți-o voi trimite prin el. Se pare că e prieten cu Eugen Mircea, Oricum se cunosc.

Gata, acum, până la masă mai dau un asalt la *Confesiuni*. Sunt din ce în ce mai pasionat de Augustin. Cred că studiul introductiv va avea dimensiuni impozante, am atâtea să spun despre acest frate al meu care mă însoțește în exilul meu. Ce m-aș fi făcut fără el? Ce voi face fără el după ce termin? Să-mi aduci neapărat dicționarul român-german al lui Guțu (mare, de culoare gri, în birou, în raftul cu dicționare sau pe masă!). Îmi trebuie neapărat. Îmi mai trebuie câteva plicuri (nu multe, 3-4), căci, pe ale mele le-am marcat pe toate cu antetul Sorbonei.

Mă gândesc uneori dacă pornirea mea de a scrie mereu și mereu, amănunte atât de neesențiale, nu este o reacție subconștientă a sufletului de a ne păstra mereu un contact. Am mai spus-o. Mă întreb: oare nu suntem mult mai aproape, așa depărtați cum suntem, decât dacă am împărți mereu mizeriile zilnice? Oare, făcând să suferă partea superficială a sufletului, nu dăm satisfacție zonei celei mai profunde? Problema poate să mai fie formulată și altfel: Ce caut eu aici? Este acumularea de cunoștințe exterioare, mai mult sau mai puțin fără valoare atât de importantă? Sau orga-nizarea, punerea în ordine a interiorului meu răvășit de ambiții, spaime, frustrări? Toată după-amiază am dormit (patru ore!), iar la 7,30 seara m-am dus la vernisajul expoziției lui Dragoș Pătrașcu la Centrul cultural. Vernisaj -e un fel de a spune-, a spus câteva cuvinte convenționale Horia Bădescu, directorul adjunct al Centrului, poet din Cluj. Lume puțină. Conversație apoi cu Pătrașcu, Horia Bădescu și cu un tânăr din Iași, care face Dreptul la «Petre Andrei», dar muncește pe aici, nu i-am reținut numele. 20-25 de gravuri, să le spun desene, interesante, curate, expresive. Dar parcă le lipsește ceva, în învălmășeala lor, ca să ducă la acea sclipire indescriptibilă, care înseamnă marea artă! Pătrașcu mai stă vreo 10 zile în Paris (și-a plătit singur drumul, e cazat cu soția la Centrul cultural), apoi încă vreo 10 zile la Lille, chemat, zice, de niște prieteni. Dacă în 10 zile nu primești invitația, voi face alta și ți-o voi trimite prin el. M-a invitat să-l vizitez în Iași la atelier, îl are pe Lăpușneanu. A pus o listă cu prețuri între 800 și 2000 de franci o lucrare. Lui Bădescu i-am propus să organizăm ceva cu Cantemir, «Divanul», trei sute de ani, la anul, a acceptat imediat ideea. Mai rămâne să-l conving pe Dragoș Moldovanu să vină ca invitat. Apoi m-am dus la Eliza, mâncat o supă Dalida, o emisiune retrospectivă la TV, puseu nostalgic. *Où sont les neiges d'antan!* Acum e ora 11 seara, trebuie să-mi fac temele pentru mâine: influența slavonă asupra limbii române și prezentări Arghezi și Barbu. Îmi va lua vreo două ore. Nu am încotro, dacă am dormit! După ore, am plănu-it să ne întâlnim cu Eliza și Costi să mergem la târgul de lucruri de consum de la Versailles. Vecinului lor, Stănculescu, consilier economic al ambasadei, i-am pasat chestia cu Onofraș, ne-a spus că e interesant și se găsesc lucruri noi și foarte ieftine, cu prețuri de târg. Apoi, plănuim pentru sâmbătă ori duminică, dacă nu plouă, să mergem în Normandia, la mare, la Mont Saint-Michel, o zonă superbă, cu un munte în plină mare, un fel de promontoriu, zice-se, am văzut și poze, minunat. Vineri, seara, este o dezbatere pe marginea unei cărți despre Cioran, voi merge, și poate, voi dormi la ei pentru a pleca a doua zi devreme, sunt mai bine de 400 de km până la Mont Saint-Michel. Cam așa e programul meu pentru săptămâna asta, amănuntele în scrisorile următoare. Atât pentru as-tăzi, închei aici fiindcă trebuie să mă apuc de lucru, iar mâine voi pune scrisoarea la poștă, posibil că o vei primi împreună cu documentele, luni, 11 sau cel mai târziu marți, 12 mai. Noapte bună, la radio e un sfâșietor concert pentru vioară, care mi-adâncește dorul pentru voi. Vă îmbrățișez lung și tare, / nu-mi vine să închei, e/ ca și cum m-aș despărți/ de tine/ de voi, acum/ dormiți, bine-mersi, în/ pătuțurile voastre/ și de mine nu vă pasă, ca păsările din grădina lui Ion/ cred că ați furat vreme/ din scrisorile mele, dacă nu/ mâine, oricum, la citirea/ acesteia, deja le veți fi/ citit pe celelalte trei.

Ionel BOSTAN

Ochiul din culise: Securitatea și spectacolul controlului

În România ultimilor 10-15 ani socialiști, scena de teatru nu era doar un spațiu al artei, ci și unul al supravegherii. Printre lumini, replici și costume, se mișca o altă prezență – invizibilă, dar constantă – a ochiului care veghea, nota, evalua și raporta. Documentele fostei Securități, păstrate astăzi în arhive, dezvăluie cu o claritate tulburătoare felul în care instituțiile teatrale erau tratate drept „obiective operative”, monitorizate ca posibile surse de deviere ideologică sau de atitudine „necorespunzătoare”. O „Notă-raport” a Securității Județului Iași, referitoare la activitatea Teatrului Național „Vasile Alecsandri” și a Operei din Iași, arată mecanismul în acțiune (ACNSAS, Fond documentar/Dosar no. 6171, ff. 4-7/bis). Textul, redactat într-un limbaj rece, birocratic, îmbină tonul aparent neutru al constatării cu instrumentele controlului politic. Se pornește, protocolar, de la „o serie de realizări și succese remarcabile”, pentru ca imediat după aceea să fie inventariate „aspecte negative care umbreau activitatea prodigioasă” a instituției. Raportul semnalează, cu o precizie aproape contabilă, „lipsa de orientare” a fostului director Corneliu Sturzu în alegerea repertoriului. Acestuia i se reproșează că „nu consulta organele de specialitate”, că „lăsa libertate deplină regizorilor în distribuție” și că „nu urmărea modul în care se desfășurau repetițiile”. Urmează apoi o descriere de atmosferă: actorii împărțiți în „două tabere”, unii favorizați cu roluri importante, alții marginalizați, iar în jurul acestor tensiuni, o viață de culise interpretată de ochiul vigilant al informatorului. Repertoriul devine, în logica aparatului, o chestiune de securitate națională. Documentul constată că în stagiunea 1972–1973 „sunt piese de departe de principiile etice și ideologice care ar trebui să stea la baza alcătuirii unui repertoriu”. Exemplele invocate sunt grăitoare. Spectacolul „*Celestina*”, montat de Cătălina Buzoianu, este criticat pentru „tratarea morbidă” a subiectului și „saturația de senzualism”, fiind „introduse chiar scene vădit exotice”. În interpretarea ofițerilor de Securitate, teatrul își pierdea busola morală și devia de la „ceea ce se cere astăzi artei”. „Unii dintre actori și chiar din rândul specialiștilor – notează raportul – au fost uimiți că acest spectacol a fost aprobat de către Consiliul Culturii și Educației Socialiste.” Prin urmare, supravegherea nu era doar o chestiune de disciplină internă; era și o formă de corecție moral-ideologică. Un alt cap de acuzare este montarea piesei „*Iași în carnaval*” de Vasile Alecsandri, în regia aceleiași Cătălina Buzoianu. Documentul afirmă că spectacolul „se îndepărtează atât de mult de spiritul lucrării, încât devine aproape nerecunoscut”. Decorul sumbru și interpretarea scenică sunt considerate „confuze”, iar o scenă în care trei personaje rostesc replica „Numai luând exemplul străinătății, numai imitând Occidentul, țara noastră va progresa” este descrisă drept periculoasă. „Prin felul cum sunt spuse replicile și prin atmosfera creată – se notează – scena provoacă confuzie spectatorilor.” Un episod semnificativ este consemnat cu scrupulozitate: profesorul universitar Al. Husar, fost președinte al Comitetului de Cultură și Artă Iași, ar fi întrebat ironic un actor: „În fond, la ce se refereau? Erau îndemnuri să-i imităm pe cei din Vest în artă sau în politică?”. Observația, aparent banală, devine în logica raportului o probă de „deviere ideologică”, o fisură într-un front care trebuia să rămână compact. Așa cum se întâmplă în toate documentele de acest tip, vina este personalizată: „slaba activi-

tate a fostului director”, „neconsultarea organelor competente”, „interesele personale ale unor regizori sau actori”. În final, raportul propune implicit soluția – schimbarea conducerii. „Venirea la conducerea teatrului a tovarășului Vălcu Teofil este privită de public și de majoritatea salariaților cu încredere”, scriu autorii documentului. „Este de specialitate, obiectiv și principial în aprecieri; va ști să aleagă un repertoriu cu priză la publicul ieșean.” Așa se consuma un ciclu de control: ancheta, culpabilizarea, înlocuirea și restabilirea „ordinii socialiste”. Intervențiile Securității nu se manifestau prin interdicții directe, ci printr-o rețea subtilă de constrângeri administrative. Regizorii erau criticați pentru că „nu-și expuneau viziunea în fața comitetului oamenilor muncii înainte de a începe lucrul”, iar directorii pentru că „nu urmăreau repetițiile”. Se cerea ca fiecare etapă a procesului de creație – de la alegerea textului la regie și distribuție – să fie justificată și aprobată. Astfel, controlul nu apărea ca o formă de cenzură, ci ca o „procedură firească”, o „consultare” necesară. Autonomia artistică era dizolvată în birocratie, iar actul de creație devenea un exercițiu de conformare. Raportul insistă și asupra problemelor financiare: „numărul spectatorilor a scăzut”, „încasările provin din deplasările la sate și spectacolele pentru copii”. Elevii, se notează, erau „obligăți să cumpe-
r bilete, indiferent dacă merg sau nu la spectacol”. În acest fel, cultura devenea un mecanism de contabilitate socială: publicul nu mai era comunitate, ci cifră; succesul nu se măsura în valoare estetică, ci în „receptivitate” și „mobilizare”. Când fiecare gest scenic putea fi interpretat politic, când o replică despre „Occident” sau o lumină prea rece devenea semn de „confuzie ideologică”, teatrul nu mai putea fi liber. Regizorii învățau să evite riscul, să-și autocenzureze viziunile, să construiască spectacole „sigur aprobabile”. În timp, s-a născut o estetică a prudenței: clasicii jucăți fără reinterpretare, textele contemporane spălate de ambiguitate, scenele imblânzite, replicile rotunjite. Teatrul și-a pierdut îndrăzneala, iar spectatorii au învățat, la rândul lor, să descifreze în tăcere aluziile subtile pe care regizorii le strecurau printre rânduri. În ce ne privește, trebuie să subliniem că Nota-raport de la Iași este mai mult decât un simplu document de epocă. Aceasta oferă imaginea unei mentalități: cultura ca teren de risc, artistul ca potențial subversiv, scena ca loc al „deviantului controlabil”. Ofițerii Securității, învățați să caute „dușmanul intern”, îl identificau adesea în libertatea creatoare – acea libertate care nu putea fi încadrată în tabele și procese-verbale. Astăzi, lectura acestor texte nu mai are doar valoare istorică, ci una morală. Ele ne arată cât de ușor poate fi confiscată arta atunci când controlul administrativ, ideologic sau economic își întinde, discret, tentaculele. În spatele tonului rece al documentului, se simte respirația unei epoci care a confundat disciplina cu devotamentul și supravegherea cu grija pentru calitate. „Teatrul – ca obiectiv al Securității” (titlul inițial atribuit de mine articolului de față) este o formulă care nu mai aparține doar trecutului. Ea vorbește despre o tentație recurentă a puterii – aceea de a domestici arta, de a o transforma în instrument. Pentru ca scena să rămână vie, trebuie să ne amintim mereu de aceste episoade de control și de tăcere impusă. Libertatea artistică nu se apără o dată pentru totdeauna, ci zilnic – în fața oricărei autorități care pretinde că „știe mai bine” ce ar trebui să spună arta.

Ștefania HĂNESCU

Revista revistelor

Nu doar despre detașarea scriitorului din prezent de cel din urmă cu unsprezece ani sau despre curiozitatea generată de o târzie revenire asupra propriului univers românesc, cu prilejul prezentării versiunii spaniole a romanului *Punct și de la capăt*, la Alicante („acest splendid oraș de pe țărmul Mediteranei”), consemnează Gabriel Chifu în cadrul rubricii *Puzzle*, care deschide numărul 45/2025 al revistei **România literară** (director executiv, Gabriel Chifu), ci și despre situații-limită, suferință, izbăvire, distrugere, despre orori și perioade istorice traumatizante, căci „făptura umană este și sublimă, dar, cel mai adesea, se adevărește a fi un animal mai fioros decât toate celelalte”. Despre „o viziune tragică asupra condiției umane și a istoriei, ca expresie a bestialității care le animă pe amândouă” scrie și Răzvan Voncu în cronică sa, referindu-se la volumul de debut al tânărului scriitor timișorean David Seko, *Războiul fără veac*, Editura Junimea, 2025, pe care criticul literar îl consideră „unul dintre cele mai convingătoare prime volume pe care le-am întâlnit”. *Pe de altă parte*, Nicolae Prelipceanu reflectează asupra absurdului cotidian într-o tonalitate ironică, umoristică, pigmentând textul cu morale în aceeași notă. Rubrica *Nuanțe* găzduiește articolul lui Toma Pavel, *Literatură ca joc?*, o adevărată pledoarie pentru artă și cultură: „hai, acceptați, sunteți la teatru, la televizor, citiți un roman”. Ca modalitate de consolidare a „lăuntricității”, cartea este invocată și de Irina Petras în *Despre „lăuntricitate” și acordul fin*, autoarea decupând o realitate a prezentului, invazia AI: „Ca să îți piept «abuzurilor» AI, ai la îndemână o soluție veche, cu termen de valabilitate nelimitat: cărțile. Lectura îți consolidează lăuntricitatea, așa încât te poți bucura cu inima ușoară de beneficiile indiscutabile ale AI”. Versul scurt, precis al lui Ștefan Mitroi trasează contururi neașteptate, hotare care se dizolvă într-o tihnă înveșnicire: „Asta e moartea, de fapt./ viață ce stă pe loc./ și stă mult, ca să ne/ putem bucura de ea/ pe îndelete” (*Cu încetinitorul*). Mai semnalăm din cuprinsul bogat al revistei rubrici bine-cunoscute: Poemul săptămânii (*Lucian Vasiliu*), *Contrafort* (Mircea Mihaieș), *Istorie literară* (Vasile Spiridon), *Cartea de esuri* (Gheorghe Glodeanu), *Cartea de proză* (Elena Purușniuc), *Cartea de memorialistică* (Adrian Alui Gheorghe), *Cartea de istorie* (Cristian Vasile), *Între cărți* (Angelo Mitchievici). Două sonete, *Sonet la cheie* și *Sonet la șperacul* (după poemul *Sonet la cheie*), aparținând „poetului de ruptură”, cum îl caracterizează Constantin Ciopraga pe Emilian Galaicu-Păun, în spațiul liricii basarabene fiind numit metaforic „șocol Galaicu” („să fiu văzut în lumina proprie” și să fiu perceput/ ca «șocol Galaicu» în Basarabia și toate literaturile”), se regăsesc în cadrul rubricilor sugestiv intitulate *tolle lege* și *contra-tolle*, ce rotunjesc numărul dublu, 5-6/2025, al revistei **Vatra** (redactor-șef, Iulian Boldea). Invitatul rubricii *carmen saeculare*, Aurel Pantea, conturează spațiul unei realități poetice tulburătoare ce supra-pune zone contrastante precum limita, lumina, angoasa, iubirea, viața, trecerea, singurătatea: „De la o vreme, chiar și obiectele/ Îmi simt singurătatea,/ prezentul e atât de dens,/ că îmi smulge fața”. Sumarul dens aduce în atenția cititorului pagini semnate de Gabriela Adameșteanu, Petru Cimpoeșu, Călin Vlasie, Ruxandra Cesereanu, Ion Simuț, Ovidiu Pecican, Alex Cistelean, Iulian Boldea, Mircea Martin, Ana Blandiana, Al. Cistelean, Adriana Babeți, Mircea A. Diaconu, Simona Popescu, Alex Goldiș sau Kocsis Francisko. În grupajul de poeme aparținând lui Mircea Stăncel, care deschide numărul triplu, 328-

329-330/2025, al revistei **Discobolul** (redactor-șef, Aurel Pantea), spectacolul verbal răsfrânge decepția subiectului liric, criza destrămării, disconfortul lăuntric: „nu crezi că înălțându-te prea sus/ aerul îți va tăia capul într-o bună zi/ și el căzând încet printre nori va scrie o poveste/ care e mereu pusă sub semnul întrebării”. Despre criză, coșmar, iubire sau păcat consemnează în *jurnalul* său Gheorghe Grigurcu, dar și despre monotonie, senectute, logos, final, coșmar, validare, ratare, optimism, Dumnezeu, inspirație, delicatețe ori vis: „Visul: o intenție în sine, având cu realul relații fortuite. Aidoma unui joc de noroc”. Grupajul de poeme blagiene (*Blaga 130*) se constituie într-un omagiu adus poetului, a cărui personalitate a fost evocată, de altfel, și de Constantin Stăncu în prezentarea monografiei semnate de Anca Sirghie, *Lucian Blaga – profesor și mentor*, Editura Junimea, Iași, 2024. Reținem și seria de cronici realizate de Ion Pop (*Versuri de Gheorghe Mihai Bârlea*), Nicolae Oprea (*Poetica lui Aurel Pantea*), Iulian Boldea (*Rostirea ca urmă a sensului*), Ovidiu Pecican (*Istoricul Pavel Chihaia: reflexe din exil*), Cornel Nistea (*O alegorie a unei utopii depline*). Mai semnează în acest număr Mircea Dinescu și Al. Cistelean, iar autori precum Mircea Bârsilă, Mircea Popa, Ion Buzași, Constantin Cubleșan tratează teme la alegere, în timp ce rubrica *dialogi theologiae* este susținută de Paul Aretzu și George Remete. Cuprinsul bogat al publicației atrage atenția prin prezența unor atractive rubrici de versuri, *cronici de întâmpinare*, proză, recenzii, traduceri. Din numărul 10 al revistei timișorene **Orizont** (redactor-șef, Mircea Mihaieș), cu multe subiecte și semnături bine-cunoscute, decupăm articolele aniversare dedicate criticului literar, eseistului și prozatorului de marcă, Livius Ciocârlie, de Vasile Popovici, Mircea Mihaieș, Adriana Babeți, Smaranda Vultur. Din conținut mai spicuim: *Pentru un colocvii Andrei Bodi* de Cornel Ungureanu, „*Al patrulea înviat poate să fie oricine*”, interviul cu Bogdan Tătaru-Cazaban propus de Cristian Pătrășconiu, ancheta „*Un cerc de prieteni nu se face cu compasul*”. Dar cu ce?, alături de alte rubrici de neocolit susținute, printre alții, de Dan C. Mihailescu, Vladimir Tismăneanu, Robert Șerban, Radu Pavel Gheo, Marian Odanțiu, Alexandru Maniu. Numărul 9/2025 al revistei **Convorbiri literare** debutează cu editorialul semnat de Cassian Maria Spiridon, directorul publicației ieșene, *Wokismul, calea de a ne pierde umanitatea (II)*, din cadrul rubricii *Atitudini*. Autorul realizează un amplu material, bogat în interpretări, opinii, teorii, concluzionând despre ideologia woke, ale cărei înțelesuri, diferite, în funcție de scop și de utilizatori, sunt adesea contestate de societate: „Toate acțiunile woke sunt căi de subminare a păcii sociale și, este de natura evidenței, nu ameliorează, din contra, adâncesc nedreptățile și suferințele celor vizați de aplicarea acestor teorii cel puțin fan-teziste, toate în refuzul bunului simț”. Pagini de interviu, poezie, proză, eseu, cronică și istorie literară, incursiuni în domenii precum psihologia, religia, filozofia, istoria, arta plastică, literatura universală completează acest număr al revistei în care semnează, printre alții, Simona Modreanu, Constantin Cubleșan, Gheorghe Grigurcu, Ion Papuc, Ioan Holban, Gellu Dorian, Aurel Ștefanachi, Radu Florescu, Liviu Papuc, Mircea Platon, Marius Chelaru, Ovidiu Pecican, Dragoș Cojocaru, Vasile Spiridon, Livia Iacob, Mihaela Grădinaru, Cristina Scarlat, Ana Parteni, Emilian Marcu, Valentin Talpalaru, Cristina Chiprian. Lectură plăcută!

Gabriel MARDARE

Arhitextura Eului (II)

Trupul din literă, litera din trup
sau
Dincolo de grai și dincoace de gând

I
Tălmăcirea intră la Livia Cotorcea în sfera comuniunii, a împărtășirii unei experiențe de viață (a autorului, a traducătoarei?) prin intermediul limbii noastre *cea de toate zilele*, înțeleasă în accepția teologică din formula actuală a rugăciunii (pâinea noastră *întru ființă*). Textele premergătoare fi-vor oare cateheza menită a-l feri pe cititor de o lectură prin grila « narativelor » de zi cu zi, vehiculate prin „mass/social media”, de la „poveștile de viață” la producțiile de divertisment și emisiunile de „formare a opiniei”? O precauție necesară pentru a respecta relația dintre Lume și Cuvânt din universul Autorului? Oricum, e vorba de un demers complex, punând împreună coordonatele istorice și cele estetice, pierdute în graba învățării „eficiente” contemporane, dresaj pentru „evaluări naționale”. Ceremonialul rostirii, încadrat în „specia” discursului academic, are inflexiuni aparte, în care cititorul atent la sunetul frazei va descoperi rigoarea compozițională a intervalelor din paragrafe.

Așa se face că, dincolo de varietatea deconcertantă a Alt-Eului în funcție de variațiile stilistice ale fiecărui autor trans-spūs în limba română, ne aflăm, în aceste texte, în fața unui orizont clar definit, pe care însă, uneori, lunecă norii unei întrebări rostite de poeta din volumul *Urania*, apărut în 1994:

“Toate discursurile sunt bune” /Se spune astăzi, cînd lumea/Moare și cînd este clar/Că doar/ Dreptilor trebuia/Să li se dea grai/Ca să ridice lumea,/Sau, mai bine,S-o poată ține/Așa cum ea s-a născut

Din Cuvînt./Dacă primul Cuvînt s-a uitat,/Oare noi/Mai vorbim,/Mai gîndim/După Babel?

*

Astfel a apărut dorința de a scrie *Căutând desăvârșirea*, volum care a implicat o epurare (în sens geometric) a *Sinelui scriptor cronologic* (așezarea eseurilor în ordinea publicării/redactării), unidimensional. A rezultat o reconstrucție a achizițiilor culturale, acordarea acestora cu trăirea din clipele privilegiate care au condus-o spre o tălmăcire reușită – pentru beneficiarul de rând (cititorul de traduceri și eseuri) sau pentru studenții formați de-a lungul timpului. Semnificativ este faptul că în volumul *Hoarda și Oastea*, refuzat de editura emblematică a intelectualilor (promotoare a eternului refuzat la Premiul Nobel) Livia Cotorcea aduce, alături de sunetul personal, vocea unui traducător de talent, regretatul Radu Părpăuță, format la școala a(u)scultării Cuvântului din cadrul Catedrei de Slavistică de la Iași dar fără statut academic. Un fapt rar întâlnit în lumea universitară.

II

Căutarea desăvârșirii nu era un titlu ci un program de viață, răspunsul la o chemare. Nu vom ști nicând pașii parcurși de Livia Cotorcea pentru a se ajunge la ritmul unei strofe, la vultele sintactice ale unui paragraf de proză. Regăsim această preocupare obsesivă în relația sa cu *Avangarda rusă*: un volum care părea definitiv, prin soliditatea construcției¹ este resimțit ca insuficient, astfel încât este completat ulterior de cartea *De la avangardă la neo-avangardă* (2024) în paralel cu o revizuire completă, terminată de ceva timp și mereu amănată de editura emblematică având sediul în Copou.

Având privilegiul de a fi întâlnit, chiar în momentul apariției lor, cărțile construite de domnia sa de ceva vreme, voi încerca să arăt cum preocuparea pentru neo-avangardă (ca și termenul însuși), purtînd amprenta rostirii academice și riscînd încorsetarea cunoașterii în înțelegere, în explicație, refuză să oblitereze ceea ce francezii numesc « le vécu », în cazul dat fragilitatea existenței Alt-Eului, supus unor metamorfoze asemenea celor prin care trec insectele. Tocmai de aceea cred că, pentru a cuprinde orizontul rostirii în cele două registre (cel al traducătoarei, multiplu, cel al eseistei – unitar) voi fabrica termenul de *transvangardă*, prin care înțeleg relația complexă dintre *literal* și *literar* din textele publicate. În acel cronotop se întîlnesc sonoritățile din versiunea românească a *Cîntecului despre oastea lui Igor* dar și strofele unor autori contemporani (Efim Bersin, născut în 1951, Svetlana Vasilenko, născută în 1956), întrupări ale *Cuvîntului* ce transcend temporalitatea dar care, pentru a trece frontierele lingvistice, au

nevoie de harul celei care se face *luntre și punte* prin întreaga ființă, cu precizia unui geometru și finețea unui acuarelist.

Voi risca deci o ipoteză și anume că abordarea *transvangardistă* a artei de mediere culturală este rezultatul conjuncției dintre două « planete »: cea a inginerului naval Evgheni Zamiatin și cea a inclassabilului Velimir Hlebnikov, autori trăind la confluența dintre două lumi: Astrahan – spațiu al fuziunii dintre Apus și Răsărit, dintre prezent și timpurile diluviene, pentru cel de-al doilea, pendularea între Anglia și Rusia, în virtutea profesiei, în perioada formării, pentru cel dintâi.

III

Pentru *consumatorul de conținut*, orice carte tradusă este aidoma unui insectar: putem admira speciile din punct de vedere estetic dar nu vom avea imaginea creșterii fiecărui fluture, zborul în spațiul care i-a fost dat să-și ducă existența până în momentul capturării de către un entomolog sau de către un curios oarecare. Aparatul critic însoțitor, unele note de subsol, pot stimula imaginația. Ce ne facem însă într-o lume care se apropie asimptotic de profeția lui Zamiatin, scrisă în 1920, publicată în traducere în limba engleză acum un veac.

Prin versiunea românească publicată de Editura Humanitas în 1991 intrăm într-un timp al suprimării acestei facultăți umane, considerată boală: „Este viermele care sapă cute negre pe frunte. Este febra care vă mână să alergați tot mai departe – chiar dacă acest «mai departe» ar începe acolo unde se sfârșește fericirea”. (Însemnarea a 31-a). La mai bine de un secol de la scrierea care anticipează mult mai celebra carte a lui Orwell (romanul distopic 1984), extirparea nu mai este de actualitate: imaginația este redusă la un joc combinatoriu, proces în care creierul uman este depășit de cele mai simple mașini de calcul.

Este ucisă în fazele anterioare deschiderii aripilor, prin bombardarea oului cu imaginile aduse de ecranele de toate dimensiunile, prin strivirea larvei cu șenilele emisiunilor anume formate pentru domenii specifice (de la politică la business, de la sex la educație de toate genurile), prin fagocitarea crisalidelor. Supraviețuitorii intră în plasa « social-media », iluzoriu spațiu de libertate, devenit teren al „războiului hibrid” – ne spun experții – și prin urmare suspect prin definiție.

Citită la începutul anilor 90, distopia părea a fi polemică, vizând regimul care nu i-a permis apariția în limba rusă, deși postfața încerca să arate altceva. Abia prin volumul *Biciul lui Dumnezeu*, publicat de Livia Cotorcea (Iași, Editura Alfa, 2020) adunând prozele scurte ale lui Zamiatin³ imaginea se completează. Dacă **Noi** declanșase un tsunami în lumea literară sovietică, *Insularii* i-au deranjat pe cititorii britanici, al căror umor și flegmă n-au suportat zgândărirea orgoliului național. În ambele cazuri era vorba, ne spune călăuza tălmăcirilor, de o „lectură imediată”, deși autorul viza „realități mult mai profunde decât satira unei realități sau a alteia” („Evgheni Zamiatin, un neo-realist?”, vol. citat, pag. 18-19).

IV

Ipoteza mea privind conjuncția, improbabilă pentru gândirea carteziană *low price* a criticii literare de

la noi, a celor două « planete » mi-a venit în urma lecturii mereu amânate a romanului *Noi*, spre care am fost împins de prefața citată mai sus. Dacă în prima fază mi-a permis să extragă textul din cușca pedagogică⁴ a fostei Edituri Politice, în cea de-a doua a lucrat în mine amintirea unei cărți rare, apărută la Editura Istros, Muzeul Brăila, în anul 1997⁵. La finalul tomului, cu copertele lustruite de lecturile reluate pe traseul dintre Iași și Bacău, se află un text scurt și derutant, **Temeiul nostru**, datat 1920, deci sincron cu cel al lui Zamiatin, care-și apăra romanul ca fiind un „protest împotriva impasului la care a ajuns civilizația europeană-americană, care îl depersonalizează pe om, îl mecanizează, îl mașinalizează”⁶.

Suprapunerea mi se pare totuși semnificativă nu atât prin prisma opoziției față de o epocă și de *Diktat*-ul politic în literatură, comună ambilor creatori, cât prin introducerea unei povești ascunse în scrinul altei istorisiri, vizibilă, cu ajutorul a ceea ce, în traducerea Liviei Cotorcea, se numește *limbajul transrațional* (« zaumnyi yazyk » la Hlebnikov). Prefer să-i spun *limba de dincolo de gândire* întrucât, în idiomurile romanice, termenii „limbă” și „limbaj” au o relație complexă, al doilea fiind resimțit ca fiind mai abstract, existent *dincolo de practica rostirii curente* (ca în cazul limbajului științific). Iată cele două premise ale acelei limbi formulate de poet:

Consoana inițială a unui cuvânt dirijează întregul cuvânt și își supune celelalte consoane componente;

Cuvintele care încep prin aceeași consoană sunt legate între ele prin aceeași noțiune, orientându-se toate spre același punct al rațiunii.

Lingviștii din specia funcționalistă ar sări ca arși în fața acestor erezii științifice. Acest fapt este însă secundar pentru mine: din modesta experiență personală, știu că acela care s-a aplecat asupra *Temeiului nostru* nu mai poate traduce „ca toată lumea”, adică încercând să împace *capra limbii de destinație* cu *varza limbii în care a fost scris* un text, proces în care partea vegetală dispăre prin mecanismul fiziologic al asimilării, deoarece în procesul ființării lucrurile stau altfel.

De aceea mă voi întoarce la primul capitol al textului („Creația verbală”) cu certitudinea că acolo își are rădăcina *profesiunea de credință* a Liviei Cotorcea, ca *tălmăci și călăuză* cu un dublu rol: pentru cititor, spre a găsi calea spre autor, spre acesta din urmă, ajutându-l să-și croiască un drum către cel numit de creatorul **Florilor răului**, *hypocrite lecteur, mon semblable, mon frère*. Acest demers presupune prezența ei simultană la ambele capete, strădania ca, în drumul fiecăruia către celălalt, cei doi să se întâlnească undeva, să nu se rătăcească pe căi paralele iar când s-au regăsit (despărțiți fiind doar de ignorarea reciprocă sau unilaterală, din partea Cititorului) să comunice. Să-l citim deci pe Hlebnikov:

E de presupus că oamenii de stat nu-și dau seama cât este de dăunător un cuvânt nefericit construit. Și asta pentru că nu există registre de consum a rațiunii obștești. Și nu există nici ghizi pentru limbă. Adeseori, spiritul limbii cere cuvântul direct, o simplă modificare de consoană sau de vocală într-un cuvânt deja existent; în loc de aceasta, toată suflarea folosește expresii lungi și întortocheate, sporind consumul de rațiune universală din timpul meditației.

Perspectiva deschisă de poetul rus acum mai bine de un secol merită însă examinată cu atenție în contextul inflației comunicaționale contemporane, ceea ce urmează să facem în următorul episod.

REFERINȚE ȘI COMENTARII

¹120 de pagini de sinteză personală (coordonate istorice și estetice), 200 de antologie, 50 de pagini de ilustrații. Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005.

²*Noi*, traducere din limba rusă și postfață de Inna Cristea.

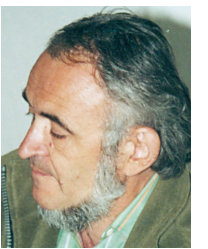
³*Insularii* (1917), *Biciul lui Dumnezeu* (1928-1929), *Peștera* (1926) și *Inundația* (1930).

⁴Este vorba de publicarea în serie „Totalitarism și literatura estului”, în care valoarea literară este accesorie față de presupusul mesaj de „educație politică”, selecție simetrică propagandei comuniste.

⁵*Introducere în opera lui Velimir Hlebnikov*.

⁶Fragment dintr-o scrisoare către „Literaturnaya gazeta” extras de Inna Cristea (vezi supra, nota 2). Ilustrație:

Miturici, „Aripile libertății”

„Efectul” Labiș (I)

Despre Nicolae Labiș (1935-1956) s-a scris enorm și poetul-adolescent, plecat din ținutul Fălticenilor, ivit într-o epocă de ferocitate dogmatică, sub presiunea interdicțiilor, impunând – printr-o critică „procuratorială” – realismul socialist ca metodă (unică!), atrage încă. Izbucnirile sale imagistice, de mare prospețime, sfidând carcasa dogmei, acel copleșitor ilustrativism tematic al versificatorilor vremii, aliniați „capturați”, monitorizați etc. sub cupola ideologicului, n-au fost scutite de aspre mustărări, vădind însă insurgență structurală și o salvatoare încredere de sine. Paradoxal, Labiș era considerat – de către directorul Școlii de Literatură – „un rătăcit”, vehiculând idei dușmănoase, trecut pe „lista neagră” întocmită de Gogu Rădulescu, supravegheat, supus perchezițiilor, hărțuit, acuzat de snobism și evazionism prin gura unor confrăți oportuniști și invidioși. Până la a deveni, în 1956, „aproape un scriitor interzis” (cf. Ion Băieșu), într-o perioadă neagră, bântuită de suspiciuni, pe care Labiș însuși o considera „treapta limpezirii”. Limpezirile i-au fost, însă, fatale. În același timp, prin circulația restrictivă a operei, deși de o „neverosimilă fecunditate”, constatase poetul-prieten Gh. Tomozei, a fost văzut și fixat în manuale drept „scriitor exemplar” al comunismului românesc. Deși *ultimul Labiș*, ca poet-proletar (cum se considera), trăind „din puterea gândului” a fost *un om liber*, talentat și instruit, declamându-și insurgența în poeme aspre, dilematice, transfigurând temele obligatorii, stereotipurile propagandistice și lozincile coclite ale zilei, sensibil la întrebările care, într-un „ev aprins”, „cad despletite”, vădind o angajare problematizantă. Și o precoce „luciditate ardentă” (Pop 2018 : 103). Antologat, recuperat sau desfigurat prin aranjamente editoriale (*post-festum*), în funcție de capriciile cenzoriale, Labiș, lungă vreme, n-a putut fi urmărit în precipitatul său proces evolutiv, devoalând o „conștiință fracturată” (Negrici 2019 : 171). Cercetând producția editorială a deceniului șase, vegheată, se știe, de „minus-estetica dogmatismului”, Laurențiu Ulici ajungea la concluzia că pomenitul interval, propunând câteva romane de vârf, „n-a fost chiar atât de potrivnic literaturii adevărate”. Dar acele, puține, titluri din bibliografia epică, salvând onoarea literară a perioadei, erau sufocate de abundenta maculatură propagandistică. Încercând să afle, deslușind paradoxul, „câteva motivații”, criticul ajungea la concluzia că, dacă până la volumul labișian *Primele iubiri*, promoția '50 nu oferise nicio carte de poezie recuperabilă, explicația ar sta în diferența de atitudine a cenzurii. Poezia, scria ferm Ulici (și avea, negreșit, dreptate) căpătase, în ochii diriguitorilor, un rol propagandistic *direct*, dobândind, în beneficiul prozei, „o modificare de regn”. Reținând, selectiv, doar acele titluri rezistente axiologic, propunem, de fapt, o imagine neadevărată a literaturii epocii, uitând că malaxorul ideologic („cloșca dogmatică”) își cerea tributul sub o triplă etichetă: maniheism, schematicism, idilism. În acel vitreg context, incomodul Labiș, în maturizare accelerată, făcea o figură aparte.

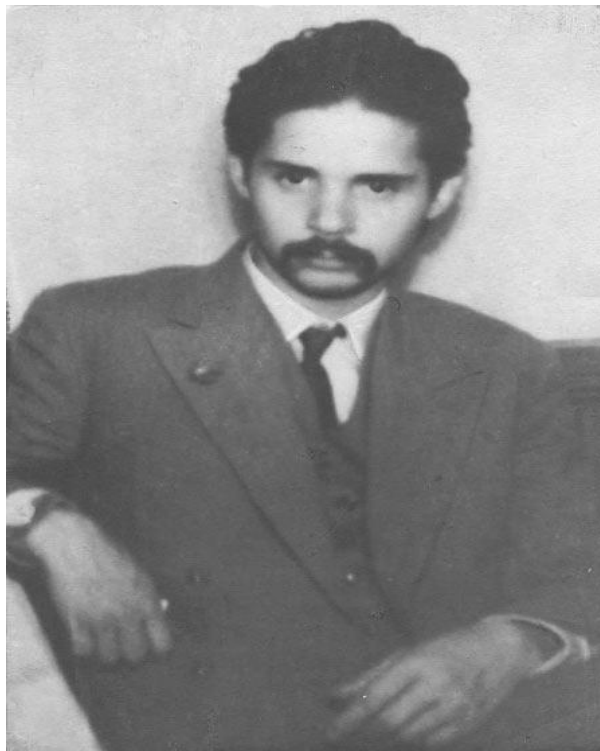
Școala de literatură, un experiment eșuat

Cu puțin înainte de a ne părăsi, Marin Ioniță ne-a dăruit o a doua ediție, revăzută și adăugită, a cărții sale despre „fabrica de scriitori” (*Kiseleff 10: fabrica de scriitori*, 2018), acolo unde ucenicise în două reprize / înregimentări, stând aproape doi ani (1952-1954) în preajma lui Labiș; fără a-i fi fost prieten, preciza, și fără a absolvi de fapt faimoasa școală, „o scufie cu zorzoane”, ctitorită după model sovietic. Și din care „n-a mai rămas nici arhiva”.

Încât, născută dintr-un stăruitor îndemn, cartea lui Marin Ioniță, cel fără diplomă și fără repartitie, eliminat ca „element necorespunzător”, narează – ca martor și protagonist – despre această „fermă de tip special”, încercând, ne asigură, să „se țină de adevăr”, reconstituind imaginea unei lumi care a fost, o epocă în care „stăpână pe țară era frica”. Marin Ioniță, cu har portretistic, își povestește amintirile, fiindcă „trebuia să spună cineva povestea asta”. Recunoscând că experimentul a eșuat, falimentul *Școlii de Literatură și Critică literară*, „M. Eminescu” fiind „întâiul mare rateu de cadre” (Ioniță 2018 : 214). În pepiniera de scriitori de pe Kiseleff, într-un mediu sterilizat, îndopați cu

ideologie, urmau a crește *copiii partidului*, ostași pe frontul luptei de clasă. Or, după cinci ani, Școala a fost desființată (implicat o recunoaștere a eșecului) și Marin Ioniță reușește, sublinia Alex Ștefănescu, prefațatorul opului, „o transmisie în direct din epoca stalinismului” (Ștefănescu 2018 : 6), creând „o puternică impresie de viață”. Avem astfel șansa de a ne întâlni cu figuri care, ulterior, au marcat cursul literaturii noastre. Sau au sigilat destine, precum „directorul cel mare”, Petre Iosif, „nume de două ori biblic”, în epocă un Dumnezeu al celor ce se școlau în *arca de la Șosea*, avizând sancțiuni sau eliminări. De numele lui se leagă – ca „operă importantă” – mesajul de abdicare al regelui Mihai I (sursa: Paul Georgescu) și, desigur, eliminarea lui Marin Ioniță însuși; „el (regele) a fost dat afară din țară” iar semnatarul acestor pretioase însemnări a zburat din Școala de Literatură, firește, tot pe baza înscrisurilor lui Petre Iosif, care ar fi fost „cele mai însemnate creații literare ale lui” (Ioniță 2018 : 359).

Evident, Labiș, mereu anturat, beneficiind de un vag protecționism sadovenian, era disputat de toți

colegii, încât Marin Ioniță nu ezită să vorbească despre „Labiș și ceilalți”¹⁾. Labiș instrase deja în legendă. Prins în turbionul unui timp convulsiv, dramatic și utopic, fracturând Istoria, el, copilul teribil al poeziei noastre, „a ars scurt și orbitor”, scria T. Vianu, la zece ani de la moartea poetului. Și tot el adăuga, cumva enigmatic: Labiș, eternul copilandru, „și-a priceput vremea”. În ce sens oare? Ca poet iluzionat, angajat, „lacom de idei”, luându-și în serios investitura, purtător de cuvânt al unui ev brutal, lozincard, incandescent? Sau, dimpotrivă, ca ins dezamăgit, incomod, de o lucidă candoare, riscând a deveni – în clocotul evenimentelor – *celălalt Labiș*? Evident, n-ar fi putut ocoli temele epocii, într-o vreme în care, plâsmuind *o lume nouă*, poetul, „cu ochii grei de vis”, ne asigură că „elanul nu poate fi ucis”; că, în clocotul „luptei mărețe”, asaltat de o furtună de patimi, înțelegea că țara „își căuta drumul” (v. *Eu am intrat...*) Dar față de corul osanaștilor, față de verbiajul șablonard, îmbătat de festivism și agitatorism, Labiș pare distonant. Își dezvăluie febra lăuntrică („spiritul adâncurilor”), e cutreierat de pusee haiducești în „noaptea fierbinte a tinereților” sau contemplă, răscolit, peisajul calcinat, dezolant. El scrie „ca dintr-o răsufflare”, observa Lucian Raicu, *mobilizând umanul*, aducând o undă proaspătă, interogativă, într-un climat dogmatic, sufocant. Un suflu idealizant animă stihurile labișiene și, concomitent, sesizăm o „progresivă îndepărtare” (cf. Gheorghe Grigurcu) față de rețetarul epocii. „Întrebările chinuitoare se pârguiau pe rând” (v. *Drumul meu*), încât Labiș, indubitabil, urma a se despărți de „viziunea candid infantilă”, cum însuși mărturisea. În doar câțiva ani, Labiș se va maturiza

brusc, denunțând prostia poleită sau „poruncile gân-gave”. Ineditele ne îngăduie să vizităm atelierul poetului, să descoperim chipurile lui succesive, cercetând „fondul secret” (deceptiv, defensiv) al poeziei labișiene, despărțindu-se de fariseism și demagogie. Nominalizat, ca exemplu negativ, în *Raportul* lui M. Beniuc la Congresul breslei (18-23 iulie 1956), poetul, însoțit de „amici”, supravegheat etc., ar fi avut, ușor de bănuț, o soartă grea. Difil de spus, însă, cum ar fi evoluat acest „perfecționist ingenuu”, cum l-a văzut Mircea Colosenco, încercând o evadare din „cercul ideologic”. Oricum, *paradigma labișiană* uimește prin cutezanțele precocității, anunțând „un caz dublu”. Labiș, cu elanul-i juvenil, un genialoid devenit, prin siguranța de sine, „mentor”, s-a manifestat decomplexat și, negreșit, a fost pizmuț, trezind îngrijorare. A fost el *lichidat* dintr-un ordin ocult (Cârlan 2016 : 12), alungând orice dubitație? Atitudinea posterității, livrând etichete în conflict, s-a manifestat contradictoriu, sub povara șocului emoțional al accidentului, lăsând chestiunea nedezlegată. Poetul însuși, privit cu circumspecție, „analizat” în ședințe inchizitoriale, hoinar pe la diverse gazde (G. Mărgărit, I. Băieșu, L. Raicu, Lucian Pintilie, Aurel Covaci) dorea o evadare în Covasna, la prietenul Imre Portik, anunțată într-o epistolă, convins că trebuia să dispară „din fața și ochii lor”. De aici s-a tras concluzia că „s-a hotărât suprimarea lui” (Ștefănescu 2016 : 4), criticul promițând și dovezi ale unei *crime politice*. Important e, însă, că proiectul lui Tomozei, prin râvna atâtor devoți, prinde chip editorial. Scotocind neobosit *arhiva Labiș*, Nicolae Cârlan, socotit „singurul specialist autentic în editologia labișiană” (Vonc 2009 : 24), tipărea, în 2013, *Opera magna* și mai apoi *Poezii inedite* (2015), ca „ultime recuperări”, oferindu-ne *oglină integrală*; rămânând, totuși, în „zăriștea aproximărilor”. Fiindcă oglinda e „fără margini precis trasate”, neputând ști cum ar fi configurat (editorial) poetul însuși acest patrimoniu. Prietenii de altădată (L. Raicu, Aurel Covaci, Eugen Mandric, Savin Bratu), cei care au „organizat” *sumarul Luptei cu inerția* (1958, primul volum postum) i-au urmat vag doleanțele, și ele vag formulate în *Oferta de publicare*, adresată de poet *Editurii tineretului*.

Curios, întrebarea dacă meteoricul Labiș s-a împlinit băntuie încă. G. Călinescu l-a considerat „un poet pe deplin exprimat”, deși vârsta la care a dispărut îl fixa într-o tinerețe perpetuă. Să ne amintim că acele „certe făgăduinți” (dibuite în 1951) i-au îndemnat pe ieșeni, la sugestia lui Constantin Ciopraga, să-l aducă în „dulcele târg”; că teribilul adolescent a grăbit prin juvenila sa poezie reîntâlnirea cu tradiția, spărgând tiparele epocii și risipind molozul versificărilor teziste. „Eu sunt spiritul adâncurilor” – clama junele poet, plin de impetuoșitate, revărsându-și energia polemică cu o invidiabilă prospețime, deopotrivă muzicală și discursivă. *Poetul-adolescent* asculta glasul epocii, dar nu respecta canoanele producției proletcultiste. Înscriș, fatalmente, în „plasma stilistică” a acelei epoci, el deschidea o nouă perspectivă, contaminată de intertextualizare. Inocența vizionară, emblema neoromantică, saltul la metapoezie fac din Labiș un ferment, primenind lirica noastră. El a întinerit poezia și având „tristul noroc” de a muri tânăr, își frânga traectoria printr-o moarte simbolică. Sincer, impetuos, împrăștiind poeme înflăcărâte, era animat de o credință. Plecând copil de-acasă, a crezut în comunism (ca „lume nouă”), aducându-și obolul; dar salvarea sa, ca poet, „nu stă în sinceritate, ci în talent” (Anghel 2014 : 175). Prins în vârtejul istoriei, lansând îndemnul *luptei cu inerția*, condamnând „îmburghezirea” („trântori prelinși în noua casă”) poetul dovedea, de fapt, un fond insurgent. Labiș n-a fost un versificator oportunist, ca atâția. El n-a acceptat rolul docil de executant, aliniindu-se la o ideologie. Caracterul afirmativ al liricii sale ține și de resortul polemic, dorind a *rescrie* repertoriul tematic, injectând prospețime și revitalizând, prin comuniune sufletească, locurile comune ale epocii. Asaltat de neliniști, era un dezamăgit. Amenințat cu închisoarea risca să devină întâiul disident dintre scriitori în „lumea nouă”. Moartea sa (care a fost văzută ca o jertfă) l-a salvat oare? Sau, dimpotrivă, nu i-a oferit răgazul de a se desprinde din „capcana comunismului”, zicea Aurel Covaci, fostul coleg de cameră.

¹⁾ Prețioasă, cartea lui Marin Ioniță (1929-2018) aduce la lumină chipuri de altădată, vorbind despre „prîntesele comunismului” și „cele trei sirene” (Maria Banuș, Nina Cassian și Veronica Porumbacu), despre „două embleme” (Labiș și Tomozei), despre Dan Deșliu și Labiș, despre „asaltul ardelenilor” sau închipuind, cu observații de reținut, „vieți paralele” (Lucian Raicu și Nicolae Stoian). Reamintindu-și de coșmarul Hoajă, directorul politic și de studii, la examenul de „materialism diabolic”. Și luând viața de la început după ce reușise la Filologie, la Universitatea din București (1956-1960). Întrebându-se „ce a mai rămas din prozatorul socotit cel mai talentat din serie”, volumul lui Marin Ioniță dă un răspuns convingător, oferindu-ne tocmai imaginea *școlii*, împiedicând „dispariția ei definitivă din paginile unei Istorii zbuciumate”. Iar dacă am întocmi o listă a celor trecuți pe-acolo (aproximativ o sută), „porniți cu toții de prin diferite sate”, vom reține nume importante, infirmând ipoteza eșecului. Neîndoielnic, experimentul a eșuat din perspectiva diriguitorilor politici, școala neasigurând „armata de condeieri devotați”, exceptând, desigur, „zeleșii, veleitarii și fripturiștii”. Stăpână peste acest carusel de imagini este, însă, Aurora Cornu, cu efigia proiectată „într-o lumină boreală”, pe frontonul palatului de la Șosea, reînviind, cu abur erotic, amintiri din lumea umbrelor.

Fundoianu (X)

Astăzi Fundoianu/Fondane se numără printre autorii citați și citați. Valorificare binemeritată a unei opere și a unui destin. O deformare - inevitabilă se pare - de optică ne determină să credem că un autor care se bucură astăzi de notorietate s-a bucurat de aceleași aprecieri întotdeauna, începând cu perioada în care a trăit. Iluzoria noastră percepție retrospectivă ne face să îi vedem pe toți cei aflați astăzi în prim plan ca siguri învingători și printre contemporani. Explicația e una psihologică: în felul acesta ne asigurăm că ordinea firească a lucrurilor este respectată, că spiritele înalte, că talentul șamd înving întotdeauna, că realizările mintilor înalte devin imediat evidente, că sînt imediat recunoscute, întotdeauna apreciate. În realitate lucrurile nu stau așa. Traseul lui Fundoianu nu a fost cel al unui scriitor de succes. Azi i se inventariază cu acribie succesele din timpul vieții - dar Fondane nu avea reușite răsunătoare. Pătrunderea opereii sale în cercuri mai largi de cititori a venit târziu, abia după anul 1970, cînd opera sa de poet și de filosof a fost pusă în lumină, cînd au apărut numeroase comentarii consistente - iar destinul său dramatic a devenind exemplar pentru ororile care au însoțit ascensiunea rasismului. Și în cazul său traseul uman l-a anticipat pe cel literar; și a rămas în umbra acestuia.

A avut de depășit, așa cum au observat toți comentatorii săi avizați, o triplă înstrăinare: român - evreu - francez. Marginalizarea sa trebuie văzută în contextul epocii, cînd catastrofa celui de-al doilea război mondial se apropia vertiginos. Dar e ceva în spiritul său care provoacă, solicită, care caută, care nu-l oprește dintr-o continuă căutare. În literatura română nu se simțea în mediul său, nu o considera potrivită realizării posibilităților sale intelectuale. Spre Franța nu-l alungase nimeni din România. Nu era un exilat. Dar Fundoianu/Fondane se simte mereu în exil. „*Poetul este un exilat în propria sa țară, un străin pretutindeni, dar care găsește în cuvinte o patrie. [...] A trăi în poezie înseamnă a refuza să fii închis în granițe - fie ele geografice, lingvistice sau ideologice.*”

A respins literatura tradițională pentru imobilitatea acesteia, pentru ceea ce devenea convențional, uzat - dar n-a rămas alături de mișcarea de avangardă. Din avangardă aprecia refuzul formelor vechi, devitalizate - dar nu adera la mijloacele prin care se realiza acest refuz. La fel se întâmpla cu celelalte lucrurile la care nu adera.

Structura personalității sale intelectuale nu-i putea asigura una din acele reușite de care se bucură autorii care dau rapid peste o formulă cîștigătoare și își perpetuează cu ea existența de succes. Fondane era într-o continuă căutare - nu abandona, nu era înfrînt; pur și simplu trecea mereu mai departe. În căutările sale părea că nimic din ceea ce obținea nu-l mulțumea. Parcursul său intelectual este orientat mereu spre înainte, absorbit, pasionat de noile experiențe. În toate ipostazele pe care le-a parcurs are o poziție independentă - nu va face parte din grupuri, din coterii literare pe care să le susțină - și de care la rîndul lui să fie susținut. Fundoianu/Fondane a fost un spirit cu desăvîrșire independent - chiar atunci cînd, în principiu, pozițiile sale fundamentale coincideau cu ale altora. În România s-a apropiat de literatura de avangardă - dar n-a devenit un avangardist în sensul comun al termenului. Se constată în „avangardismul” său revolta împotriva lucrurilor vechi, anchilozate - nu și entuziasm demolator. Totul trebuie să se schimbe, să se plaseze în dinamica unor căutări continue. Poezia sa - și cea scrisă în românește, și cea de mai târziu, scrisă în franceză - este modernă; dar nu modernă în linia inovațiilor mișcărilor avangardiste ale epocii. N-a fost un adept al experimentelor formale - pentru el arta trebuia să aibă un sens profund, presupunea o reală angajare existențială. Este radical în schimb în comentariile critice - mai ales atunci cînd este vorba de chestiuni fundamentale. Literatura română (cu cîteva excepții) i se pare o provincie a literaturii franceze. Și, cum considera că trebuia

să trăiască în centru, nu în provincie, alege Franța. Dar și acolo se simte un străin.

La Paris se apropie de cercurile care dădeau o nouă înfățișare artei contemporane - se interesează de suprarealiști (dar am văzut cum fixează limitele suprarealismului în Falsul tratat...) Nu considera însă suprarealismul lui Breton o reală apropiere de esența dramei umane - ci o tehnică inspirată din noile teorii (la acea dată) ale lui Freud. Se apropie în schimb de artiști din sfera căutărilor înnoitoare ca Artaud, Brăncuși, Man Ray, Rene Daumal... Este departe de tendințe ca acelea care proclamau sfîrșitul artei și necesitatea eliberării acesteia de „obligația” exprimării unor sensuri - angajamentul său în problema destinului individual este explicită. Aceeași poziție și în articolele în care abordează aspecte ale angajamentului existențial. Autorii de care se apropie, pe care îi comentează au ei înșiși un destin ieșit din liniile previzibile de evoluție (chiar dacă ulterior au fost luați în brațe și ridicați pe pedestal): Rimbaud, Baudelaire, în poezie, Kierkegaard, Șestov șamd în filosofie. Ce este de subliniat încă o dată e faptul că nu se aliniază gustului comun, orientărilor care conduc spre succes. Avangarda devenea un succes, modernitatea suprarealistă cucerea lumea - Fondane se plasează pieziș față de cursul mainstream. Existențialismul (mișcarea îl numără printre precursorii curentului de mare succes în anii 50 ai secolului trecut) este în acea perioadă anunțat de cîteva gînditori singulari, care nu aveau

se datorează în bună măsură lui Lev Șestov. Cu scrierile lui Șestov e familiarizat încă din România - în România exista un teren propice pentru filosofia lui Șestov și a altor gînditori de aceeași factură. În primăvara lui 1924, la Jules de Gaultier, face cunoștință cu Șestov. Începe să-l frecventeze în mod constant. Îl atrage carisma filosofului și situarea sa neobișnuită pentru acea perioadă în mediul intelectualilor francezi. Dar, desigur, în primul rînd ideile lui Șestov sînt cele care îl atrag înainte de toate.

Despre filosofia lui Șestov s-a scris mult, inclusiv în spațiul românesc, locul său în istoria filosofiei este știut, sînt cunoscute particularitățile sale în cadrul direcției din filosofia rusă de la începutul secolului 20. Vladimir Soloviev, Nikolai Berdiaev, Serghei Bulgakov, Pavel Florenski, Semen Frank... Mulți dintre ei promovează slavofilismul și o interpretare a ortodoxiei pe care le opun filosofiei occidentale. În locul rațiunii pun experiența religioasă. Ortodoxia, textele biblice sînt puncte de referință în această manieră de căutare a esenței umanului. Experiența personală, întîlnirea cu Dumnezeu șamd (opuse rațiunii, conceptelor) sînt coordonatele noii gîndiri ruse. Spre deosebire de majoritatea celorlalți care ilustrează această direcție Șestov nu caută în aceeași măsură „mîntuirea” în religie, în mistică creștină. Pentru el viața e o dramă care nu poate avea un sfîrșit. Gîndirea sa - cu ecouri din Kierkegaard sau

Dostoievski - premerge o direcție în filosofia existențialistă. Dar, dincolo de particularități, acestor gînditori le este comună o radicală respingere a raționalismului - pentru el destinul omului înseamnă o confruntare permanentă cu absurdul.

Fondane se apropie de Șestov într-un moment relativ dificil. Nu depășise o poziție marginală în mediul său cultural de adopție și, chiar dacă se apropiase de unele, nu se identificase cu niciuna din mișcările care creșteau în jurul său. Pentru a înțelege contextul întîlnirii lui Fondane cu Șestov trebuie să avem în vedere complexul de factori personali și generali. Un autor încă puțin vizibil, în continuă ebuliție intelectuală, plasat într-un context puțin receptiv la inițiativele sale, imigrant marginalizat într-o perioadă de accelerare a tendințelor extremiste. Întîlnește un gînditor - și acesta neintegrat instituțional, totuși cu un statut, cu un prestigiu stabil, care îi oferă în plus mijloacele filosofice prin care își poate susține propriile puncte de vedere. Aproximarea dintre cei doi e rapidă și intensă. Dar deosebirea rămîne esențială. Șestov crede că totul e pierdut, își găsește argumente în Kierkegaard și Dostoievski, poate o ultimă speranță în religie. Fondane rămîne în orizontul poeziei, în care circumscrie întreaga existență. Fondane îi este dator lui Șestov dar nu devine ucenicul și continuatorul acestuia.

Convingerile sale găsesc o corespondență așteptată în unele idei ale lui Șestov (și acesta, în momentul respectiv, un „opozant” la gîndirea raționalistă occidentală). Este ușor de constatat ceea ce îl apropie de Șestov. Refuzul a ceea ce pare definit fixat, formulat, exprimat. Fundoianu/Fondane nu s-a mulțumit niciodată cu ceea ce se pretindea a fi definit, nemișcat. La fel ca Șestov vede existența ca o dramă - pe care omul trebuie să o suporte inevitabil. Nu mai puțin decît Șestov refuză sistemele filosofice - sistemele filosofice construite pe rațiune. La prima vedere ceea ce prezenta Șestov și cei care ilustrează direcția antirațională europenilor era o situație absurdă: încercau să demonstreze că filosofia nu poate fi filosofie - pentru că filosofia folosește concepte, iar ei vor să dovedească faptul că tocmai acestea sînt construcții artificiale, produse concepute rațional, fără legătură cu viața, cu realitatea - întrucît realitatea, existența ar fi cu totul altceva decît conceptele... Dar această opoziție devenea o filosofie - și trebuie la rîndul ei exprimată în concepte. Răspunsul lui lui Fondane la această contradicție îl reprezenta trăirea în poezie, în artă. Expresia teoretică a punctului său de vedere este formulată în *Fals tratat de estetică*.

nici pe departe audiența și... gloria pe care o vor cunoaște în perioada postbelică...

Ne aflăm așadar în fața unei inteligențe în continuă căutare, de cele mai multe ori translînd în comentariile sale discuția de la succesele momentului la întrebări fundamentale. Fondane este un *scotocitor*, nu se oprește din scormonirea celor mai neașteptate ipostaze ale existenței. Trece de la poezie (de fapt și în poezie de la ceea ce scrie în limba română la poezia în franceză - deosebirile nu sînt greu de observat) la lumea teatrului și filmului de avangardă, la critică literară (cu multe implicații de critică culturală), la polemici, la eseuri pe teme filosofice șamd.

Aproximarea de filosofie reprezintă o nouă treaptă în căutările sale. Și articolele, eseurile și cărțile publicate anterior sînt străbătute de o capacitate de reflecție care depășește cu mult simplul comentariu. Dar se apropie de filosofie prin comentarea unor opere esențiale. Aproximarea din această etapă